

**Rodinné chování a bytová situace mladé generace
- souvislosti s partnerským,
sňatkovým a natalitním chováním**

výsledky empirického šetření „Bydlení mladé generace 2003“

Sylva Ettlerová
Barbora Matějková

VÚPSV Praha
2004

Obsah

Úvod.....	3
1. Základní informace o šetření „Bydlení mladé generace 2003“.....	5
2. Rodinné chování mladé generace.....	7
2.1 Partnerství.....	7
2.2 Rodičovství.....	16
2.3 Zajištění výchovy a péče o děti.....	24
3. Bytová situace mladé generace a její rodinné a ekonomické souvislosti.....	31
3.1 Manželství.....	33
3.1.1 Základní charakteristika bytové situace a kvalitativní ukazatele bydlení.....	33
3.1.2 Vztah bydlení a vstupu do manželství.....	35
3.1.3 Získání současného bytu.....	38
3.1.4 Důvody stěhování.....	42
3.1.5 Spokojenost se současným bydlením a snaha změnit bytovou situaci.....	46
3.1.6 Financování bydlení.....	49
3.1.7 Finanční situace domácnosti.....	51
3.1.8 Náklady na bydlení.....	55
3.2 Nesezdaná soužití.....	58
3.2.1 Základní charakteristika bytové situace a kvalitativní ukazatele bydlení.....	58
3.2.2 Vztah bydlení a začátku soužití.....	60
3.2.3 Získání bytu a důvody stěhování.....	61
3.2.4 Spokojenost se současným bydlením a snaha změnit bytovou situaci.....	63
3.2.5 Financování bydlení.....	66
3.2.6 Finanční situace domácnosti.....	67
3.2.7 Náklady na bydlení.....	69
4. Způsoby financování bydlení.....	72
4.1 Stavební spoření.....	74
4.2 Hypoteční úvěry.....	76
4.3 Úloha státu v oblasti v podpory bydlení.....	78
Závěr a návrhy opatření.....	81
Literatura.....	90

Úvod

Předkládaná zpráva vychází z výsledků dotazníkového šetření „Bydlení mladé generace 2003“ (dále BMG03) uskutečněného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí ve spolupráci s agenturou Universitas, užitá sociologie. Výzkum byl zaměřen na rodinné chování dnešní mladé generace a na její bytovou situaci, a to jak samostatně, tak ve vzájemných souvislostech. Snahou přitom bylo zaznamenat, jak se tyto aspekty promítají v základních formách rodinného soužití mladých lidí, a sice v partnerství, ať už právně ukotveném (manželství) či založeném „pouze“ na společném bydlení a hospodaření (nesezdané soužití) a v domácnostech jednotlivců, resp. u jedinců (dosud) nežijících s partnerem.

Hlavním cílem této zprávy bylo zachytit situaci mladých partnerství - manželských a nesezdaných párů - v počáteční fázi rodinného života. Důvodem výběru uvedených forem rodinného života mladé generace bylo postihnout jednak život v manželství jako nejčastější formě soužití a jednak v nesezdaném soužití jako stále rozšířenější (alespoň dočasné) alternativě manželství. Důraz byl kladen na základní charakteristiky soužití mladých lidí, okolnosti vedoucí k sňatku či nesezdanému soužití a na jejich rodičovské plány v souladu s individuálními potřebami. Neméně podstatná část byla věnována bytovým podmínkám mladých partnerů a otázce vlivu samostatného bydlení na partnerské, resp. rodičovské chování.

V kontextu současných demografických procesů dochází z hlediska rodinného chování především ke změnám ve vývoji porodnosti a sňatečnosti. Hlavní příčinou snižování porodnosti je přitom odkládání založení rodiny do vyššího věku, s čímž úzce souvisí zvyšující se věk při uzavírání sňatku. Naprostá většina dětí se totiž stále rodí manželským párům, a to i přesto, že neustále roste počet a podíl dětí narozených mimo manželství. Za příčiny uvedených demografických změn je možno považovat rozšíření možností seberealizace mladých lidí mimo rodinnou sféru na jedné straně (delší doba studia, studium v zahraničí, cestování, zaměstnání v zahraničí, profesní zkušenosti apod.), na straně druhé vliv ekonomických faktorů, zejména pak (ne)možnosti získání samostatného bydlení, ale i rostoucí nezaměstnanosti.

Manželství tak bývá alespoň po určitou dobu nahrazováno nesezdaným soužitím, neboť v soužití nejmladších věkových skupin převažuje hlavně soužití svobodných partnerů. Navzdory změnám v rodinném chování mladých lidí však rodina, děti ani manželství neztrácejí na svém významu a jejich realizace je pouze posouvána do vyššího věku. Trvalé nesezdané soužití se tak bude koncentrovat spíše ve vyšším věku a půjde převážně o soužití rozvedených osob. Předkládaná zpráva mapuje zmíněné trendy a jejich souvislosti a zkoumá, nakolik je nesezdané soužití trvalým stavem v rodinném chování mladých lidí a do jaké míry je odkládání sňatků a narození dětí pouze posunem do vyššího věku a nakolik se může změnit v odmítnutí.

Neexistence samostatného bydlení bývá označována za jeden z důvodů pozdějšího vstupu do manželství a odkládání rodičovství. Při rozhodování o vstupu do manželství je možnost samostatně bydlet velmi zdůrazňována. Naproti tomu dosud nevyřešená bytová situace bývá často uváděna jako jedna z příčin upřednostnění nesezdaného soužití před sňatkem. Trvalé odstěhování od rodičů, a tedy v podstatě samostatné bydlení, je navíc velmi častým projevem ekonomické nezávislosti na rodičích.

Z ekonomického hlediska lze bydlení (a zejména vlastnické) považovat za spotřební statek, který má však svá specifika. Předně se jedná o velmi heterogenní a komplexní zboží, neboť jak byty, tak domy určené k bydlení se z několika aspektů vzájemně liší (ve velikosti užitkové plochy, stáří, použitých materiálech, v přidružených prostorách jako je např. garáž, zahrada apod.). Rovněž cena bydlení je určována mnoha faktory (okolním prostředím,

sociální strukturou obyvatel, občanskou vybaveností atd.). Bydlení je dále zbožím dlouhodobé spotřeby vyžadující specifickou investici domácnosti.

Označíme-li byt či dům v širším slova smyslu jako nemovitost, je zřejmé, že jde o statek fixovaný v prostoru, který nelze jednoduše přemístit z jednoho místa do druhého, což má nepochybně vliv při jeho pořizování (s ohledem na kvalitu a dostupnost služeb, dojížděku do zaměstnání apod.). Se změnou bydlení jsou totiž spojeny vysoké transakční náklady, tj. jak finančního, tak časového charakteru. Navíc v porovnání s ostatními spotřebními statky je opatrnost před koupí bytu mnohem větší a rozhodování o jeho pořízení také o mnoho delší. S tím souvisí i nemožnost dokonalé znalosti situace na trhu s byty, neboť ani kupující ani prodávající nemohou mít všechny informace o nabízených cenách nejrůznějších bytových služeb. Tyto informace přitom nejsou zdarma, což zpětně koresponduje s vysokými transakčními náklady při změně bydlení.

Předkládaná zpráva je po úvodní kapitole, jež shrnuje základní informace o provedeném šetření, rozdělena do tří hlavních částí, přičemž z dotazníkového šetření BMG03 vycházejí především první dvě - rodinné chování a bytová situace mladé generace. Závěrečná kapitola popisující nabídku zdrojů určených k financování bydlení má spíše informativní charakter a data z dotazníkového šetření v ní mají doplňkovou úlohu.

Druhá kapitola charakterizuje rodinné chování dnešních mladých párů. U jednotlivých tří typů soužití (manželství uzavřených přímo či po zkoušce soužití a u nesezdaných soužití) poskytuje rozbor partnerského a rodičovského chování a dále popisuje způsoby zajištění výchovy a péče o děti v předškolním věku. V první podkapitole věnované partnerství je pozornost soustředěna zejména na popis současné a preferované formy soužití mladých párů a okolnosti, které vedly partnery ke vstupu do manželství nebo naopak k jeho prozatímnímu odmítání. Podkapitola o rodičovství mladých párů poskytuje přehled o jejich rodičovských plánech (budoucích i již realizovaných) a nejčastěji jmenovaných skutečnostech, které párům brání v pořízení si (dalšího) dítěte. Třetí podkapitola analyzuje délku období domácí péče žen o dítě (v jehož průběhu nebyly aktivně zapojeny na trhu práce) a důvody, které vedly některé z nich k tomu, aby zůstaly doma s dítětem i po dosažení 3 let věku dítěte. Podkapitola obsahuje také přehled o návštěvnosti a kvalitě předškolních zařízení (jeslí a mateřských škol) a o spokojenosti rodičů s jejich službami.

Třetí kapitola se zabývá bydlením mladých lidí. Nejprve je zaměřena na bytovou situaci manželských párů a poté v obdobné struktuře popisuje bytové podmínky nesezdaných soužití, které navíc porovnává s dříve zjištěnými poznatky u manželství. Po nastínění základních charakteristik týkajících se bydlení jsou zkoumány souvislosti bytové situace ve vztahu k začátku soužití, resp. vstupu do manželství. Další část zachycuje způsoby získání současného bytu a důvody, které stály za nastěhováním se do něj. Spokojenost s bytovou situací a případnou snahu stávající způsob bydlení změnit analyzuje následující podkapitola.

Pořízení bytu není běžnou spotřební záležitostí, ale vyžaduje velkou finanční investici a znamená prakticky vždy nemalou zátěž pro rodinný rozpočet. Pozornost je proto dále věnována možnostem financování bydlení, a to jak využívání různých finančních zdrojů, tak celkové možné částce, kterou jsou mladí lidé schopni na pořízení bytu věnovat. Dostatek finančních prostředků na bydlení je nepochybně spjat s ekonomickou situací samotné domácnosti. My se zaměříme zejména na pracovní příjmy respondentů a jejich výdaje spojené s bydlením, a to jak na ty pravidelně hrazené, tak na případné splátky úvěrů na bydlení.

Na analýzu bytové situace mladých partnerství navazuje čtvrtá, závěrečná kapitola, která nejprve z několika aspektů popisuje názor respondentů BMG03 na podíl rodiny a státu při zajištění bydlení pro mladé rodiny. Stejně jako část však informuje o možnostech financování bydlení neboli o nabídce finančních zdrojů určených k financování bydlení, kterými jsou zejména stavební spoření a hypoteční úvěry. Role státu v oblasti podpory bydlení a míra využívání vybraných podpůrných nástrojů mladými lidmi tuto zprávu uzavírají.

1. Základní informace o šetření „Bydlení mladé generace 2003“

V souboru vyšetřeném ve výzkumu „Bydlení mladé generace 2003“ bylo dotázáno celkem 1 516 osob ve věku 20 až 35 let. Výběr respondentů byl proveden metodou kvótního výběru podle pohlaví, věku (20 - 24, 25 - 30, 31 - 35), vzdělání (základní + vyučen, střední s maturitou + vyšší odborné, vysokoškolské) a typu domácnosti. Předmětem zájmu přitom byly 3 typy domácností, resp. soužití: (1) manželství, (2) nesezdané soužití definované jako partnerský pár bez sňatku, s dětmi či bez dětí, který společně žije (bydlí) a zároveň hospodaří v jedné domácnosti, a to bez ohledu na to, zda mají v místě svého společného bydlení trvalé bydliště, a (3) jednotlivci.¹ Vybrané 3 základní typy domácností byly v souhrnu rozděleny přibližně v poměru 5 : 2 : 3.

Sběr dat proběhl v červnu až červenci roku 2003 formou standardizovaných rozhovorů s respondenty. Soubor je reprezentativní pro celou Českou republiku, pro převážení podle podílu populace uvedeného věku v jednotlivých krajích byla oporou data ze Sčítání lidu 2001.

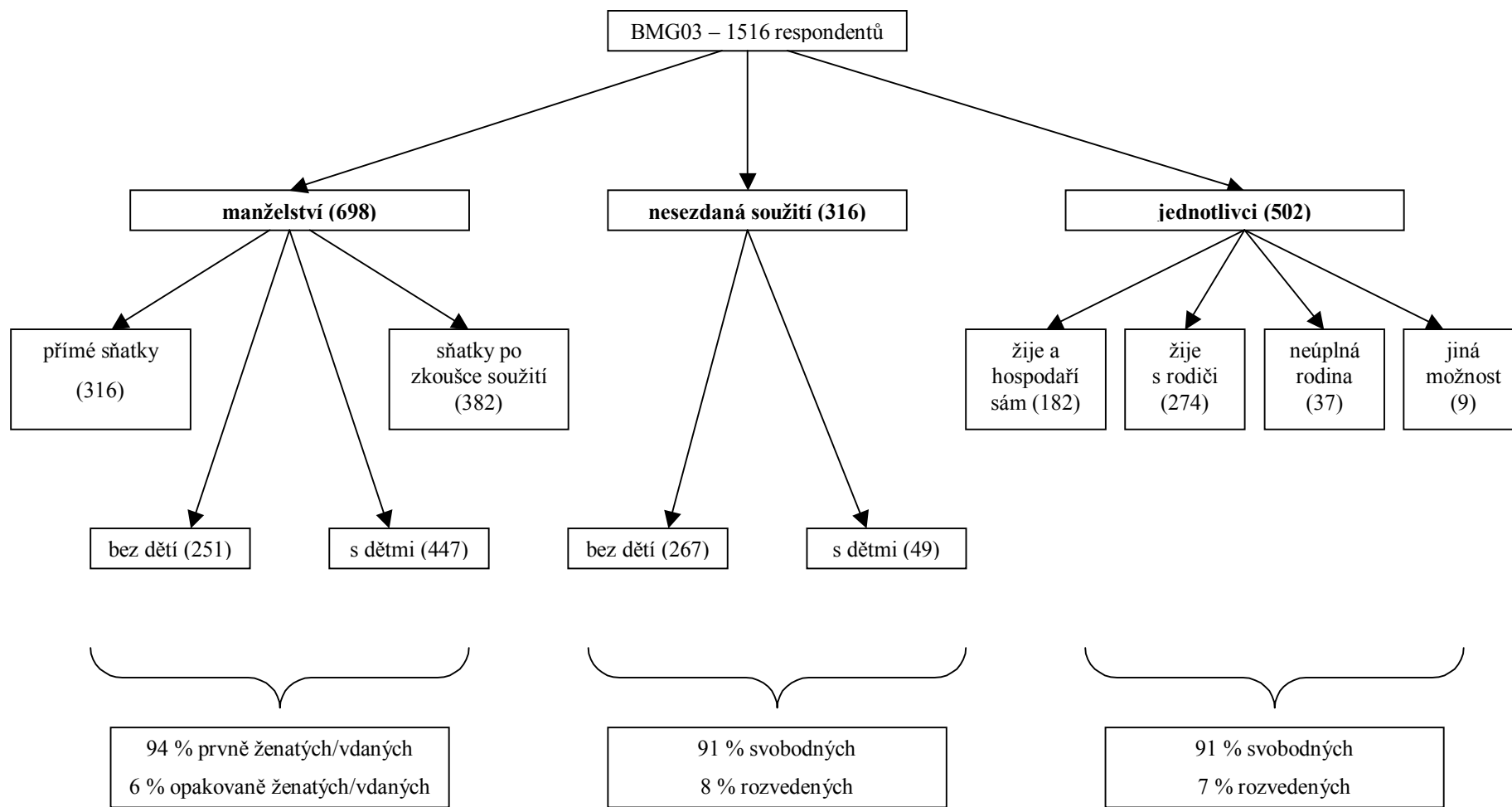
V souboru *manželů* bylo následně možné rozlišit přímé sňatky a sňatky uzavřené po předchozím vzájemném soužití, a to na základě deklarace respondenta, zda se svým současným manželem, resp. manželkou žil před sňatkem společně v jedné domácnosti (či nikoliv). Mezi mladými manžely se sňatky uzavřené po předchozí kohabitaci vyskytují již častěji, jak lze vysledovat ze schématu popisujícího rodinnou situaci respondentů v době šetření. Z hlediska rodinného stavu respondenta jasně převažují první manželství, přičemž u 87 % všech manželů je současné manželství prvním pro oba partnery. Dvě třetiny mladých manželských párů mají alespoň jedno dítě.

Soužití muže a ženy bez sňatku nabývá v posledních letech na významu a mladí lidé jej (alespoň po určitou dobu) začínají upřednostňovat před tradičním manželstvím. *Nesezdané soužití* je tak velmi často označováno jako „manželství na zkoušku“ či „faktické manželství“. Jak je zřejmé z následujícího schématu, velká většina nesezdaných párů je zatím bezdětná, z čehož je možné usuzovat, že nesezdané soužití partnerů je spíše „předstupněm“ manželství než neměnným životním postojem. Necelá pětina nesezdaných partnerů prozatím nemá v plánu vstoupit do manželství, přičemž jako definitivní rozhodnutí to deklarují zhruba dvě třetiny z nich. U mladých nesezdaných párů jednoznačně dominují soužití oboustranně svobodných partnerů (79 %), a to zejména ve věku 25 - 30 let, relativně často však tuto formu soužití se svobodným partnerem volí také ti, kteří mají špatnou zkušenost s manželstvím (13 % všech nesezdaných párů tvoří soužití svobodného a rozvedeného partnera).

Námi definované *domácnosti jednotlivců* nejsou v následujících analýzách zachyceni. Důvodem je jejich vnitřní diferencovanost (např. respondent žijící a hospodařící sám versus respondent žijící s rodiči), a tím i v mnoha rovinách zřejmá rozdílnost od partnerského soužití, kterému je v předkládané zprávě věnována hlavní pozornost (viz výše). Soubor jednotlivců je v některých aspektech zahrnut pouze v kapitole týkající se možnosti financování bydlení, příp. v úvodu kapitoly o bydlení. Rodinným chováním jednotlivců, jejich rodičovskými strategiemi, bytovou a ekonomickou situací a případným porovnáním s partnerskými páry, se bude zabývat samostatná studie.

¹ Jednotlivci byli blíže rozlišeni do tří dílčích skupin. Za prvé jednotlivci, kteří žijí a hospodaří sami (tj. bydlí bez partnera), za druhé ti, kteří žijí se svými rodiči (bez vlastních dětí a bez partnera), a za třetí neúplné rodiny.

Schéma rodinné situace respondentů BMG03

Zdroj: BMG03

2. Rodinné chování mladé generace

2.1 Partnerství

Uzavírání manželství a zakládání rodiny se v posledních několika letech posouvá (podobně jako v zemích západní Evropy) spíše do druhé fáze životního cyklu tzv. „*familia*“ (tato fáze střídá u mladé generace fázi osobní realizace a osamostatňování mladých lidí na rodičích tzv. „*liberia*“ s délkou trvání 6 - 10 let,¹ Munková podle Cuyverse 2002), v důsledku čehož dochází k „jinému“ časování životních rozhodnutí, než tomu bylo v poměrně tradičním modelu východoevropských zemí ještě před patnácti lety. Páry, které vstupují do manželství po zkušenosti se vzájemným soužitím se v české společnosti vyskytují mezi mladými manžely již častěji než ty, které vstupují do manželství přímo; tvoří 55 % všech manželských párů.² Jsou však současná nesezdaná soužití partnerů skutečnou alternativou legálního manželství nebo se spíše jedná o předstupň manželství? Jaký je podíl dlouhodobě nesezdaných párů vůči těm, kteří budou po změně vybraných životních a ekonomických ukazatelů ochotni svůj názor přehodnotit?

Věnujme pozornost vztahu existence předmanželského soužití partnerů a **průměrné délce jejich známosti**, tj. „chození“ plus „soužití“ před sňatkem. Manželé, kteří při uzavírání sňatku mají již zkušenost se vzájemným soužitím, spolu nejdříve průměrně 1,4 let chodili a poté přistoupili k předmanželskému soužití v průměru po dobu 1,8 let před sňatkem. U přímých sňatků splývala průměrná délka známosti s průměrnou délkou chození a trvala 2,1 let. Známost partnerů, kteří uzavřeli sňatek po zkoušce vzájemného soužití, trvala v průměru o 1 rok déle než u těch, kteří jej uzavřeli přímo.

Průměrná délka chození před začátkem společného soužití byla u párů v nesezdaném soužití srovnatelná s délkou chození manželů celkem. Známost manželů byla ukončena uzavřením sňatku, u nesezdaných párů však trvá i nadále. Průměrná délka známosti byla u nesezdaných párů v době výzkumu již o 1,5 roku delší než u manželských párů celkem. Nesezdané páry, které zatím neuzavřely manželství, překračovaly v době výzkumu rovněž průměrnou délku společného soužití manželů po zkoušce soužití, a to o 0,8 roku. Schématické vyjádření etap partnerství u jednotlivých typů soužití znázorňuje tabulka 2.1.

T a b u l k a 2.1 Schéma etap partnerství u jednotlivých typů soužití, v letech

typ soužití	délka chození + délka soužití = délka známosti
manželství po přímém sňatku	2,13 + 0,00 = 2,13
manželství po zkoušce soužití	1,35 + 1,75 = 3,10
nesezdané soužití	1,65 + 2,51 = 4,16

Zdroj: BMG03

Čím vyšší byl počet předchozích partnerů respondenta, s nimiž žil a hospodařil v jedné domácnosti, tím se délka chození se současným partnerem zkracuje. Zatímco chození s jeho jediným partnerem trvalo u manželů celkem průměrně 1,9 let, chození se třetím a dalším partnerem v pořadí trvalo již pouze 0,5 roku. U nesezdaných párů, které doposud neuzavřely manželství, byla průměrná délka chození se současným jediným partnerem stejná jako u manželů; se třetím a dalším partnerem byla již v době výzkumu o 0,2 roku delší než

¹ Teorie sociologa P. Cuyverse rozděluje rodinný cyklus do 4 fází: 1. fáze osamostatňování mladého člověka „*liberia*“, 2. fáze zakládání rodiny „*familia*“, 3. období po odchodu dětí z domácnosti rodičů „*consumtia*“ a 4. fáze období důchodu „*seniora*“.

² Soubor manželů bylo možné rozdělit na sňatky po zkoušce soužití a na přímé sňatky v závislosti na deklaraci respondenta, zda žil někdy před uzavřením sňatku se současným manželem v jedné domácnosti (či nikoliv).

u manželů celkem.³ Celkově je tedy možné shrnout, že počet partnerů, s nimiž respondent postupně před uzavřením současného manželství bydlel a hospodařil v jedné domácnosti (nebo žil v jiném manželství), se projevuje v délce chození se současným partnerem a ovlivňuje rovněž fakt, zda respondent bude mít tendenci uzavřít sňatek nebo žít dlouhodobě v nesezdaném soužití.

Průměrný věk při uzavření manželství mladého respondenta je ve zkoumaném souboru 25,4 let u mužů a 23,6 let u žen (tedy celkově 24,4 let). Tento věk je přitom o 2,4 let vyšší u sňatků po zkoušce soužití než u přímých sňatků.⁴ Rozdíl v průměrném věku muže a ženy při vstupu do manželství je u přímých sňatků o 0,7 let větší než u sňatků po zkoušce soužití, viz tabulka 2.2. Pro život v manželství uzavřeném přímo se rozhodují spíše muži a ženy s průměrným věkovým rozdílem 2,2 let, jimž vyhovuje tradiční model partnerství, zatímco manželství po zkoušce soužitím volí spíše partneři (vrstevníci) s průměrným věkovým rozdílem 1,4 let. Lze tedy říci, že čím je věk nevěsty nižší, tím je průměrný věkový rozdíl mezi manžely větší. Ženy, které odkládají sňatek do vyššího věku, mají již omezenou „nabídku“ starších ženichů, kteří zatím nežili v nesezdaném soužití. Mají proto tendenci uzavřít sňatek po zkušenosti s partnerským soužitím s mužem ve stejném věku nebo jen o málo starším.

T a b u l k a 2.2 Průměrný věk respondenta při uzavření sňatku vzhledem k existenci předmanželského soužití, v letech

pohlaví	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití	
	počet	věk	počet	věk	počet	věk
muži***	309	25,44	134	24,34	174	26,29
ženy***	389	23,62	181	22,18	208	24,87
celkem	698	24,42	315	23,10	382	25,52

***Rozdíl v průměrném věku mužů a žen při uzavření přímého sňatku a sňatku po zkoušce soužití je statisticky významný na hladině 0,001

Zdroj: BMG03

Mezi manželskými páry se opakovaně uzavřené sňatky vyskytují u 6 % respondentů a u 9 % jejich partnerů (bez ohledu na jejich pohlaví). Zastoupení opakovaně vdaných/ženatých respondentů je více než pětinasobně vyšší u manželů, kteří sňatek uzavřeli po zkoušce soužití, než těch, kteří jej uzavřeli přímo (10 % po zkoušce soužití a 2 % přímo). Obecně lze tedy říci, že partneři, kteří již mají zkušenost s minulým manželstvím, mají tendenci před uzavřením dalšího sňatku si nejdříve společně soužití vyzkoušet.

Průměrný sňatkový věk svobodných (při uzavírání prvního sňatku) je ve srovnání s celkovým průměrným sňatkovým věkem partnerů (bez ohledu na jejich rodinný stav) nižší o 0,2 let u mužů a o 0,3 let u žen. Významnější rozdíly ve věku při uzavírání sňatku jsou patrné zejména u manželů, kteří již v době sňatku měli zkušenost se vzájemným soužitím (rozdíl sňatkového věku všech snoubenců po zkoušce soužití a těch, kteří uzavírali sňatek jako svobodní, je 0,3 let u ženy a 0,5 let u muže; viz tabulka 2.3).

³ Manželé se zkušeností s předmanželským soužitím, kteří již v minulosti bydleli a hospodařili s jiným partnerem, chodili se současným partnerem o 0,7 let kratší dobu než ti, kteří doposud s jiným partnerem společně nežili. U manželů, kteří uzavřeli sňatek přímo, ačkoliv v minulosti žili již v jiném partnerství či manželství, se délka chození se současným partnerem zkrátala o 0,5 let ve srovnání s těmi, kteří s jiným partnerem nikdy nežili.

⁴ Snoubenci, kteří se rozhodli uzavřít sňatek nepřímo, jej posunuli do vyššího věku z důvodu delšího období známosti před sňatkem.

Tabulka 2.3 Průměrný sňatkový věk svobodných podle existence předmanželského soužití, v letech

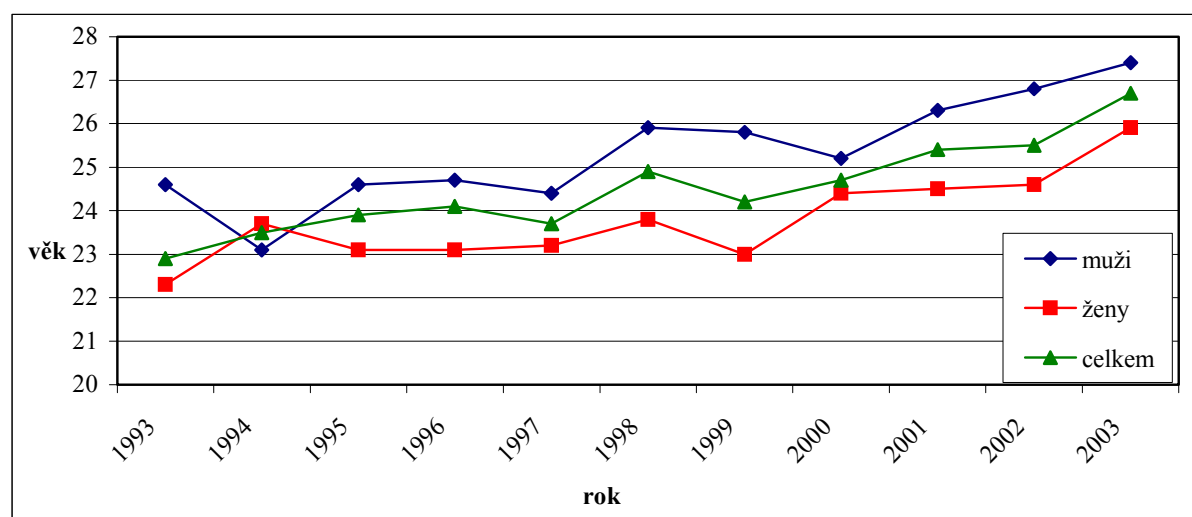
pohlaví	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití	
	počet	věk	počet	věk	počet	věk
muži***	276	25,20	127	24,26	149	26,00
ženy***	332	23,28	169	22,20	163	24,41
celkem	608	24,15	295	23,08	312	25,17

***Rozdíl v průměrném věku respondentů (mužů a žen) při uzavření prvního přímého sňatku a sňatku po zkoušce soužití je statisticky významný na hladině 0,001

Zdroj: BMG03

Věk snoubenců při uzavírání prvního sňatku se v České republice rok od roku zvyšuje.⁵ Rovněž respondenti a respondenty ze šetření BMG03, kteří uzavřeli svůj první sňatek před deseti lety, se ženili či vdávaly v průměrně nižším věku než respondenti vstupující do prvního manželství v roce šetření. Průměrný sňatkový věk byl v roce 2003 ve srovnání s rokem 1993 u mužů o 2,8 let a u žen o 3,6 let vyšší. Graf 2.1 poukazuje na jednoznačný trend postupného zvyšování věku při uzavření prvního sňatku v letech 1993 až 2003.

Graf 2.1 Průměrný věk respondentů (mužů a žen) při uzavření prvního sňatku v období let 1993 – 2003, v letech

Zdroj: BMG03

Má vzdělání a věk nějaký vliv na fakt, že mladí partneři spolu již **před sňatkem žijí a hospodaří v jedné domácnosti**? Mají respondenti s nižším vzděláním větší tendenci vstupovat do manželství „na zkoušku“ než vysokoškoláci?⁶ Mezi vysokoškoláky vstoupilo do přímého manželství pouze 38 % z nich, ačkoliv do manželství po zkoušce soužití až 62 % (viz tabulka 2.4). Manželé se základním vzděláním uzavírají přímý sňatek naopak již relativně častěji než po zkoušce soužití. Lze vyslovit tvrzení, že vysokoškoláci mají před vstupem do manželství větší tendenci vyzkoušet si předmanželské soužití než partneři se základním vzděláním.

⁵ V roce 1991 byl podle údajů ČSÚ za celou Českou republiku průměrný věk snoubenců při uzavírání 1. sňatku 24,7 let u muže a 22,2 let u ženy, v roce 1995 to bylo 26,7 let u muže a 24,6 let u ženy a v roce 2000 již 28,8 let u muže a 26,4 let u ženy. Zdroj: Vývoj obyvatelstva v roce 2003, ČSÚ, 2004.

⁶ Vzdělání a věk respondenta nejsou pro analýzu souboru manželů jako celku ani souboru nesezdaných párů směrodatné, jelikož tvořily kvótní znaky.

T a b u l k a 2.4 Manželé podle existence předmanželského soužití a vzdělání, v %

vzdělání respondenta	základní		střední		vysokoškolské		manželé celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
přímé sňatky	94	51,4*	158	45,3	63	38,0*	315	45,1
sňatky po zkoušce soužití	89	48,6*	191	54,7	103	62,0*	383	54,9
manželé celkem	183	100,0	349	100,0	166	100,0	698	100,0

* Rozdíl v zastoupení přímých sňatků a sňatků po zkoušce soužití v jednotlivých vzdělanostních kategoriích je statisticky významný na hladině 0,05

Zdroj: BMG03

Mezi jednotlivými typy soužití jsou patrné významné rozdíly rovněž u různých věkových kategorií respondentů. Mezi manžely ve věku do 24 let bylo uzavřeno o 30 procentních bodů více přímých sňatků než sňatků po zkoušce soužití (viz tabulka 2.5). U věkové kategorie manželů 25 - 30 let bylo přímo uzavřených sňatků naopak o 18 procentních bodů méně než sňatků po zkoušce soužití. Lze tedy konstatovat, že pokud mladí lidé do 24 let uzavřou sňatek, jedná se spíše o přímý sňatek než o sňatek po zkoušce soužití, neboť se k otázce manželství staví spíše tradičněji (a pravděpodobně pod tlakem těhotenství). Manželé ve věku 25 let a starší mají naopak větší tendenci uzavřít manželství teprve po zkušenosti se vzájemným soužitím.

T a b u l k a 2.5 Manželé podle existence předmanželského soužití a věku, v letech

věk respondenta	do 24 let		25 - 30 let		31 let a více		manželé celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
přímé sňatky	51	64,6***	127	40,9*	137	44,6	315	45,1
sňatky po zkoušce soužití	28	34,5***	185	59,1*	170	55,4	383	54,9
manželé celkem	79	100,0	312	100,0	307	100,0	698	100,0

Rozdíl v zastoupení přímých sňatků a sňatků po zkoušce soužití ve věkových kategoriích je statisticky významný na hladině * 0,05 a ***0,001

Zdroj: BMG03

Je život v nesezdaném soužití považován dnešní mladou generací za ideální **formu partnerského života**? Bez ohledu na typ partnerství, v němž v současnosti žijí, se mladí lidé prakticky shodují v přání žít v jednom manželství po celý život. Život v manželství považuje za ideální většina párů žijících v manželství (uzavřeném přímo 74 % a po zkoušce soužití 69 %), zatímco pouze necelá polovina nesezdaných párů. Pro další více než dvě pětiny nesezdaných partnerů je totiž za ideální považováno soužití se stálým partnerem bez sňatku. Naproti tomu by tímto způsobem chtělo žít pouze 5 % manželů. Manželství, byť opakované, by v ideálním případě zvolilo 24 % manželů, kteří uzavřeli sňatek po zkoušce soužití, 16 % manželů po přímém sňatku a pouze 8 % nesezdaných párů (viz tabulka 2.6). Ač se mezi nesezdanými partnery vyskytuje pouze 8 % rozvedených respondentů, opakované manželství považuje za ideální formu partnerství pouze třetina z nich (a navíc výrazněji ženy).⁷ 38 % rozvedených respondentů, kteří žijí v nesezdaném soužití, považuje za ideální i nadále život v jediném manželství.

Vysokoškolsky vzdělaní manželé jsou v otázce volby ideální formy partnerského života poněkud konzervativnější, protože přes 80 % z nich upřednostňuje jedno manželství na celý život. Středoškoláci zase ve větší míře připouštějí i opakované manželství, u manželů se základním vzděláním pak spíše převažuje soužití se stálým partnerem bez sňatku. Z hlediska věku se větší diference v názoru na ideální způsob soužití vyskytují jen u manželů do 24 let,

⁷ Varianta žít s partnerem bez sňatku je naopak schůdnější formou životního partnerství pro rozvedené muže.

kteří se spíše přiklánějí k jednomu manželství na celý život (82 % z nich) a u manželů starších 31 let, kteří za nejlepší formu soužití považují opakované manželství (25 % z nich).

T a b u l k a 2.6 Ideální forma partnerského života podle typu soužití, v %

druh partnerského života	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
žít v jednom manželství po celý život	498	71,3	235	74,4***	263	68,8*	150	47,5***
žít v manželství, byť opakovaném	143	20,5	51	16,1	92	24,1***	26	8,3***
žít se stálým partnerem bez sňatku	38	5,4	19	6,0***	19	5,0***	133	42,2***
žít sám bez stálého partnera	13	1,9	9	2,8*	4	1,0	2	0,6
jinak	6	0,9	2	0,6	4	1,0	5	1,4
celkem	698	100,0	316	100,0	382	100,0	316	100,0

Rozdíl v zastoupení párů podle ideálních forem života u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině * 0,05 a ***0,001

Zdroj: BMG03

Ačkoliv mladí manželé považují život v manželství za ideální formu jejich partnerství, ne všechny páry uzavírají sňatek se stejnou motivací. Z jakých **důvodů dali partneři přednost manželství před dlouhodobým společným bydlením bez sňatku?** Mladí manželé se nejčastěji rozhodují pro uzavření sňatku v důsledku následujících okolností: 1. schopnost zajistit rodinu vlastními příjmy, 2. dosažení finanční nezávislosti na rodičích, 3. přání mít děti v manželství, 4. vyřešení otázky samostatného bydlení (viz tabulka 2.7).

T a b u l k a 2.7 Okolnosti, jež byly manžely brány v úvahu při rozhodování o uzavření manželství vzhledem k existenci předmanželského soužití, v %

(u respondentů, jichž se okolnost týká, četnost odpovědí hodně a částečně)

okolnost s vlivem podle pořadí důležitosti	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití	
	počet	%	počet	%	počet	%
schopnost zajistit rodinu pracovními příjmy	538	80,3	234	78,3	304	81,9
finanční nezávislost partnerů na rodičích	540	79,5	236	76,9	304	81,7
přání mít děti v manželství***	474	76,5	238	82,9	236	71,1
vyřešení bytové situace (samostatné bydlení) ***	477	70,5	170	56,1	307	82,1
důležitost právní jistoty instituce manželství*	417	60,6	201	64,6	216	57,3
ukončení studia partnerů*	392	60,3	191	65,2	201	56,3
zkušenost s vzájemným nesezdaným soužitím***	343	53,5	24	9,2	319	84,1
manželství jako vhodná forma trvalého vztahu***	353	53,0	184	60,7	169	46,6
těhotenství (u ženy či partnerky) ***	219	41,2	133	52,6	86	30,8
naléhání rodičů***	214	31,8	117	38,5	97	26,2
negativní postoj okolí vůči nesezdanému soužití*	158	24,2	82	27,8	76	21,2
náboženské přesvědčení***	96	17,2	62	23,9	34	11,4

Poznámka: Necelých 10 % respondentů z přímých sňatků uvádí, že je v rozhodování ovlivnila zkušenost se vzájemným soužitím, zatímco zároveň deklarují, že s partnerem před manželstvím nežili. U této skupiny se pravděpodobně nejedná o zkušenost s dlouhodobým společným životem v jedné domácnosti, pouze o občasná soužití. Rozdíl v zastoupení párů podle důležitosti okolností zohledněných při uzavírání přímých sňatků a sňatků po zkoušce soužití je statisticky významný na hladině * 0,05 a ***0,001.

Zdroj: BMG03

Výzkum potvrdil dost těsný vztah mezi okolnostmi, které manžele ovlivnily při vstupu do manželství a přítomností předmanželského soužití s ohledem na vzdělání či pohlaví respondenta. **Schopnost zajistit rodinu pracovními příjmy má** na rozhodování o uzavření manželství největší vliv. Četnosti odpovědí manželů, jež schopnost finančně zajistit rodinu

ovlivnila, se v závislosti na existenci předmanželského soužití lišily pouze u odpovědi „hodně“, častějších spíše u sňatků po zkoušce soužití než u přímých sňatků. **Finanční nezávislosti na rodičích** zohledňovali „hodně“ opět více často snoubenci, kteří již měli zkušenost se vzájemným soužitím a také dosáhli vysokoškolského vzdělání. **Přání mít děti v manželství, právní jistotu instituce manželství a ukončení studia** přikládali partneři mnohem větší význam při uzavírání sňatku přímo než po předchozím soužití. Mezi přímými sňatky bralo ukončení studia v úvahu kromě vysokoškoláků a středoškoláků také 58 % respondentů se základním vzděláním, ačkoliv mezi sňatky uzavíranými po zkušenosti se vzájemným soužitím to bylo pouze 46 % respondentů se základním vzděláním. Závažnost okolnosti ukončení studia se u přímých sňatků vázala rovněž na pohlaví snoubenců; mezi přímými sňatky kladlo důraz na ukončení studia až 75 % mužů (oproti 58 % žen, zatímco u sňatků po zkoušce soužití to bylo 56 % jak mužů, tak žen). **Zkušenost s nesezdaným soužitím a vyřešení samostatného bydlení** bylo důležité naopak zejména pro snoubence, kteří uzavírali sňatek po zkoušce soužití. **Těhotenství ženy** se odrazilo při rozhodování partnerů o uzavření více než poloviny přímých sňatků, zatímco pouze třetiny sňatků po zkušenosti s předmanželským soužitím. Četnost uzavírání sňatků pod tlakem těhotenství klesala s rostoucím dosaženým vzděláním respondentů. Těhotenství partnerky mělo vliv na uzavření přímého manželství 60 % respondentů se základním vzděláním a pouze 35 % vysokoškoláků; ovlivnilo však také vstup do manželství po zkoušce soužití u 44 % snoubenců se základním vzděláním, 30 % středoškoláků a 19 % vysokoškoláků. **Naléhání rodičů, negativní postoj okolí a náboženské přesvědčení** měly při rozhodování partnerů o vstupu do manželství pouze okrajový význam, neboť se týkaly pouze malého okruhu respondentů. Náboženské přesvědčení zohlednilo alespoň částečně při úvahách o uzavření manželství přímo 24 % párů (z toho polovina jej zohlednila hodně) a manželství po zkoušce soužití 11 % párů (z toho pětina hodně).

Oddíl o vlivu existence předmanželského soužití lze shrnout do několika závěrů. Při úvahách o uzavření **přímého sňatku** přikládali partneři (ve srovnání s „nepřímými“) častěji význam realizaci přání mít děti v manželství, potřebě právní jistoty vzájemného vztahu, ukončení studia (zejména muži) či formalizaci jejich trvalého vztahu. Naopak manželé vstupující do **manželství „nepřímého“** mají větší tendenci hodně zohledňovat schopnost zajistit rodinu pracovními příjmy a finanční nezávislost na rodičích. Nejvýraznější rozdíly v souvislosti s existencí předmanželského soužití se projeví na okolnosti vyřešení bytové situace (samostatného bydlení).

Určité procento mladých lidí volí **život v nesezdaném soužití** před uzavřením sňatku zejména proto, že jim umožňuje individuální rozvoj a neomezenou svobodu. Domněnka o tom, že většina těchto párů má trvale odmítavý postoj vůči životu v manželství, se nepotvrdila. **Mladé nesezdané páry preferují společný život bez sňatku před manželstvím** zejména z **důvodů**: 1. zkoušky společného bydlení, 2. prozatímní nepřítomnosti dítěte, 3. chuti užívat si života bez závazků a 4. nevyřešení bytové situace (samostatného bydlení). Po změně některých z okolností, zejména uplynutím zkušební doby společného prozatímního bydlení a vyřešením otázky bydlení trvalejšího charakteru (např. vlastnického bydlení) již tak odmítaví vůči instituci manželství nejsou. Tabulka 2.8 popisuje zmiňované okolnosti podle pořadí důležitosti. Mezi dalšími okolnostmi (v tabulce uvedenými jako „jiná okolnost“) se vyskytovaly např. čekání na ukončení rozvodového řízení jednoho z partnerů, potřeba lépe se s partnerem poznat či získat v partnerství jistotu, finanční náročnost svatby či neochota vzdát se sociálních dávek, které partnerka pobírá.

T a b u l k a 2.8 Okolnosti, jež byly důvodem, proč nesezdané páry daly přednost společnému životu bez sňatku před uzavřením manželství

(u respondentů, jichž se okolnost týká, sestupně četnosti odpovědí hodně a částečně)

typ události	počet	%
zkouška společného bydlení	235	78,9
prozatímní nepřítomnost dítěte	169	62,3
chuť užívat si života bez závazků	146	50,3
nevyřešená bytová situace (samostatné bydlení)	129	49,3
nedůvěra v instituci manželství	102	34,5
nedostatečné zajištění rodiny pracovními příjmy	93	33,8
neukončení studia partnerů	69	32,2
realizace individuálních plánů (kariéra, pobyt v zahraničí, další vzdělání)	73	31,7
nevyjasněné finanční, majetkové atd. záležitosti	83	31,2
špatná zkušenost z minulého manželství	35	30,8
finanční závislost partnerů na rodičích	52	20,2
neochota vůči trvalému vztahu na celý život	50	17,4
jiná okolnost	15	28,1

Zdroj: BMG03

Jsou tedy nesezdaná soužití mladých lidí opravdu pouze dočasná? Do jaké míry je mladí lidé zvolili za trvalou alternativu manželství? Až 81 % nesezdaných párů plánuje v případě změny vybraných životních okolností v budoucnu uzavřít manželství. Nesezdání respondenti byli požádáni, aby uvedli tři **okolnosti** (podle pořadí důležitosti), jež **by měly pozitivní vliv na jejich rozhodnutí vstoupit do manželství**. Mezi nejdůležitějšími okolnostmi se objevují tyto: 1. těhotenství partnerky, 2. zkušenost se vzájemným nesezdaným soužitím, 3. plánované početí dítěte a 4. vyřešení bytové situace (samostatného bydlení). U nesezdaných párů, které uvedly všechny tři okolnosti s možným vlivem na jejich rozhodnutí (pokud v zásadě manželství neodmítají), se celkově vyskytují nejčastěji tyto důvody: 1. těhotenství, 2. plánované početí dítěte, 3. zkušenost se vzájemným soužitím a 4. zajištění budoucí rodiny pracovními příjmy. Okolnosti jako negativní postoj okolí vůči nesezdanému soužití, náboženské přesvědčení, nevhodnost nesezdaného soužití pro trvalý partnerský vztah či finanční nezávislost na rodičích mají na rozhodování mladých nesezdaných párů pro uzavření sňatku pouze zanedbatelný vliv.

Jelikož 19 % respondentů žijících ve vzájemné kohabitaci nemá v plánu uzavřít sňatek vůbec, lze tyto páry považovat za **dlouhodobá nesezdaná soužití**. Rozhodnutí nevstoupit do manželství není však pro všechny tyto „vůči manželství odmítavé“ páry konečným rozhodnutím. Až třetina nesezdaných párů, která si plánování sňatku v současnosti „nepřipouští“, je i nadále v budoucnu otevřena přehodnotit své rozhodnutí na základě dostatečné zkušenosti s nesezdaným soužitím (28 %), vzniklé potřeby právní jistoty vzájemného vztahu (22 %) či k vůli těhotenství (19 % z těch, kteří v současnosti sňatek neplánují).

Má typ rodiny, ve které respondent převážně v dětství vyrůstal, vliv na jeho plány uzavřít manželství? Byť na ochotu ke vstupu do manželství nemá původní rodina výrazný vliv, je patrné, že respondenti z neúplných rodin mají spíše tendenci žít nesezdaně než v manželství. Mezi respondenty, kteří pocházejí z neúplné rodiny či jinak komplikované rodinné situace (vyrůstali např. jen s jedním rodičem apod.), žije 17 % dlouhodobě v nesezdaném soužití, pouze však 10 % v přímo uzavřeném manželství.⁸

⁸ Pouze s matkou vyrůstalo 13 % respondentů, kteří žijí dlouhodobě v nesezdaném soužití a do budoucna neplánují uzavřít manželství, zatímco takto vyrůstalo pouze 8 % respondentů, kteří žijí v přímo uzavřeném manželství.

Postoje k manželství a rodičovství

Respondentům bylo předloženo několik výroků, s nimiž se mohli na základě vlastních **postojů vůči manželství a rodičovství** ztotožnit. Představy mladých párů se významně liší nejen podle typu soužití, ale také podle věku a vzdělání respondenta, přítomnosti dětí apod. Mladí lidé se nejčastěji domnívají, že **společné soužití by si partneři měli před uzavřením sňatku nejdříve vyzkoušet** (78 %, blíže viz tabulka 2.9). S názorem souhlasí 91 % nesezdaných párů a 90 % manželů po zkoušce soužití, toleruje jej však také 62 % manželů, kteří uzavřeli sňatek přímo.⁹ U manželů, kteří uzavřeli přímý sňatek, se tolerance předmanželského soužití s rostoucím věkem respondenta zvyšuje, s rostoucím vzděláním naopak snižuje. Zatímco partnerské soužití před uzavřením přímého manželství toleruje 51 % respondentů ve věku do 24 let, je to až 70 % respondentů starších 31 let. Zkoušku společného soužití preferují mezi nesezdanými páry naopak častěji respondenti ve věku 30 let a mladší (93 % ve srovnání s 82 % starších). V otázce rodičovství mají odmítavé postoje vůči **pořízení si dětí bez zajištění samostatného bydlení** častěji páry, které žijí zatím nesezdaně (81 %), než ty, které uzavřely sňatek přímo (66 %). Zatímco pořízení si dětí bez vyřešení samostatného bydlení nepovažují mezi přímými sňatky za správné spíše respondenti starší 31 let (72 % ve srovnání s 61 % mladších respondentů), mezi nesezdanými páry pak naopak spíše respondenti do 30 let (85 %, ve srovnání s 66 % starších).

T a b u l k a 2.9 Souhlasné stanovisko s názory na manželství a rodičovství partnerů podle typu soužití podle pořadí souhlasných odpovědí manželů, v %
(odpovědi určité a spíše souhlasím)

názor	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
lidé, kteří hodlají uzavřít sňatek by spolu nejdřív měli žít	538	77,5	195	62,1***	343	90,3***	285	90,5***
bez zajištění samostatného bydlení partnerů není správné mít děti	498	71,4	208	65,8***	290	76,1	254	80,9***
děti by se měly rodit pouze do manželství	489	70,4	233	74,0***	256	67,2**	133	42,2***
je v pořádku, když lidé žijí spolu, aniž by plánovali sňatek	471	67,9	184	58,8***	287	75,3	272	86,6***
bez samostatného bydlení partnerů není správné uzavřít manželství	453	64,9	191	60,4***	262	68,6	239	76,4***
hlavní výhodou manželství jsou právní záruky majetkových vztahů	318	54,2	173	54,7	205	53,7	135	42,9***
hlavní výhodou manželství je finanční jistota	349	50,0	173	54,7***	176	46,1	105	33,3***
manželství vždy omezuje osobní svobodu muže a ženy	284	40,7	129	40,8	155	40,6	152	48,3*
mít děti znamená příliš velké omezení svobody rodičů	262	37,5	115	36,5*	147	38,4	156	49,5***
dítě může vychovávat stejně dobře jeden z rodičů jako oba společně	223	32,0	98	32,7	125	32,7	117	37,2
špatné manželství je lepší než žádné manželství	69	9,9	39	12,3**	30	7,9	16	5,1**

*Rozdíl v zastoupení párů podle souhlasu s názory na manželství a rodičovství u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině * 0,05 **0,01 a ***0,001*

Zdroj: BMG03

⁹ Pod pojmem „partnerské soužití“ respondenti pravděpodobně rozumí také vzájemné sexuální soužití partnerů, nikoliv pouze život a hospodaření s partnerem ve společné domácnosti.

Postoje mladých párů k manželství a rodičovství se ne zcela shodovaly s realitou jejich současného partnerství. Dokonce přibližně tři pětiny manželů, jež **uzavřeli přímý sňatek**, zastává obecně shovívavý postoj k potřebě partnerů vyzkoušet si předmanželské soužití či k předmanželskému soužití partnerů bez plánování budoucího sňatku, byť sami ve společné předmanželské kohabitaci nežili. Finanční jistota v přímo uzavřeném manželství je podle očekávání podstatná zejména pro respondenty s nižším vzděláním, pro něž je finanční soběstačnost méně dostupná. Postoj, že děti je správné „přivést na svět“ teprve v manželství, zastává logicky většina manželů, kteří uzavřeli přímý sňatek, ačkoliv velká část z nich se rovněž domnívá, že bez zajištění samostatného bydlení je pořízení si dětí potřeba přehodnotit.

Jak lze předpokládat, zkoušku předmanželského soužití považuje za správnou (a tudíž ji doporučuje) většina manželů, kteří **uzavřeli sňatek po předmanželské kohabitaci**. Jak uzavření manželství po zkoušce společného bydlení a hospodaření, tak pořízení si dítěte teprve v samostatném bytě (domě) preferují zejména mladí respondenti ve věku do 30 let. Více než dvě třetiny manželů tohoto typu soužití se rovněž domnívají, že pokud pár nemá k dispozici samostatné bydlení, není správné ani uzavření sňatku. Ženy, které již měly zkušenost s předmanželským soužitím, přikládaly rovněž v jejich manželství poměrně velký význam finanční jistotě.

Téměř všichni respondenti, kteří prozatím **žijí nesezdaně**, považují za správné vyzkoušet si předmanželské soužití. Z jejich postoje lze však usuzovat, že manželství principiálně neodmítají, ač ne všichni respondenti jej ve skutečnosti uzavřou (např. v důsledku nepříznivých okolností či špatných zkušeností ze svého okolí). Jsou to zejména páry mladší 24 let, které schvalují partnerské soužití i v případě, že společně o uzavření sňatku zatím neuvažují. Pořízení si dětí bez zajištění samostatného bydlení neshledává správným většina nesezdaných párů, byť často právě samostatné bydlení podmiňuje existenci jejich společného soužití. O vhodnosti „narození dětí pouze v manželství“ je přesvědčena pouze necelá polovina kohabituujících párů, a to mnohem výrazněji tehdy, pokud si dítě ještě nepořídily. U prozatím bezdětných nesezdaných partnerů je však pravděpodobné, že mnozí při početí dítěte přehodnotí vlastní postoj a v konečném důsledku uzavřou manželství. Uzavření manželství by pro ně snad nemuselo znamenat omezení osobní svobody v tak velké míře, jak se více než polovina mladých nesezdaných mužů v současnosti domnívá. Ačkoliv pořízení si dětí spatřují jako výrazné omezení osobní svobody rovněž nejčastěji nesezdaní muži, jsou to mnohem častěji obecně muži než ženy (bez ohledu na typ jejich aktuální soužití).

Partnerské chování mladých lidí souvisí ve velké míře s jejich **potřebou se osamostatnit**, resp. **být nezávislý na rodičích**. Pouze 3 % manželských párů a 7 % párů žijících v nesezdaném soužití ve věku do 35 let se i nadále cítí být závislími na rodičích. Tyto údaje však mohou být z důvodu, že mladí lidé se za svojí závislost na rodičích stydí, částečně podhodnoceny. **Průměrný věk nezávislosti na rodičích je u párů žijících v manželství 20,4 let; u párů žijících v nesezdaném soužití je o 0,3 let nižší.** Rozdíly ve věku mužů a žen, kdy mladí respondenti dosáhli pocitu nezávislosti na rodičích, nejsou signifikantní. Pocit nezávislosti respondenta na rodičích se různí logicky podle úrovně dosaženého vzdělání a typu jeho partnerského soužití. Zatímco průměrný věk nezávislosti na rodičích u manželských párů se základním vzděláním byl necelých 19,6 let, u vysokoškoláků byl již 22 let. Uvedený vyšší věk nezávislosti na rodičích souvisí s posunem ekonomické samostatnosti do období těsně před ukončením studia, resp. s delším obdobím „dospívání“ vysokoškoláků. Průměrný věk osamostatnění respondenta se základním vzděláním je u manželů celkově o 1,1 let nižší než u nesezdaných párů. Průměrný věk osamostatnění středoškoláků a vysokoškoláků se již u jednotlivých typů partnerství významně neliší.

Kromě věku, v němž dosáhli pocitu nezávislosti na rodičích, se respondenti vyjadřovali rovněž o tom, jaké **události měly na získání jejich pocitu nezávislosti vliv**. Ač se

páry vyjadřovaly o vlivu vícero faktorů, rozdíl v průměrném věku mužů a žen u jednotlivých událostí opět nejsou signifikantní (např. věk při ukončení vzdělání je pro muže i ženy jednotný). Nejvyššího průměrného věku nezávislosti na rodičích dosahují respondenti pod vlivem uzavření manželství (20,7 let), trvalého odstěhování od rodičů (20,6) a ekonomické samostatnosti či výdělečné činnosti (20,5). Naopak, dřívější samostatnosti a tudíž i nejnižšího průměrného věku nezávislosti dosahují respondenti v důsledku dosažení věku plnoletosti (19,2), počátku sexuálního života (19,6) a bydlení mimo domov, tzn. na internátě či na koleji (19,9).

T a b u l k a 2.10 Události, jež měly vliv na respondentův pocit nezávislosti na rodičích podle typu soužití, v % (u respondentů, kterých se okolnost týká, odpovědi rozhodně ano a spíše ano)

typ události	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ekon. samostatnost, výdělečná činnost	589	86,6	263	85,1	326	87,6	265	88,0
trvalé odstěhování od rodičů	475	75,5	202	72,4	273	78,0	208	75,1
uzavření manželství	452	69,1	226	75,8***	226	63,5	20	20,6***
dokončení vzdělání	418	62,3	199	65,0*	219	60,0	165	55,6*
věk plnoletosti	320	47,2	158	51,5*	162	43,8	129	43,1
bydlení mimo domov (internát, kolej)	192	41,6	74	38,9	118	43,7	94	44,1
počátek sexuálního života	153	22,9	63	20,7	90	24,8	67	22,6
jiné	33	44,5	12	21,1	11	13,9	8	20,0

Rozdíl v zastoupení párů podle typu události s vlivem na jejich pocit nezávislosti na rodičích u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině *0,05 a ***0,001. Respondenti v nesezdaném soužití, kteří uvedli jako událost vlivu uzavření sňatku, minili pravděpodobně manželství, jež již zaniklo.

Zdroj: BMG03

Manželé se začali nejčastěji cítit nezávislí na rodičích v důsledku ekonomické samostatnosti (výdělečné činnosti). Dále pak následovalo trvalé odstěhování od rodičů, uzavření manželství či dokončení vzdělání. **Nesezdaní partneři** uvádějí nejčastěji jako důvody pocitu nezávislosti kromě výše uvedených důvodů¹⁰ také přestěhování mimo domov, tzn. na internát nebo na kolej apod. Dosažení věku plnoletosti a dokončení vzdělání sehrálo v procesu osamostatňování nesezdaných partnerů menší roli než u partnerů, kteří uzavřeli přímý sňatek (viz tabulka 2.10). Mezi jinými (dalšími) událostmi, které respondenti považovali za důležité pro získání jejich pocitu nezávislosti na rodičích, bylo narození dítěte či těhotenství u žen, vojenská služba u mužů, odstěhování/úmrť (jednoho z) rodičů respondenta či pobyt v cizině.

2.2 Rodičovství

V následující části je pozornost věnována rodinám s dětmi. Manželé s dětmi tvoří 64 % všech manželských párů, nesezdaní partneři s dětmi 15 % nesezdaných párů.¹¹ Mezi dětmi, které žijí v úplné rodině (jak manželského, tak nesezdaného páru), se v současnosti vyskytuje 19 % dětí, jejichž rodiče nežijí v manželství. **Zastoupení rodin s dětmi** mezi manžely, kteří uzavřeli sňatek přímo, je o 10 procentních bodů vyšší než mezi manžely, kteří jej uzavřeli po zkoušce soužití (viz tabulka 2.11). Důvodem může být také vyšší četnost uzavírání sňatků pod tlakem těhotenství a delší trvání manželství uzavřených přímo než po

¹⁰ Kromě důvodu uzavření manželství, jež se týká pouze těch nesezdaných párů, které v současnosti v manželství již nežijí.

¹¹ Podíl bezdětných nesezdaných párů je ve srovnání s manžely 2,4násobně vyšší.

zkoušce soužití (průměrně o 2 roky). Rodiče jednoho dítěte tvořili v době výzkumu třetinu mladých manželských párů, pouze však 11 % mladých nesezdaných párů. Nejvýraznější rozdíly v zastoupení rodin podle počtu dětí a typu soužití byly prokázány u rodin se dvěma a více dětmi. Dvě a více dětí si pořídilo 35 % manželských párů, které uzavřely sňatek přímo a 26 % manželských párů, které jej uzavřely po zkoušce soužití, zatímco pouze 5 % nesezdaných párů.

T a b u l k a 2.11 Páry podle počtu dětí a typu soužití, v %

počet dětí	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
0	251	36,0	96	30,4***	155	40,6***	267	84,8***
1	238	34,1	109	34,5***	129	33,8***	33	10,5***
2	184	26,4	97	30,7***	87	22,8*	12	3,8***
3+	25	3,6	14	4,4*	11	2,8	3	0,9*
celkem	698	100,0	316	100,0	382	100,0	315	100,0

Rozdíl v zastoupení párů podle počtu dětí u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině * 0,05 a ***0,001

Zdroj: BMG03

Průměrný věk ženy při narození prvního dítěte byl 23,7 let, druhého dítěte 26,2 let a třetího dítěte 27,9 let.¹² Podle údajů ČSÚ byl v roce 2003 průměrný věk ženy při narození prvního dítěte 25,9 let, druhého dítěte 29,0 let a třetího dítěte 32,4 let. Průměrný věk při narození dítěte ve zkoumaném souboru je ve srovnání s údaji za rok 2003 ze zdrojů ČSÚ nižší z důvodů věkového omezení respondentů a faktu, že první dítě v pořadí se narodilo respondentovi průměrně v roce 1997¹³ a druhé dítě v roce 1998.¹⁴

Jsou rodičovské plány nesezdaných párů (jak budoucí, tak realizované) obecně výrazně skromnější? Jsou rodiny mladých manželských párů tudíž výrazně početnější? **Mezi mladými páry s dětmi je průměrný počet dětí** na jedno manželství 1,5 dětí a na jedno nesezdané soužití 1,4 dětí. Průměrný počet dětí mladých manželských a nesezdaných se s úrovní dosaženého vzdělání respondenta snižuje (zejména z důvodu odkládání porodů do vyššího věku v důsledku realizace individuálních studijních, pracovních či jiných plánů). Manželské páry měly v době výzkumu v průměru 1,1 dětí měl-li respondent základní vzdělání, dále 1 dítě v případě středoškolského a 0,9 dětí v případě vysokoškolského vzdělání respondenta. Nesezdané páry měly na jednotlivých stupních dosaženého vzdělání v průměru o 0,8 méně dětí než manželské páry celkem. Pokud by se průměrný počet dětí párů vztahoval vůči všem mladým pářům (včetně bezdětných), manželé by v době výzkumu měli 1 dítě,¹⁵ nesezdané páry však pouze 0,2 dětí.

O tom, že **nechtějí mít děti vůbec**, se vyjádřilo pouze 1 % manželských a 5 % nesezdaných párů. Jejich rozhodnutí o dobrovolné bezdětnosti se do budoucna pravděpodobně příliš nezmění, přičemž podíl bezdětných párů se bude, v důsledku postupného odsouvání rodičovských plánů na pozdější dobu i u těch, kteří si děti na deklarativní úrovni v současnosti přejí, spíše zvyšovat.

Počet dětí, které si partneři společně přejí mít, si stanovilo 80 % manželských a 65 % nesezdaných párů, viz tabulka 2.12. Více než polovina manželů a 40 % nesezdaných

¹² Průměrný věk muže při narození 1. dítěte byl 25,6 let, 2. dítěte 27,7 let a při narození 3. dítěte 29,0 let.

¹³ V roce 1997 byl průměrný věk ženy při narození prvního dítěte v pořadí 24,0 let, ČSÚ 2004.

¹⁴ V roce 1998 byl průměrný věk ženy při narození druhého dítěte v pořadí 27,4 let, ČSÚ 2004.

¹⁵ Průměrný počet dětí u manželů, kteří uzavřeli přímý sňatek je ve srovnání s manželky po zkoušce soužití o 0,2 dětí vyšší.

párů chce mít do budoucna celkově 2 děti. Čtyři a více dětí si celkově přejí pouze 3 % manželů a 1 % nesezdaných párů. Počet plánovaných dětí se podle existence předmanželského soužití manželů signifikantně neliší. Manželské páry plánují průměrně 2 děti, nesezdané páry o 0,2 dětí méně. Průměrný počet společně zamýšlených dětí nesezdaných párů roste s úrovní dosaženého vzdělání respondenta. Nesezdaní respondenti s vysokoškolským vzděláním si přejí mít průměrně 2,1 dětí, zatímco ti s nižším vzděláním pouze 1,8 dětí.

T a b u l k a 2.12 Zamýšlený počet dětí párů podle typu soužití, v %

počet dětí	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
0	7	1,0	3	0,9	4	1,0*	15	4,7***
1	75	10,7	41	12,9	34	8,9	36	11,4
2	382	54,7	164	51,7	218	57,1***	126	39,9***
3	74	10,6	33	10,4	42	11,0	23	7,3
4+	17	2,5	10	3,1	7	1,8	4	1,3
pár neví kolik	143	20,5	66	20,8*	77	20,2**	112	35,4***
celkem	698	100,0	317	100,0	382	100,0	316	100,0

*Rozdíl v zastoupení párů podle zamýšleného počtu dětí u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině * 0,05, ** 0,01 a ***0,001*

Zdroj: BMG03

Respondentům byla dále položena otázka, jak by řešili situaci, kdyby partnerka v průběhu následujícího půl roku otěhotněla. Bez hlubší analýzy by se dalo předpokládat, že způsoby ukončení neplánovaného těhotenství se u mladých manželských a nesezdaných párů budou výrazně lišit. Tato hypotéza se však nepotvrdila. Bez ohledu na fakt, zda páry v následujícím období plánují mít dítě, by **těhotenství** partnerky (pokud v současnosti není již těhotná) **vedlo** pravděpodobně **k porodu** u 72 % manželských a 67 % nesezdaných párů (z nichž 2/3 by se přikláněly k porodu se sňatkem). 11 % manželských párů (tj. až 15 % přímých sňatků a pouze 9 % sňatků po zkoušce soužití) a 8 % nesezdaných párů by se s největší pravděpodobností rozhodlo pro **interrupci**, viz tabulka 2.13.

T a b u l k a 2.13 Způsoby pravděpodobného ukončení těhotenství, jež by nastalo v průběhu následujícího půlroku podle soužití, v %

způsob ukončení těhotenství	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
porodem	451	71,9	195	69,4	256	74,0	204	66,9
umělým přerušením	71	11,4	41	14,6**	30	8,7	24	7,9
neví	105	16,7	45	16,0	60	17,3	77	25,2**
celkem	627	100,0	281	100,0	346	100,0	305	100,0

***Rozdíl v zastoupení párů, které by případně těhotenství ukončily daným způsobem u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině 0,01*

Zdroj: BMG03

V průběhu následujících měsíců plánuje početí (dalšího) dítěte celkově totiž pouze 18 % manželů a 10 % nesezdaných párů. Jak by však mladé páry **ukončily případné těhotenství** v případě, že dítě v nejbližších 12 měsících **vysloveně neplánovaly**? Mezi těmi, jež početí dítěte neplánují, se vyskytuje téměř pětina manželských párů a více než čtvrtina nesezdaných párů, které nedovedou odhadnout případnou vlastní reakci na vzniklou situaci

těhotenství. Výroky o pravděpodobném ukončení neplánovaného těhotenství se celkově signifikantně liší podle typu soužití, věku a vzdělání respondentů. Pokud mají partneři v této oblasti vyhraněný názor, **nechtěné těhotenství by ukončilo interrupcí** nejspíše 14 % manželských párů a 9 % nesezdaných párů. U partnerů ve věku do 24 let je tendence podstoupení umělého přerušeni mnohem nižší (6 % manželských a 4 % nesezdaných párů), s rostoucím věkem se však zvyšuje. U respondentů ve věku 31 a více let by těhotenství ukončilo interrupcí pravděpodobně 28 % manželů po přímém sňatku, 15 % manželů po zkoušce soužití a 15 % nesezdaných párů. Pravděpodobnost umělého přerušeni neplánovaného těhotenství je tím vyšší, čím respondent dosahuje nižšího vzdělání (pravděpodobnost podstoupení umělého zákroku u respondenta se základním vzděláním je 17 %, se středoškolským 13 % a s vysokoškolským 5 %). Výroky o pravděpodobném **ukončení nečekaného těhotenství porodem a sňatkem či jen porodem (bez sňatku)** se liší v závislosti na věku nesezdaného respondenta. Zatímco ve věkové kategorii respondenta do 24 let by se pro porod spojený se vstupem do manželství rozhodla většina nesezdaných párů (82 %), v kategorii 25 - 30 let by to byly dvě třetiny a v kategorii 31 let a více již pouze necelá polovina nesezdaných párů (tzn. většina nesezdaných partnerů starších 31 let by již volila pravděpodobně porod bez sňatku).

Jaké okolnosti považují páry za důvod toho, že si v nejbližším **roce nepřejí mít (další) dítě?** Jsou špatné bytové podmínky nejčastější jejich překážkou? Mezi **skutečnostmi**, které **manželským párům brání v početí dítěte**, byly podle pořadí nejčastěji uváděny¹⁶ tyto: 1. citelný nedostatek peněz, 2. nevyhovující bytové podmínky (co do velikosti, kvality bytu), 3. osobní realizace v rámci finančně či perspektivně zajímavého zaměstnání, 4. nevyřešené otázky vlastnického bydlení a 5. zdravotní problémy. **Nesezdané páry považují za zábrany** v pořízení si dítěte v průběhu cca 1 roku zejména tyto skutečnosti podle pořadí: 1. citelný nedostatek peněz, 2. nevyhovující bytové podmínky (co do velikosti, kvality bytu), 3. neexistenci samostatného bydlení, 4. neochotu mít děti mimo manželství a nevyřešené otázky vlastnického bydlení či 5. finančně či perspektivně zajímavé zaměstnání. Mezi tzv. „jinými“ skutečnostmi (jež se na neochotě mít dítě odrazily) bylo nejčastěji uváděno rozhodnutí partnerů nemít již více dětí, zachovat větší odstup mezi dětmi (sourozenci) nebo neochota se dítětem vázat (resp. chuť cestovat a užívat si nezávazného života bez dětí). Jelikož je četnost výskytu jiných skutečností mnohem nižší než četnost ostatních důvodů, nebyly tyto zahrnuty do úvah o zastoupení mezi jednotlivými typy soužití.

Shrnutí: Nevyhovující bytové podmínky uvádějí jednotně jak manželské, tak nesezdané páry jako druhý nejdůležitější důvod, proč si v nejbližším roce nepřejí mít (další) dítě. Nevyřešené otázky vlastnického bydlení jsou rovněž respondenty kladeny na stejné čtvrté místo. Jako hlavní nejdůležitější důvod však všechny páry považují obavy z nedostatku financí, které jsou při péči a výživě dítěte nepostradatelné. Je však zajímavé, že jedním z důvodů, proč nesezdané páry odsouvají uzavření manželství do vyššího věku, je prozatímní nepřítomnost dítěte, ačkoliv důvodem, proč si tyto páry v současnosti nepřejí mít dítě, je naopak jejich neochota pořídit si dítě mimo manželství. Není tedy chybou předpokládat, že většina dětí se i nadále bude rodit v manželství, ač odložených do vyššího věku. Dlouhodobá nesezdaná soužití mladých párů nebudou zřejmě příliš častá a zůstanou převážnou většinou omezena na dobu před narozením prvního potomka. Tabulka 2.14 popisuje četnosti výskytu skutečností, které byly respondenty při rozhodnutí nepořídit si v nejbližší době dítě hodně zohledněny.

¹⁶ Pořadí důležitosti jednotlivých skutečností, jež párům v nejbližších cca 12 měsících brání v početí dítěte, bylo sestaveno vzestupně na základě aritmetických průměrných výsledků odpovědí ano = 1, částečně = 2 a ne = 3.

T a b u l k a 2.14 Skutečnosti, jež párům v nejbližším roce brání v početí (dalšího) dítěte podle typu soužití, v %

(u párů, jež se okolnost týká, sestupně četností odpovědí ano - bez - částečně)

skutečnosti	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
citelný nedostatek peněz	73	16,6	37	15,9	36	13,6	53	20,2*
nevyhovující bytové podmínky	50	10,4	29	12,9	21	8,2***	59	23,9***
finančně/ resp. zajímavé zaměstnání	33	6,7	17	6,5	16	7,0	31	12,2*
nevyřeš. otázky vlastnického bydlení	26	5,7	16	7,4	10	4,2***	41	17,0***
zdravotní problémy	22	4,8	11	5,1	11	4,5	7	3,2
rozhodnutí nemít dítě (děti) vůbec	16	4,7	7	4,6	9	5,0	14	6,7
neexistence samostatného bydlení	21	4,6***	13	6,0*	8	3,4***	48	19,8***
studium jednoho z partnerů	11	2,6	4	2,0***	7	3,1**	37	17,5***
neochota mít děti mimo manželství	9	3,7	6	5,4	3	2,3***	31	13,7
neshody s partnerem	8	1,7	2	0,9	6	2,4	4	1,6
jiné	63	38,9	24	30,0	39	47,0*	15	22,7**

*Poznámka: Pokud se manželé vyjádřili, že se jich týká okolnost, „nechceme mít dítě (děti) před uzavřením manželství“, minili tím spíše, že v nejbližší době celkově nechtějí počít dítě. Rozdíl zastoupení párů, kterým uvedené skutečnosti brání v nejbližším roce počít dítě u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině *0,05, **0,01 a ***0,001.*

Zdroj: BMG03

Jednotlivé páry přikládají jmenovaným skutečnostem, které jim v časovém horizontu jednoho roku brání v početí dítěte, různou důležitost v závislosti na typu jejich soužití, přítomnosti dětí či pohlaví a dosaženém vzdělání respondenta. Zatímco **citelný nedostatek peněz** považovalo za alespoň částečně důležitou skutečnost 60 % respondentů po přímém sňatku, bylo to 49 % respondentů uzavírajících sňatek po zkoušce soužití (a 66 % nesezdaných párů). Rozdíl v zohledňování finančního zajištění rodiny při pořízení si dítěte je mezi muži, kteří uzavřeli sňatek přímo a po zkoušce soužití, ještě výraznější. **Nevyhovující bytové podmínky** (co do velikosti, kvality bytu) považovalo za plně a částečně důležité 32 % manželů, ale až 59 % nesezdaných párů.¹⁷ Špatné bytové podmínky jsou u přímých sňatků považovány za překážku početí dítěte u 45 % respondentů se základním vzděláním, zatímco pouze u 21 % respondentů s vysokoškolským vzděláním (31 % se středoškolským), tzn. že s rostoucím vzděláním respondenta se (u manželství uzavřených přímo) snižuje význam kvality bytových podmínek pro početí dítěte. Nevyhovující bytové podmínky působí alespoň částečně na odkládání početí dítěte poloviny zatím bezdětných párů, zatímco pouze třetiny párů, které si dítě (děti) již pořídily. **Finančně či perspektivně zajímavé zaměstnání** je alespoň částečně důležitou skutečností pro rozhodování 25 % manželů a až 40 % nesezdaných párů. Muži zohledňují zaměstnání relativně více než ženy. Nevyřešené **otázky vlastnického bydlení** jsou alespoň částečně důležitou skutečností pro odkládání početí dítěte 17 % manželů a 36 % nesezdaných párů. Mezi přímými sňatky přikládala vlastnickému bydlení význam téměř třetina respondentů se základním vzděláním, pouze však 14 % s vysokoškolským. Mladé páry se v rozhodnutí, že **vůbec nechtějí mít děti** podle typu soužití neliší; 6 % jej sdílí rozhodně a dalších 5 % částečně. **Neexistence samostatného bydlení** je alespoň částečnou překážkou v pořízení si dítěte pro 12 % manželů, kteří žili v předmanželském soužití (a 18 % manželů, kteří vstoupili do manželství přímo), ale dokonce až pro 37 % párů, které zatím do manželství nevstoupily.

Výše uvedené okolnosti se týkaly budoucích rodičovských plánů, resp. překážkám

¹⁷ Za plně důležitý důvod nepočetí dítěte považovalo velikost a kvalitu bytu 10 % manželů, avšak až 24 % nesezdaných párů, viz tabulka 2.14.

jejich realizace. Do jaké míry byla však okolnost **nevyhovující bytové situace partnerů** zohledňována v minulosti při „pořízení si“ dítěte? Velikost a kvalita bydlení sehrála roli v rozhodování o počtu nejstaršího (prvního) dítěte u poloviny jak manželských, tak nesezdaných párů (konkrétněji 60 % manželů po zkoušce soužití, zatímco 43 % manželů po přímém sňatku). Mezi rodiči nejmladšího (posledního) dítěte zohlednilo bytovou situaci 61 % manželů celkem, pouze však 39 % nesezdaných párů. Manželé po zkoušce soužití věnovali při rozhodování o počtu dítěte značnou pozornost velikosti bytu bez ohledu na pořadí narození dětí. Manželé po přímém sňatku zohledňovali bydlení při plánování prvního dítěte méně často než při dalších dětech v pořadí. Míra zohlednění oblasti bydlení při plánování dítěte se podle pořadí jeho narození a přítomnosti dalších dětí v rodině významně neliší, viz tabulka 2.15.

T a b u l k a 2.15 Míra zohlednění bytové situace – velikosti bytu – při rozhodování o pořízení si dítěte podle soužití, v % (u respondentů s dětmi četnost odpovědí rozhodně a spíše ano)

pořadí narození dítěte	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
první dítě	242	52,4	101	43,3**	141	59,0**	26	49,0
první dítě (zatím jediné)	121	53,1	47	43,5**	74	59,2**	16	50,0
poslední dítě	145	60,7	77	61,6	68	59,7	7	38,9**
poslední dítě (zatím druhé)	119	62,2	59	63,5	60	60,9	2	20,0

*Poznámka: Tabulka rozlišuje jak pořadí narození dětí bez ohledu na počet dětí, tak pořadí narození dětí s ohledem na počet dětí v rodině. Četnosti u nesezdaných párů s více dětmi jsou příliš malé na to, aby byly zahrnuty do dalších úvah. **Rozdíl v zastoupení párů, které zohledňovaly bytovou situaci při pořízení si dítěte u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině 0,01.*

Zdroj: BMG03

Obava z výrazného poklesu životní úrovně bývá mezi mladými páry často důvodem k odkládání rodičovských plánů do vyššího věku. Lze však uzavření manželství a pořízení si dítěte (dětí) automaticky spojovat s poklesem úrovně života mladých partnerů? **Životní úroveň domácnosti** (v subjektivním vnímání respondentů) zůstala v souvislosti s počátkem rodičovství u většiny manželů nezměněna nebo se **narozením dítěte** zhoršila; stoupla pouze u 11 % manželských párů s dětmi. Narozením prvního dítěte si pohoršilo 48 % manželských párů, narozením posledního dítěte o 5 procentních bodů manželů méně. Pozitivnější vliv na situaci manželů mělo však **uzavření manželství**. Životní úroveň zůstala vstupem do manželství buď nezměněna (u nadpoloviční většiny partnerů) nebo se dokonce zvýšila (u více než třetiny partnerů). Ženy deklarovaly zlepšení životní úrovně v důsledku uzavření sňatku častěji než muži.

Časování narození dětí vzhledem k datu sňatku je ovlivněno typem soužití před manželstvím. Většina dětí se narodila manželům **legálně v manželství** (86 %). Manželům s dětmi (narozenými v manželství) se 1. dítě narodilo v průměru 1,4 roku po sňatku (tj. 1,2 let od sňatku uzavřeného přímo a 1,5 let od sňatku po zkoušce soužití). Manželům s dětmi se 2. dítě v pořadí narodilo v průměru 4,2 let po sňatku a dále 3. dítě v průměru 4,8 let po sňatku. Mezi manželskými páry s dětmi se 14 % dětí narodilo již **před vstupem do manželství** nebo děti pocházejí z minulých partnerských vztahů. Manželům s dětmi, kteří již vstupovali do manželství s dítětem, se 1. dítě narodilo v průměru 4,8 let před sňatkem. U přímých sňatků se 1. dítě narodilo v průměru 1,3 roku před sňatkem (u manželů po zkoušce soužití průměrně o 4,8 let dříve). Časování narození dětí vzhledem k sňatku popisuje tabulka 2.16.

T a b u l k a 2.16 Průměrná doba mezi narozením dítěte (podle pořadí) a sňatkem u manželů s dětmi podle existence předmanželského soužití, v letech

pořadí narození dítěte	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití	
	počet	doba	počet	doba	počet	doba
1. dítěte po sňatku*	397	1,37	206	1,22	191	1,54
2. dítěte po sňatku	196	4,20	111	4,22	85	4,17
1. dítěte před sňatkem***	50	-4,78	14	-1,32	37	-6,06
2. dítěte před sňatkem	14	-3,90	1	--	13	-3,88
1. dítěte celkově vůči sňatku**	447	0,68	220	1,06	228	0,32
2. dítěte celkově vůči sňatku**	210	3,67	111	4,19	99	3,08

*Poznámka: Do průměrné doby jsou započítány roky i měsíce. Záporné hodnoty u průměrných délek znamenají, že se děti narodily již před sňatkem. Vysoké hodnoty u dětí narozených před sňatkem jsou způsobené faktem, že většina dětí pochází z předešlých partnerských vztahů. Rozdíl průměrné doby mezi narozením dítěte a přímým sňatkem či sňatkem po zkoušce soužití je statisticky významný na hladině *0,05, **0,01 a ***0,001.*

Zdroj: BMG03

Přesahuje podíl prvních dětí pocházejících z předmanželské koncepce mladých párů podíl dětí z manželské koncepce tak, jak tomu bylo v průběhu 80 let¹⁸. Více než polovina prvních dětí v pořadí (jež přišly na svět v manželství) se narodila v průběhu 1. roku trvání manželství, dalších 30 % dětí v průběhu 2. roku manželství. Pouze 4 % prvních dětí v pořadí se narodila později než 5 let po uzavření sňatku. Z předmanželské koncepce pochází ve zkoumaném souboru 45 % dětí. Mezi manžely jsou podle existence jejich předmanželského soužití patrné významné rozdíly: více než polovině manželů, kteří vstoupili do manželství přímo, a pouze třetině manželů, kteří již měli zkušenost se vzájemným soužitím, se první dítě narodilo v průběhu 8 měsíců od uzavření sňatku.

Zastoupení partnerů, kteří si pořídili dítě již v předmanželské koncepci, se liší v závislosti na jejich věku a faktu, zda společně před manželstvím již bydleli a hospodařili. Dítě z předmanželské koncepce respondenta ve věku do 24 let se narodilo v průběhu 8 měsíců od sňatku více než dvěma třetinám manželů, kteří uzavřeli sňatek přímo, zatímco pouze polovině manželů, kteří jej uzavřeli po zkušenosti se vzájemným soužitím. Dítě z předmanželské koncepce respondenta ve věku 25 až 30 let se vyskytuje u 60 % manželství uzavřených přímo a pouze 39 % manželství po zkoušce soužití. Průměrný věk při uzavření sňatku těch snoubenců, jejichž dítě přišlo na svět v důsledku předmanželské koncepce je o 1,6 let nižší než průměrný věk při vstupu do manželství celkově (tabulka 2.17; pro srovnání viz tabulka 2.2).

T a b u l k a 2.17 Průměrný věk snoubenců při uzavření sňatku, pokud se dítě narodilo v průběhu 8 měsíců od sňatku podle existence předmanželského soužití, v letech

pohlaví	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití	
	počet	věk	počet	věk	počet	věk
muži	81	23,95	50	23,15	31	25,23
ženy	97	21,97	63	20,95	34	23,92
celkem	178	22,87	113	21,91	65	24,55

Rozdíl v průměrném věku (u mužů a žen, jejichž dítě se narodilo v předmanželské koncepci) při uzavření přímého sňatku a sňatku po zkoušce soužití je statisticky významný na hladině 0,05

Zdroj: BMG03

¹⁸ Průměrný podíl prvních dětí narozených v manželství do 8 měsíců od sňatku byl v 80. letech 54,3 % a v 90. letech 50,4 %. V roce 2001 dosáhl tento ukazatel 39,5 % (POPIN 2002 a Populační vývoj ČR 2003).

44 % manželů, jejichž první dítě se narodilo před vstupem do současného manželství, uzavíralo **sňatek majíc již pěti-či víceleté dítě**. Zatímco víc než 5 let před vstupem do manželství se první dítě narodilo dokonce 60 % nesezdaných párů, mezi přímými sňatky se děti narozené dříve než 5 let před svatbou nevyskytují. První dítě se narodilo v průběhu 1 roku před sňatkem až 54 % manželů, kteří později uzavřeli přímý sňatek, zatímco pouze 5 % manželů se zkušeností se vzájemným soužitím (mezi těmi, kteří vstupovali do manželství již s dítětem).

Ideální počet dětí, které by si mladí lidé **přáli mít** (bez ohledu na okolnosti), si partneři s určitou nadčasovostí stanovují zpravidla ještě v období před vstupem do manželství. V průběhu manželství však často pod tlakem reality dochází k jejich přehodnocení. Přibližně polovina manželů, kteří počet svých dětí před sňatkem stanovili, si nejčastěji přáli mít 1 - 2 děti (20 %), dále 2 děti (14 %) nebo 2 - 3 děti (9 %). Manželé, kteří měli před sňatkem zkušenost se společným soužitím, si přejí mít 1 - 2 děti mnohem častěji než manželé, kteří uzavřeli sňatek přímo. Nemít děti vůbec považovala před sňatkem za ideál pouze 3 % manželských párů. Mezi manžely, kteří si ideálně přáli mít více než 3 děti, tvořili věřící partneři téměř dvě třetiny (tzn. ti, které při rozhodování o vstupu do manželství ovlivnilo náboženské přesvědčení).

Do jaké míry se **předmanželské rodičovské ideály** shodují s realitou? Existuje vztah mezi počtem dětí, které si partneři před vstupem do manželství ideálně přáli a které i nadále plánují mít (nebo již mají) v průběhu trvání manželství? Mezi partnery, kteří si před uzavřením sňatku přáli jedno dítě, ho i nadále plánují mít dvě třetiny manželů (ostatní plánují 2 děti). Většina manželů (94 %), která ideálně chtěla mít 1 - 2 děti, se v současnosti přiklání spíše k pořízení si 2 dětí. Mezi manžely, kteří si ideální počet dětí stanovili na 2 - 3 děti, jich 42 % plánuje v současnosti dvě a 58 % tři děti. Manželé s předsvatebním přáním pořídit si 3 děti většinou (86 %) nezměnili plány ani později. Zajímavostí je, že manželé, kteří ideálně chtěli mít víc než 3 děti, dnes plánují čtyři děti až v 83 %. Uvedené skutečnosti vedou k závěru, že ideální počet společných dětí, jenž si partneři společně před vstupem do manželství přejí mít, je překvapivě skromnější, resp. ve srovnání s plánovaným počtem dětí mírně podhodnocen. V průběhu manželství se rodičovské plány většinou buď nezměnily, nebo si manželé přejí mít o jedno dítě více. Rodičovské plány se výrazně liší pouze u manželů, kteří původně nechtěli mít děti vůbec, ačkoliv se v průběhu manželství přiklánějí spíše k názoru, že by chtěli jedno nebo dvě děti (dohromady 63 %).

*Věk matky při narození dětí se v České republice (podobně jako při vstupu do manželství) rok od roku zvyšuje, v roce 2003 byl průměrný věk matky při narození 1. dítěte podle údajů ČSÚ 25,9 let.¹⁹ Průměrný věk rodiče při narození 1. dítěte byl ve zkoumaném souboru 25,6 let u **ženatého muže** a 23,8 let u **vdané ženy**, bez ohledu na fakt, zda se děti narodily již v manželství. Průměrný věk u narození 2. dítěte byl 28,0 let u ženatého muže a 26,3 let u vdané ženy. Partneři, kteří vstoupili do manželství po zkoušce soužití uzavřeli sňatek a přivedli na svět děti obecně ve vyšším věku než ti, kteří vstoupili do manželství přímo.²⁰ Daný jev souvisí pravděpodobně s touhou nesezdaných partnerů dostatečně si vyzkoušet předmanželské soužití a s jejich menší ochotou vázat se na dítě v nízkém věku, tzn. i s vyšší pravděpodobností používání antikoncepce. Průměrný věk při narození 1. dítěte **dosud nesezdaných respondentů** byl u mužů o 1 rok a u žen o 0,6 roku nižší než u manželů celkově. Průměrný věk u narození 2. dítěte nesezdaných párů byl u mužů o 3,2 let a u žen*

¹⁹ V roce 1991 byl podle údajů ČSÚ za celou Českou republiku průměrný věk ženy při narození 1. dítěte 22,4 let, v roce 1995 to bylo 23,3 let a v roce 2000 již 25,3 let. Zdroj: Vývoj obyvatelstva v roce 2003. ČSÚ, 2004.

²⁰ Průměrný věk muže i ženy u narození 1. dítěte byl o 1,8 roku vyšší u sňatku po zkoušce soužití než u sňatku uzavřeného přímo. Rozdíl v průměrném věku muže u narození 2. dítěte byl mezi sňatky uzavřenými po zkoušce a přímo 2,4 let (a ženy 1,4 let).

o 1,7 let nižší než celkově u manželů, blíže viz tabulka 2.18. Průměrný věk při narození 1. dítěte je u nesezdaných párů téměř totožný jako u přímých sňatků. Opět se jedná pravděpodobně o skutečnost, že nesezdaní partneři počítí dítěte v nízkém věku předem neplánují (podobně jako mnozí manželé, kteří uzavírají přímý sňatek, s tím rozdílem, že u zmiňovaných nesezdaných párů těhotenství nevyvolalo tlak na uzavření manželství).

T a b u l k a 2.18 Průměrný věk rodiče (muže a ženy) při narození 1. a 2. dítěte v pořadí podle typu soužití, v letech

pořadí narození dítěte a pohlaví respondenta	manželé celkem		přímé sňatky		sňatky po zkoušce soužití		nesezdané páry	
	počet	věk	počet	věk	počet	věk	počet	věk
u narození 1. dítěte - celkem	448	24,61	220	23,67	228	25,51	49	23,74
u narození 1. dítěte -muž	196	25,64	95	24,73	101	26,50	17	24,65
u narození 1. dítěte - žena	252	23,81	125	22,86	127	24,70	32	23,26
u narození 2. dítěte - celkem	208	27,02	111	26,16	98	27,98	15	24,71
u narození 2. dítěte -muž	88	28,02	46	26,88	42	29,26	6	24,80
u narození 2. dítěte - žena	120	26,29	65	25,65	56	27,02	9	24,64

Rozdíl průměrného věku rodiče při narození dítěte u přímých sňatků, sňatků po zkoušce soužití a nesezdaných párů je statisticky významný na hladině 0,001

Zdroj: BMG03

Průměrný věk nejstaršího dítěte mladých manželů je 5,9 let (u manželů po zkoušce soužití je to 5,2 let, u přímých sňatků 6,5 let). Nejstarší dítě nesezdaných partnerů dosahovalo v době výzkumu průměrného věku 6,3 let. Průměrná doba mezi narozením 1. a 2. dítěte v pořadí²¹ je 3,3 let, mezi narozením 2. a 3. dítěte²² pak 3,6 let.

2.3. Zajištění výchovy a péče o děti

Mnozí lidé se v současnosti domnívají, že nedostatečná opatření státu ve prospěch rodin, zejména v oblasti sociálního zabezpečení v rodičovství, mají vliv na odkládání porodů do vyššího věku a na pokles plodnosti u mladých párů. Jak se v však podle výsledků výzkumu ukazuje, mladí lidé se na pomoc od státu příliš nespolehnají. **Zajištění výchovy a péče o dítě** mladých rodin v počáteční fázi rodinného života je podle tří pětin respondentů spíše soukromou záležitostí rodiny (mezi manželskými a nesezdanými páry nejsou patrné významné rozdíly). Za výhradní odpovědnost rodiny je považuje 27 % párů, ačkoliv za výhradní odpovědnost státu pouze 4 %. Zatímco za soukromou záležitost rodiny považují péči a výchovu dítěte téměř dvě třetiny rodičů jednoho nebo dvou dětí, s názorem se shoduje již pouze dvě pětiny rodičů třech a více dětí. Pro polovinu rodičů tří a více dětí je péče o dítě společnou odpovědností rodiny a státu. Rodiče dětí příslušného věku, které navštěvují školku, považují zajištění výchovy a péče o dítě nejčastěji za společnou odpovědnost rodiny a státu (35 %).

Z hlediska velikosti místa bydliště, podle dotázaných žijících především ve městech s 10 - 50 tisíci obyvateli, by výchovu a péči o dítě měla zajišťovat „výhradně“ rodina (34 %). Naopak za společnou zodpovědnost státu a rodiny je nejčastěji považují manželé bydlící v obci s 50 - 100 tisíci obyvateli (38 %, blíže viz tabulka 2.19).

²¹ Zohledněn je pouze věk nejstarších dětí (resp. 1. dětí v pořadí), jež mají mladšího sourozence.

²² Zohledněn je pouze věk prostředních dětí (resp. 2. dětí v pořadí), jež mají mladšího sourozence.

T a b u l k a 2.19 Postoje respondentů vůči zajištění výchovy a péče o dítě v počáteční fázi rodinného života podle velikosti obce bydliště, v %

počet obyvatel obce	1 - výhradní záležitost rodiny	2 - záležitost rodiny	3 - záležitost rodiny a státu	4 - odpovědnost zejména státu	5 - odpovědnost státu
do 2 tisíc	31,6	30,5	30,5	5,3	2,1
2 - 10 tisíc	15,3***	36,0	37,6***	8,3	2,9
10 - 50 tisíc	34,2**	40,0*	17,1***	7,9	0,8*
50 - 100 tisíc	32,0	28,0*	22,3*	6,9	10,9***
nad 100 tisíc	25,2	34,4	33,6*	5,0	1,9
celkem	26,7	34,6	28,4	6,8	3,5

Rozdíly v postojích respondentů vůči zajištění výchovy a péče o dítě jsou signifikantní v rozmezí kompetencí rodiny až státu na hladině významnosti *0,05 **0,001 a *** 0,001

Zdroj: BMG03

Předškolní zařízení pro děti

V roce 2003 navštěvovalo **jesle** v České republice přibližně 1 % populace dětí ve věku 1 - 2 roky včetně (ÚZIS, ČSÚ, 2004). **Ve zkoumaném souboru mladých párů** chodila do **jeslí** celkem 4 % dětí příslušného věku 1 - 2 let včetně. Ostatní děti ve věku do 3 let jesle nenavštěvovaly zejména z důvodu nezájmu jejich rodičů (důvod důležitý pro 80 % rodičů) a nedostupnosti jeslí v místě bydliště (důležité pro 45 % rodičů). Neúměrnost výše poplatků za jesle byla rodiči považována spíše za nedůležitou (důležitá pouze pro 27 % rodičů²³).

Mateřské školy ve školním roce 2002/2003 navštěvovalo v České republice 88 % populace dětí ve věku 3 - 5 let včetně. Podíl dětí navštěvujících školku ve školním roce 2002/2003 v kategorii dětí 3 - 5 let byl 76 % u tříletých, 91 % u čtyřletých a 95 % pětiletých dětí. Školky navštěvovalo rovněž 25 % dětí z populace dvouletých a 23 % dětí populace šestiletých (ÚIV, 2003).

Ve zkoumaném souboru mladých párů navštěvovalo **mateřskou školu** celkem 81 % nejstarších dětí, 70 % druhých dětí v pořadí a všechny třetí děti v pořadí, tedy celkem 78 % dětí ve věku 3 - 5 let včetně, přičemž jedináčci navštěvují mateřskou školu častěji než děti, které mají jednoho mladšího sourozence. Podíl dětí respondentů, které navštěvují školky popisuje tabulka 2.20.

T a b u l k a 2.20 Podíl dětí příslušné věkové kategorie navštěvujících mateřskou školu podle pořadí narození, v %

populace dětí	1. děti v pořadí		2. děti v pořadí		celkem včetně 3. dětí v pořadí	
	počet	%	počet	%	počet	%
2letí	5	48,4	9	90,4	22	84,4
3letí	22	69,5	10	65,0	32	68,1
4letí	30	88,8	19	87,4	53	89,1
5letí	31	83,8	7	46,9	40	78,2
6letí	34	93,8	-	-	35	92,4

Zdroj: BMG03

Potýkají se rodiče dětí v předškolním věku s místní nedostupností mateřských škol podobně jako s nedostupností jeslí? Jsou se službami školek plně spokojeni? Rodiče, jejichž dítě (dětí) v příslušném věku **navštěvuje mateřskou školu**, jsou s **poskytovanými**

²³ Respondenti často nerozlišovali mezi pojmy dětské jesle a mateřská škola, proto údaje o procentním zastoupení dětí v uvedených zařízeních mohou být částečně zkreslené.

službami spokojeni.²⁴ Nejvíce spokojeni byli rodiče s péčí a programem: program mateřské školy vyhovuje až 98 % rodičů, zcela nespokojeni nebyli žádní z nich. Dostupnost zařízení v rozsahu 30 min. pěšky a vyhovující délku možného denního pobytu dítěte v zařízení deklarovalo až 88 % rodičů, tudíž matky a otcové nemusí předčasně odcházet do/ze zaměstnání, aby dítě doprovodili do/ze školky. Výši poplatků za školku považovalo za přijatelnou 85 % všech rodičů (za zcela přijatelnou 28 %).

Rodiče dětí příslušného věku, jejichž **dítě mateřskou školu nenavštěvuje**, považují za důležitý důvod svého rozhodnutí zejména vlastní nezáměr o školku (ovlivnil více než dvě třetiny z nich). Čtvrtina rodičů byla rovněž odrazena nedostupností mateřské školy v místě bydliště či neúměrností výše poplatků.

Domácí péče o malé dítě

Rodič má podle platné legislativy²⁵ nárok nastoupit na **rodičovskou dovolenou** do 3 let věku dítěte, v průběhu níž je mu garantováno držení pracovního místa v zaměstnání. *Na rodičovský příspěvek má rodič nárok,²⁶ jestliže po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě do 4 let věku nebo do 7 let, je-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené.* Jelikož délka nároku na rodičovský příspěvek překračuje délku rodičovské dovolené u mnoha rodičů i o několik let (např. v případě péče o postižené dítě), nelze období, v jehož průběhu rodič omezuje pracovní činnost z důvodu péče o dítě nazývat rodičovská dovolená. Pro účely této analýzy bude použit pojem „**domácí péče o dítě**“.

Ze souboru rodin s dětmi byla faktická polovina mladých matek v době výzkumu doma s dětmi. Otcové na rodičovské dovolené se ve zkoumaném souboru nevyskytují.²⁷ **Matky, které byly aktuálně v čase výzkumu doma** s nejstarším dítětem, pečovaly v 28 % případů zároveň o mladší dítě (druhé v pořadí)²⁸ a v 4 % případů zároveň o druhé a třetí dítě v pořadí. Matky, které byly doma s druhým dítětem v pořadí, pečovaly v 9 % případů zároveň o třetí dítě v pořadí. Pokud matky **nastoupily již plně zpátky do zaměstnání**, trvalo **období jejich domácí péče** o první dítě v pořadí nejčastěji 2 - 3 roky (včetně, 42 %).²⁹ S druhým a dalším dítětem v pořadí zůstaly matky doma nejčastěji 3 - 4 roky (včetně, 37 %, tabulka 2.21).

T a b u l k a 2.21 Období domácí péče o dítě (než žena nastoupila zpátky do zaměstnání) podle pořadí narození dítěte, v %

(pouze u žen, které již nastoupily zpátky do zaměstnání a délku domácí péče o dítě uvedly)

věk dítěte v době nástupu matky do zaměstnání	1. dítě		2. dítě		3. dítě	
	počet	%	počet	%	počet	%
do 2 let včetně	38	18,5	12	11,4	1	7,1
ve 2 až 3 letech (včetně)	85	41,5	34	32,4	4	28,6
ve 3 až 4 letech (včetně)	65	32,2	39	37,1	8	57,2
déle než ve 4 letech	16	7,8	20	19,1	1	7,1
celkem	204	100,0	105	100,0	14	100,0

Poznámka: Údaje o období péče o 3. dítě v pořadí jsou pouze informativní, nikoliv statisticky relevantní.

Zdroj: BMG03

²⁴ Spokojenost párů se službami mateřské školy nelze rozlišit podle jednotlivých typů soužití z důvodu nízké četnosti výskytu dětí u nesezdaných párů.

²⁵ Zpracováno podle aktuální verze Zákoníku práce, platné rovněž v roce 2003.

²⁶ Zpracováno podle aktuální verze Zákonu o státní sociální podpoře, ačkoliv v roce 2003 platilo omezení výše příjmu rodiče při zakládání nároku na rodičovský příspěvek.

²⁷ Ačkoliv v roce 2003 bylo v České republice 0,9 % mužů, kteří pobírali rodičovský příspěvek, a tudíž pečovali doma o dítě, mezi respondenty v šetření BMG03 nejsou (podle očekávání) takovíto pečující muži zastoupeni.

²⁸ Zároveň o první a druhé dítě v pořadí pečovalo 23 % matek, které uzavřely sňatek přímo a 35 % matek, které jej uzavřely po zkoušce soužití.

²⁹ Počet dalších dětí v rodině nemá vliv na zastoupení matek, které zůstaly s dítětem doma 2 až 3 roky od narození dítěte.

Délka již ukončené domácí péče žen o nejstarší dítě se v rodině manželů, kteří uzavřeli sňatek přímo a po zkoušce soužití významně neliší,³⁰ signifikantní rozdíly jsou patrné pouze u manželek, které zůstávaly **doma s druhým dítětem v pořadí**. S druhým dítětem v pořadí byla po dobu kratší 3 let na rodičovské dovolené třetina matek, které uzavřely sňatek po zkoušce soužití a až polovina matek, které uzavřely sňatek přímo. V průběhu období od 3 do 4 let od narození dítěte pečovala doma o druhé dítě naopak faktická polovina matek, které uzavřely sňatek po zkoušce soužití, a pouze necelá třetina matek, které do manželství vstoupily přímo. Manželé, kteří uzavřeli sňatek po předchozím soužití mají tendenci pečovat doma o druhé dítě 3 až 4 roky od jeho narození, zatímco ti, kteří vstoupili do manželství přímo, pečují o dítě nejčastěji do jeho 2 - 3 let, ačkoliv ve faktické pětině rodin i déle než do 4 let věku dítěte.

Liší se **délka péče matky podle pořadí narození dětí**? Zkracuje se tato doba u dalšího dítěte v pořadí? **Průměrná délka období domácí péče o první dítě** v pořadí je 3,0 let³¹ bez ohledu na přítomnost mladších dětí v rodině.³² Průměrná délka období domácí péče o **druhé dítě** v pořadí je 3,3 let a o **třetí dítě** 3,4 let. Z uvedeného plyne, že v rodině se třemi dětmi pečuje žena doma o nejmladší dítě průměrně o 0,3 let delší dobu než v případě péče o jedináčka, tudíž se původní hypotéza nepotvrdila. S rostoucím počtem dětí v rodině se péče o každé další dítě v rodině prodlužuje. Uvedené prodlužování období péče o dítě je ovlivněno ve velké míře rovněž zvyšující se nezaměstnaností a rapidním úbytkem počtu dětských jeslí na území celé České republiky v průběhu 90. let.

Na délku období domácí péče ženy o nejstarší dítě mělo **vliv také vzdělání ženy**. Žena s vysokoškolským vzděláním zůstala doma s dítětem v průměru 2,6 let, zatímco žena s nižším dosaženým vzděláním 3,0 let. **Věk ženy** se projevil na délce domácí péče o dítě následovně: žena ve věku do 30 let včetně zůstala doma průměrně do 3,2 let věku dítěte, žena ve věku 31 let a starší pečovala o nejstarší dítě průměrně do jeho 2,8 let. U druhých dětí v pořadí, jak již bylo zmiňováno, existuje prokazatelná závislost mezi délkou domácí péče a faktem, zda dítě začalo navštěvovat **mateřskou školu**. Pokud dítě začalo chodit do školky, matka nastoupila do zaměstnání průměrně v jeho 2,8 letech. Matky druhých dětí v pořadí, které do školky v nejnižším možném věku nenastoupily, zůstaly doma v průměru do jeho 4,0 let.

Ženy a partnerky respondentů, které **zůstaly doma s dítětem i po dosažení jeho věku 3 let** (popř. byly s dítětem mladším 3 let aktuálně doma a o této možnosti uvažovaly), mohly uvést 3 **hlavní důvody jejich rozhodnutí** (podle pořadí narození dětí). Za nejdůležitější první důvod, proč žena zůstala (plánuje zůstat) „déle“ doma s nejstarším dítětem jsou považovány 1. plánované (péče o) další dítě, 2. touha ženy starat se o dítě nebo 3. těžkosti při hledání pracovního místa. U nejmladšího dítěte se kromě důvodů vlastní touhy pečovat o dítě a nezaměstnanosti objevují zdravotní problémy dítěte, které by ztěžovaly jeho adaptaci v jeslích či mateřské škole a úmysl pobírat rodičovský příspěvek, viz tabulka 2.22.

³⁰ Délku období domácí péče o (nejstarší) dítě nesezdaných párů nelze kvantifikovat, jelikož se jedná o malé četnosti nesezdaných párů s dětmi, které již ukončily rodičovskou dovolenou.

³¹ Průměrná doba, kterou byla žena žijící v nesezdaném soužití doma s dítětem, byla však pouze 2,3 let.

³² Průměrná délka domácí péče o nejstarší dítě v rodině jedináčka byla 3,1 let a v rodině se dvěma a více dětmi 2,8 let.

T a b u l k a 2.22 Hlavní (nejdůležitější) důvody rozhodnutí ženy zůstat doma s dítětem po dosažení jeho věku 3 let podle pořadí narození dítěte, v %

typ události podle důležitosti	nejstarší dítě - první v pořadí			nejmladší dítě - poslední v pořadí		
	počet	%	pořadí důvodů	počet	%	pořadí důvodů
žena čekala (starala se o) další dítě	84	42,6	1.	6	6,2	6.
žena se sama chtěla starat o dítě	67	34,0	2.	45	44,7	1.
žena nesehnala pracovní místo	24	12,2	3.	14	13,5	3.
dítě mělo zdravotní problémy	6	3,0	4/5.	15	13,7	2.
nepodařilo by se sladit rodinu a práci	6	3,0	4/5.	7	6,9	5.
žena chtěla pobírat rodič. příspěvek	4	2,0	6.	8	7,4	4.
nepodařilo se zajistit místo ve školce	3	1,5	7.	1	1,2	8.
jinak	3	1,5	-	5	6,5	-

Zdroj: BMG03

Ženy, které zůstaly doma s dítětem déle než 3 roky a uvedly pouze jediný důvod jejich „prodloužené“ rodičovské dovolené, zmiňují okolnost péče o další dítě výrazně častěji než ženy, které uvedly všechny tři důvody jejich rozhodnutí. Pořadí důležitosti důvodů matek **nejstarších dětí, které uvedly všechny tři důvody**, jsou tyto: 1. samy se chtěly starat o dítě (30 %), 2. chtěly využít možnosti pobírání rodičovského příspěvku (16 %), 3. čekaly nebo se staraly (starají) o další dítě (15 %) nebo 4. nesehnaly pracovní místo po ukončení rodičovské dovolené (13 %). Matky zůstaly s **nejmladším dítětem** déle než do jeho 3. narozenin kromě důvodu 1. jejich touhy pečovat o dítě (29 %), zejména kvůli 2. těžkostem při hledání pracovního místa (17 %), 3. využití možnosti čerpání rodičovského příspěvku (16 %) nebo 4. komplikacím se sladěním mateřských a profesních povinností (15 %). 60 % těchto žen, které uvedly všechny tři důvody jejich „prodloužené“ péče, bylo v době výzkumu prozatím ještě doma s dítětem (nikoliv již zpátky v zaměstnání).

Obě skupiny matek považovaly nejčastěji za hlavní důvod domácí péče o dítě starší 3 let fakt, že se samy chtěly starat o dítě (a nevyužívat služeb mateřské školy). Důvod, že žena nesehnala pracovní místo, ale také že jí zaměstnání neumožnilo (neumožňuje) sladit mateřské a profesní povinnosti se jeví závažnější u matek nejmladších dětí.

Měly však všechny matky, které zůstaly doma s dítětem do jeho 4 let věku nárok na pobírání rodičovského příspěvku? Překračovaly výši svého měsíčního příjmu limit povoleného přívídělku k rodičovskému příspěvku (tj. 3 480 Kč podle verze zákona o státní sociální podpoře platné v průběhu roku 2003) nebo si na příspěvek nenárokovaly?³³ Mezi matkami, které jsou aktuálně doma s dítětem ve věku 0,4 - 4 let, **pobíralo** průměrně 72 % **rodičovský příspěvek** (68 % s prvním dítětem v pořadí, 76 % s druhým dítětem a 90 % s třetím dítětem v pořadí).³⁴

Jsou mladí lidé s konstrukcí rodičovského příspěvku spokojeni? Považují jeho úroveň vyplácení za nepřiměřeně nízkou? **Názory mladých párů na konstrukci rodičovského příspěvku** se liší podle toho, zda před sňatkem měly již zkušenost s předmanželským soužitím, zda pobírají rodičovský příspěvek, ale také podle dosaženého vzdělání ženy. Téměř všichni mladí respondenti (93 %) se shodují, že **výše příspěvku je**

³³ Pro úplnost údajů o délce období pobírání rodičovského příspěvku jsou do dalších úvah zařazeny pouze odpovědi respondentů, jejichž dítě dosahovalo určitého věku, jenž zakládá nárok na rodičovský příspěvek.

³⁴ Celkově pobíralo rodičovský příspěvek (bez ohledu na věk dětí) 41 % rodin s dětmi.

vzhledem k výdajům spojených s péčí o dítě nízká (v roce 2003 to bylo 2 552 Kč).³⁵ Příspěvek považují za „rozhodně“ nízký více než dvě třetiny párů, které jej pobírají (a také polovina těch, které nikoliv). Většina mladých párů (90 %) se dále také vyjádřila, že by **přivítala zvýšení měsíčního limitu pro povolený příjem z pracovní činnosti**. Logicky, zvýšení limitu příjmu by ocenily spíše páry, které příspěvek samy pobírají. Zvýšení měsíčního limitu příjmu by „rozhodně“ uvítaly zejména ženy - vysokoškolačky (58 % ve srovnání s 42 % žen se středoškolským a 50 % se základním vzděláním). Faktické dvě třetiny párů se domnívají, že **výše rodičovského příspěvku** (jako náhrady za ušlý pracovní příjem) dokonce **negativně ovlivňuje rozhodování párů o pořízení si dítěte**.

60 % mladých partnerů si rovněž myslí, že **rozsah povoleného pracovního příjmu by měl být** v průběhu čerpání rodičovského příspěvku **omezen velikostí pracovního úvazku** (resp. počtem měsíčně odpracovaných hodin) namísto měsíčním limitem příjmu v Kč.³⁶ Přehodnocení typu limitu příjmu by přivítalo až 68 % žen se základním vzděláním a 56 % s vyšším, minimálně středoškolským vzděláním.³⁷ Pouze polovina párů považuje **rodičovský příspěvek za důležitý zdroj příjmu** rodiny. „Rozhodně“ velký význam přikládá příspěvku 30 % párů, které přídatek pobírají, rozhodně nedůležitým je pro 16 % příjemců. Přikládaná důležitost rodičovskému příspěvku se snižuje s úrovní dosaženého vzdělání ženy. Za plnohodnotný zdroj příjmů jej považuje 56 % žen se základním vzděláním, ale pouze 44 % žen s vysokoškolským vzděláním. Zastoupení párů podle názorů na konstrukci rodičovského příspěvku popíše tabulka 2.23.

T a b u l k a 2.23 Názory respondentů na konstrukci rodičovského příspěvku, v %
(sestupně četnost odpovědí rozhodně a spíše ano)

názory respondentů	počet	%
výše příspěvku je vzhledem k výdajům na děti nízká	922	93,3
horní limit povoleného pracovního příjmu by bylo vhodné zvýšit	881	90,0
nízká úroveň příspěvku negativně ovlivňuje rozhodování o pořízení si dětí	657	68,0
povolený pracovní příjem by měl být omezen velikostí úvazku namísto příjmu	588	60,2
příspěvek je důležitým zdrojem příjmu domácnosti	496	50,2

Zdroj: BMG03

Pokud páry **rodičovský příspěvek** pobírají, jsou vůči jeho konstrukci kritičtější a jejich názory lépe reflektují finanční potřeby mladé rodiny. Vysokoškolačky mají v průběhu čerpání rodičovské dávky obecně vyšší zájem o flexibilitu v oblasti sladování pracovního a rodinného života, zatímco ženy se základním vzděláním mají naopak větší tendenci upřednostňovat změnu formou omezení jejich příjmu (upřednostňují spíše omezení počtem odpracovaných hodin). Pobírají mladé rodiny s dětmi kromě rodičovského příspěvku i jiné dávky ze systému státní sociální podpory? Sociální příplatek pobírá celkem 13 % rodin s dětmi, příspěvek na bydlení 9 %. **Přídatek na dítě pobírá** celkem 76 % rodin s dětmi. **Přídatek na dítě** je testovanou dávkou, poskytovanou ve třech úrovních odvislých od příjmů

³⁵ Do 30.4.2004 činil rodičovský příspěvek 1,1násobek částky životního minima na výživu a ostatní základní osobní potřeby rodiče, tj. 2 552 Kč. Pokud bylo rodičem nezaopatřené dítě (student) starší 15 let, byla to částka 2 695 Kč. Od 1.5.2004 byl přídatek zvýšen na úroveň 1,54násobku zvolené částky životního minima a dosahuje výše 3 573 Kč měsíčně. Pokud je rodičem nezaopatřené dítě (student), rodiči náleží příspěvek ve výši 3 773 Kč.

³⁶ Rekonstrukci rodičovského příspěvku s ohledem na limit měsíčně odpracovaných hodin v průběhu čerpání příspěvku považuje za „rozhodně“ důležitou 23 % párů, které dávku čerpají, a pouze 16 % párů, které ji nečerpají.

³⁷ Navzdory faktu, že limit příjmu k rodičovskému příspěvku byl od 1.1.2004 zrušen, by uvedené odpovědi respondentů mohly sloužit ke konstrukci rodičovského příspěvku do budoucna, jelikož forma platná od roku 2004 neodráží skutečnost, zda rodič pobírající příspěvek pečuje o dítě sám nebo péči zajišťuje jiná zletilá osoba. Zrušení limitu příjmu (příjmu) je však pozitivním krokem směrem k prohloubení flexibility v oblasti pracovních a rodičovských rolí.

rodiny.³⁸

Do jaké míry souhlasí mladé páry s **vymezením okruhu příjemců přídatku na dítě a jeho současnou konstrukcí**? 55 % mladých párů je celkově spokojených se současnou konstrukcí přídatku, jež klade důraz na nízkopříjmové rodiny. 37 % párů by uvítalo jeho plošné vyplácení všem rodinám. K názoru, že přídatek by měl být poskytován pouze rodinám na hranici životního minima rodiny (nikoliv až do úrovně jeho trojnásobku) se přiklání zbylých 8 % párů (11 % párů, které přídatek nepobírají, a 4 % párů, které jej pobírají). Okruh příjemců přídatku na dítě se v názorech respondentů významně váže na počet dětí v rodině. Vůči platné konstrukci přídatku nemá námitky 72 % rodičů tří a více dětí, ačkoliv pouze 54 % ostatních typů rodin s dětmi. S názorem, že přídatek by měl náležet pouze rodinám na hranici životního minima se nejčastěji ztotožňují bezdětní (11 %), zatímco pouze 4 % rodin s dvěma a více dětmi. O názoru, že přídatek se má vyplácet všem rodinám s dětmi bez omezení příjmu, je přesvědčených 34 % párů, které si zatím dítě nepořídily naproti 41 % párů, které mají dvě a více dětí. Přídatek „pouze rodinám na hranici životního minima“ by konstruovali spíše muži (12 % mužů ve srovnání se 6 % žen).

Podle názoru mladých párů by se přídatek na děti měl s **rostoucím počtem dětí** v rodině **zvyšovat**. Tento názor sdílí 79 % respondentů (33 % respondentů rozhodně). S rostoucím počtem dětí se partneři logicky častěji přiklání k názoru, že přídatek na dítě by měl odrážet velikost rodiny, názor sdílí 85 % dvoudětných párů a dokonce 93 % párů se třemi a více dětmi (ale také 76 % bezdětných párů).

³⁸ Přídatek na dítě je dávkou státní sociální podpory poskytovanou do určitého (do 1,1; 1,8; resp. 3) násobku částky životního minima rodiny. Výše přídatku je stanovena určitým (0,32; 0,28; resp. 0,14) násobkem částky životního minima na osobní potřeby dítěte ve čtyřech různých věkových kategoriích (tj. 0 - 6 let, 6 - 10 let, 10 - 15 let a 15 - 26 let); se zvyšujícím se věkem dítěte se výše přídatku zvyšuje. Rodiny, které výši svého příjmu překračují limit 3násobku částky životního minima rodiny nemají na přídatek na dítě již nárok.

3. Bytová situace mladé generace a její rodinné a ekonomické souvislosti

Současná bytová situace mladých domácností z hlediska způsobu bydlení byla v našem šetření vymezena do osmi různých forem. Důvodem pro toto podrobné rozlišení bylo v co největší míře postihnout možné formy bydlení respondentů. V první řadě sem tedy patří bydlení u rodičů, ať již svých (1) nebo případně partnerových (2). V rámci širší rodiny byla nabídnuta ještě varianta bydlení u prarodičů či jiných příbuzných (3). Z provizorních forem bydlení mohli respondenti vybírat jak mezi bydlením v internátě či na koleji (4), v ubytovně nebo na svobodárně (5), tak mezi bydlením v podnájmu neboli části bytu (6) anebo v pronajatém bytě od osoby, která je vlastníkem či nájemcem bytu (7). Určitým protipólem k předchozím způsobům bydlení pak byla možnost bydlet v samostatném bytě (8), bez ohledu na typ vlastnictví bytu, resp. domu, tzn. ve vlastním, družstevním nebo nájemním bytě ve státním, obecním či soukromém domě.

Lze předpokládat, že míra obývání jednotlivých forem bydlení bude záviset na typu rodinného soužití respondenta a že ne všechny způsoby bydlení se musí vyskytovat u každého typu soužití. To na jedné straně vyplývá ze samotné definice rodinného soužití, kdy např. u respondenta (jednotlivce) žijícího bez vlastních dětí a bez partnera s rodiči je způsob bydlení u rodičů prakticky předem určený. Naproti tomu využívání vybraných forem bydlení např. nesezdanými partnery bude ovlivněno mnoha faktory. Protože některé z uvedených způsobů bydlení nejsou tak časté a jejich máločetné zastoupení v analýze by tak bylo zkreslující, jeví se jako účelnější jejich hrubší kategorizace, v tomto případě do 4 skupin¹ podle způsobu bydlení:

u rodičů - bydlení ve společném bytě/domě u svých rodičů, u rodičů partnera nebo u prarodičů či jiných příbuzných (1 + 2 + 3)

na koleji - bydlení na internátu, koleji, svobodárně nebo ubytovně (4 + 5)

v podnájmu, v pronajatém bytě - (6 + 7)

v samostatném bytě - (8)

V souhrnu žije necelá polovina mladých lidí v samostatném bytě a další víc jak čtvrtina u rodičů, převážně pak u svých rodičů. Z tabulky 3.1 je dále zřejmé, že v pronajatém bytě bydlí 14 % domácností, v podnájmu kolem 4 %. Zbývající zhruba 4 % respondentů pobývají na internátě či jiné ubytovně. Jak již bylo výše naznačeno, způsob bydlení se liší v závislosti na typu rodinného soužití. Ponecháme-li stranou domácnosti jednotlivců, jejichž bytová situace se od bydlení v partnerství značně diferencuje, budeme zkoumat nakolik se liší, příp. co mají společného mladí manželé a nesezdané páry pokud jde o jejich bydlení. Přitom budeme ověřovat platnost hypotézy, **zda mladá manželství žijí častěji již samostatně (v samostatných bytech) a nesezdané páry spíše v provizornějších formách bydlení (v podnájmu apod.)**. K jejímu potvrzení či vyvrácení směřuje následující detailnější analýza zabývající se postupně vybranými typy rodinného soužití - manželstvím a nesezdaným soužitím.

¹ Nebude-li uvedeno jinak, budeme v dalším textu používat tyto čtyři „širší“ pojmy pro vyjádření způsobu bydlení respondentů.

T a b u l k a 3.1 Způsob bydlení respondentů BMG03 v základní a širší kategorizaci

způsob bydlení	mladá generace celkem			jednotlivci	manželství + nesezdaná soužití
	absolutní četnost	relativní četnost	relativní četnost	relativní četnost	relativní četnost
u svých rodičů	359	23,7	28,9	58,2	14,3
u rodičů partnera	60	3,9			
u prarodičů, příbuzných	19	1,2			
v internátě, na koleji	48	3,2	4,1	10,4	1,0
v ubytovně, na svobodárně	14	0,9			
v podnájmu	65	4,3	18,2	14,7	19,9
v pronajatém bytě	211	13,9			
v samostatném bytě	740	48,8	48,8	16,7	64,7
celkem	1 516	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: BMG03

Na úvod ještě připomeňme, že vyřešení bytové situace představovalo u manželů jeden ze zásadních důvodů pro rozhodování o uzavření manželství. Za velmi významnou ji navíc považovali zejména manželé, kteří měli zkušenost se vzájemným předmanželským soužitím (oproti přímým sňatkům). Můžeme tedy předpokládat, že problematika samostatného bydlení bude důležitá i pro dosud nesezdané partnery. Zjištěné výsledky tuto hypotézu potvrzují. Přestože nejčastějším důvodem, proč mladí lidé, kteří žijí v nesezdaném soužití, zvolili tuto formu partnerství, je skutečnost, že si chtěli společné bydlení nejprve vyzkoušet, jednou z dalších hlavních příčin upřednostnění nesezdaného soužití před uzavřením manželství byla právě dosud nevyřešená bytová situace.²

Dokladem toho, že otázka bydlení hraje při rozhodování o vstupu do manželství určitou roli, je také uvádění vyřešení bytové situace, resp. samostatného bydlení jako jedné z podstatných okolností ovlivňujících případné uzavření sňatku nesezdanými partnery. Následující analýza je tedy věnována jak bytové situaci - nejprve manželských a poté nesezdaných párů - celkově, tak jejím souvislostem s rodinným chováním mladých partnerů.

Kromě základních způsobů bydlení jsou blíže analyzovány charakteristiky týkající se kvality bydlení (velikosti bytu z hlediska počtu místností, celkové obytné plochy atd.) a typu vlastnictví bytu. Pozornost je také zaměřena na způsoby získání současného bytu a důvody, které byly podnětem k nastěhování, popsane mj. i z hlediska předchozího bydlení. Kapitola se dále zabývá formou bydlení ve vztahu k typu soužití, resp. k začátku soužití, k sňatku, k délce trvání soužití apod. Samostatná část je věnována spokojenosti respondentů se svojí bytovou situací a ve spojitosti s tím také snaze daný způsob bydlení změnit.

Analýza dále hledá odpovědi na otázky - jak souvisí konkrétní řešení bytové situace s finanční situací domácnosti či nakolik je domácnost zatížena náklady na bydlení? Jsou nastíněny možnosti financování bydlení, tj. způsoby získávání financí na nové (jiné) bydlení z různých zdrojů i maximální možná cena, kterou jsou domácnosti ochotny na získání bytu věnovat. Zohledněna je také finanční situace domácnosti, jednak skladba jejích pracovních a sociálních příjmů a jednak její výdaje, resp. výdaje na bydlení, které musí pravidelně hradit v souvislosti s běžným provozem domácnosti, příp. na splátky úvěrů. Pro dokreslení analýza ještě popisuje finanční situaci domácnosti z hlediska jejího vnímání samotnými respondenty.

² Okolnosti, pod jejichž vlivem dali dotázaní přednost společnému životu bez uzavření sňatku, blíže popisuje kapitola 2.1.

3.1 Manželství

3.1.1 Základní charakteristika bytové situace a kvalitativní ukazatele bydlení

Mladí manželé žijí nejčastěji - téměř ze tří čtvrtin - v samostatném bytě. U rodičů a v podnájmu bydlí srovnatelně 13 - 14 % manželských párů. Detailnější členění ukazuje, že v případě bydlení u rodičů nehraje „osobní příslušnost“ respondenta k danému rodiči tak velkou roli.³ U podnájmu však zjistíme téměř 7krát vyšší četnost respondentů žijících v pronajatých bytech oproti podnájmu. Pouze 5 domácností (necelá 1 %) pobývá v současnosti na koleji, internátě či jiné ubytovně. Tento způsob bydlení nebudeme při zkoumání dalších bytových charakteristik brát v úvahu.

Jak ukazuje tabulka 3.2, žijí-li manželské páry u svých rodičů, děje se tak převážně v jejich rodinném domku (64 %). Více jak třetina z nich však současně uvádí, že má k dispozici mimo pokoje(ů) i vlastní kuchyň či další příslušenství, což by se dalo do jisté míry pokládat za samostatný byt - např. patro v rodinném domě. Naproti tomu zase více než jedna třetina manželů, která bydlí v rodinném domku svých rodičů, považuje svůj byt za samostatný. V těchto případech můžeme proto očekávat, že se jedná o „plánované“ vícegenerační soužití v rodinném domě a že tyto manželské páry pravděpodobně také samostatně hospodáří.

Pronajímání nájemních bytů se, jak se zdá, těší stále velké oblibě, neboť jen zhruba každý čtvrtý byt je v jiném vlastnictví. Naopak samostatné byty mají manželé nejčastěji v osobním vlastnictví, a to jak byty (28 %), tak rodinné domy (24 %). Rozšířené jsou také byty družstevní (nejčastěji koupené) a nájemní (většinou přidělené od obecního úřadu, příp. podniku).

T a b u l k a 3.2 Způsob bydlení manželů ve vztahu k typu bytu/domu podle jeho vlastnictví (řádkové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	nájemní byt	družstevní byt	byt v osobním vlastnictví	vlastní RD	RD rodičů	RD jiného vlastníka	N
u rodičů	15**	8*	7***	5***	64***	1	91
v podnájmu	73***	12	8***	-	-	7***	89
v sam. bytě	22***	18**	28***	24***	7***	1**	488
celkem	28	16	23	18	14	2	668

pozn.: jen ti, kteří uvedli typ vlastnictví bytu; RD = rodinný domek; *signifikantní na hladině významnosti 0,05; ** 0,01; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Kvalita bydlení měřená velikostí bytu závisí podobně jako typ vlastnictví bytu na způsobu bydlení. V souhrnu žijí manželé nejčastěji v bytě se třemi pokoji (40 %). Dvoupokojový byt využívá dalších 28 % rodin. V jedné obytné místnosti, příp. garsoniére bydlí jen kolem 6 % manželských párů. Zbývající čtvrtina rodin má k dispozici čtyři a více pokojů.

Samostatné byty jsou nejčastěji třípokojové (44 %) a dvoupokojové (25 %). Ani ne 20 rodin (necelá 4 %) bydlí v bytě s jedním pokojem. Menší počet obytných místností (průměrně o jeden pokoj) najdeme podle očekávání v podnájmech, kde většina manželů žije ve dvoupokojovém bytě (52 %). Byt se třemi pokoji má v pronájmu 22 % manželských párů, v jednopokojovém bytě, příp. garsoniére jich bydlí čtvrtina.

V případě společného bydlení s rodiči uváděli respondenti zpravidla v této otázce

³ V ideálním vzorku dotázaných můžeme předpokládat shodný podíl těch, kteří bydlí po svatbě u svých rodičů a těch, kteří bydlí u rodičů partnera. V našem souboru mírně převažuje počet respondentů, kteří bydlí u svých rodičů (48 : 40).

celkovou velikost bytu/domu, který s rodiči sdílejí. Až pětina domácností obývá pěti a vícepokojové byty. Proto jsme jejich situaci zjišťovali ukazatelem počtu místností, příp. vlastní kuchyně a dalšího příslušenství, které mají u rodičů ve společném bytě k dispozici. Mladí manželé tak disponují převážně jedním (25 %) nebo dvěma pokoji (29 %), což může dokumentovat provizorní charakter daného bydlení, který se týká hlavně kratších manželství (do 5 let od sňatku). Více pokojů nebo navíc i kuchyň a vlastní příslušenství (28 %) využívají spíše ti manželé, kteří takto bydlí již delší dobu od svatby.

S počtem obytných místností úzce souvisí další kvalitativní indikátor bytových podmínek, a to **celková plocha bytu**. V průměru nejmenší rozlohu mají podle předpokladů pronajímané byty (57 m²). Téměř tři čtvrtiny z nich nejsou větší než 60 m², méně jak 50 m² má přitom necelá polovina ze všech. Naproti tomu obývají mladí manželé relativně třikrát méně (23 %) samostatných bytů s plochou do 60 m², v bytech do 50 m² bydlí jen každá jedenáctá rodina. Průměrná rozloha samostatných bytů přesahuje 85 m². Významný, téměř třicetimetrový rozdíl v průměrné ploše pronajímaného a „vlastního“ samostatného bytu vyplývá ze skutečnosti, že k pronájmům dochází převážně v bytech, kdežto samostatným bytem zde nejsou míněny jen byty samy o sobě, ale v nemalé míře právě vlastní rodinné domy manželů, jejichž rozloha vysoce překračuje hranici 100 m². Nicméně, porovnáme-li pouze velikost bytů (tj. bez rodinných domů), zůstává výměra pronajímaných bytů oproti bytům samostatným stále menší - průměrně o 16 m² (56 m² : 72 m²).

K doplňujícím kritériím kvality bydlení patří např. **průměrný počet osob na jeden byt** nebo **průměrná plocha bytu (v m²) na jednu osobu**. V našem dotazníku jsme zjišťovali jednak celkový počet osob bydlících ve společném bytě a jednak počet členů domácnosti, tj. počet osob společně bydlících a hospodařících.⁴ Není žádným velkým překvapením, že nejpočetnější jsou domácnosti, kde manželé bydlí ve společném bytě s rodiči - v průměru mají tyto domácnosti 4,8 osob, resp. 4,1 členů (viz tabulka 3.3). Průměrná plocha bytu na jednu osobu, resp. člena domácnosti potom, jak se dá předpokládat, patří k nejnižším (cca 20 m² na osobu). Na druhé straně nejmenší domácnosti co do počtu osob žijí v pronajatých bytech - průměrně 2,6 osob. K tomu přispívá fakt, že v podnájmech bydlí spíše bezdětné manželské páry (60 % manželů žijících v podnájmu nemá děti), kdežto v samostatném bytě, resp. u rodičů žije takovýchto párů relativně dvakrát méně.

T a b u l k a 3.3 Průměrné počty osob v bytě a členů domácnosti a průměrná plocha bytu na jednu osobu, resp. jednoho člena domácnosti (v m²)

způsob bydlení	průměrný počet osob v bytě	průměrná plocha bytu na 1 osobu (m ²)	průměrný počet členů domácnosti	průměrná plocha bytu na 1 člena domácnosti (m ²)
u rodičů	4,82	19,9	4,06	23,2
v podnájmu	2,64	23,1	2,59	23,4
v sam. bytě	3,09	29,5	3,07	29,7
celkem	3,27	27,4	3,15	28,0

pozn.: rozdíly ve všech uvedených průměrných charakteristikách jsou podle způsobu bydlení signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

V samostatných bytech žijí v průměru tříčlenné domácnosti. Z tabulky vidíme, že tyto byty poskytují svým obyvatelům nejvíce prostoru - až 30 m² na osobu. Komparací průměrného počtu osob v pronajímaném a v samostatném bytě bychom měli - matematicky vzato čím nižší počet osob v bytě, tím vyšší plocha bytu na osobu - získat vyšší výměru na osobu v podnájmech. Jak však vyplývá z výše uvedených hodnot celkové plochy bytu,

⁴ Počet členů domácnosti musí být nutně menší nebo roven celkovému počtu osob - průměrný počet osob činí 3,27 a průměrný počet členů domácnosti 3,15 na jeden byt.

samostatné byty jsou mnohem rozměrnější než ty pronajímané, takže i přes početnější domácnost v nich mají mladá manželství k dispozici více místa.

3.1.2 Vztah bydlení a vstupu do manželství

Na souvislosti uzavření sňatku a způsobu bydlení lze nahlížet z několika úhlů. Například, zda partneři uzavřeli přímý sňatek nebo již měli zkušenost s nesezdaným soužitím, jak bydleli v době svatby, resp. před svatbou a po ní, do jaké míry se mění způsob bydlení s délkou sňatku nebo nakolik zůstávají mladá manželství bydlet v provizorních formách bydlení apod. Nabízí se tak řada otázek:

- Odlišují se formy bydlení v závislosti na existenci předmanželského soužití partnerů?
- Jaký vliv má sňatek na stěhování, resp. způsob bydlení partnerů?
- Do jaké míry dochází s prodlužující se délkou manželství ke změně ve způsobu bydlení?
- Mění se s oddalujícím se datem sňatku „provizorní“ charakter bydlení (společné bydlení s rodiči, bydlení v podnájmu apod.) na „vlastní“ samostatné bydlení?

Jak již víme, tři ze čtyř manželství žijí v samostatném bytě. V souvislosti s existencí předmanželského soužití to platí zejména pro manželství uzavřená po předchozím soužití (76 %), i když manželů, kteří uzavřeli přímý sňatek, žije v samostatném bytě také většina (70 %). Naproti tomu s rodiči žije až dvakrát více přímých sňatků (18 %, resp. 10 %) ve srovnání s těmi nepřímo uzavřenými. V podnájmu najdeme relativně srovnatelný podíl přímo a nepřímo uzavřených manželství (12 %, resp. 14 %).

Jaká byla cesta vedoucí k získání samostatného bytu a kdy se do něj manželé nastěhovali? K vybraným možnostem získání bytu se dostaneme později, nyní se zaměříme na samotné nastěhování do současného bytu ve vztahu k datu svatby. Z časového hlediska lze pomocí zjištěných roků uzavření manželství a nastěhování do dnešního bytu celý soubor rozdělit na tři základní skupiny manželů - předně ti, kteří se nastěhovali (někdy) před svatbou, dále v roce svatby a pak (někdy) po svatbě.⁵ Na jednotlivé skupiny se podíváme v širších souvislostech.

Nejčastěji se mladí manželé stěhovali do dnešního bytu v roce sňatku (35 %) a jeden rok před nebo po uzavření manželství (dohromady 23 %). Poněkud specifickou podskupinu představuje desetina všech manželských párů, kdy se respondent v současném bytě již narodil a partner se k němu tedy přistěhoval. Většinou bydlí tyto páry se svými rodiči ve společném bytě, resp. domě. Pokud uvedli samostatný byt, jedná se o byt, který jim rodiče koupili či přenechali nebo který zdědili nebo jde o samostatný byt v rodinném domku rodičů.

Pro nesezdané soužití partnerů, které předcházelo uzavření sňatku, je společné bydlení nutnou podmínkou. Podle očekávání tak mezi těmi, kteří se naposledy stěhovali před svatbou až čtyřnásobně převažují manželství uzavřená po předchozím soužití. Jak je zřejmé z tabulky 3.4, více jak polovina manželů, která prošla manželstvím na zkoušku, žije v současném bytě déle než trvá jejich manželství. Partneři tak mnohdy při stěhování do nového bydlení již zohledňují předpokládané pozdější uzavření sňatku. Naproti tomu s přímým sňatkem je nejčastěji spojeno stěhování až v roce svatby, příp. po ní. Nastěhování před svatbou je v tomto případě ze tří čtvrtin způsobeno samotným narozením respondenta. K jednotlivým „etapám“ se teď dostaneme podrobněji.

⁵ Bytovou situaci respondentů v době sňatku nebylo možno v některých případech jednoznačně určit, protože jim takto definovaná otázka nebyla pokládána. Na tyto případy bude upozorněno dále v textu.

T a b u l k a 3.4 Nastěhování respondenta do současného bytu vzhledem k datu sňatku a v závislosti na existenci předmanželského soužití

nastěhování do bytu	sňatek				celkem	
	po předchozím soužití		přímý sňatek			
před svatbou	204	54%	56	18%	260	38%
v roce svatby	94	25%	148	47%	242	35%
po svatbě	80	21%	110	35%	190	27%
celkem	378	100%	314	100%	692	100%

pozn.: rozdíly v době nastěhování do současného bytu jsou mezi přímými a nepřímými sňatky signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

♦ Celkově téměř **dvě pětiny (38 %)** manželů „vyřešily“ své bydlení ještě před uzavřením sňatku. Přitom pro třetinu z nich se daný byt stal domovem pouze jeden rok před sňatkem, další třetina se do současného bytu nastěhovala dva až pět let před tím (viz tabulka 3.5). Zahrnujeme sem i výše zmíněnou skupinu respondentů, která žije ve stejném bytě od svého narození (28 %).

Pokud došlo k nastěhování do dnešního bytu ještě před svatbou, jedním z faktorů bylo společné předmanželské soužití - z 80 % se před uzavřením sňatku stěhovali respondenti, kteří mají zkušenost se vzájemným nesezdaným soužitím. V případě společného bydlení u rodičů šlo o přistěhování dotázaného k partnerovi. Samostatný byt si pro začátek kohabitace hledali partneři již společně nebo se jeden z nich přistěhoval k tomu druhému, který daný byt získal již někdy před tím. Obdobná situace platila i pro podnájem.

T a b u l k a 3.5 Časové rozložení nastěhování respondenta do současného bytu vzhledem k datu sňatku (sloupcové relativní četnosti, v %)

doba nastěhování do současného bytu			
před svatbou		po svatbě	
1 rok před svatbou	32,3	1 rok po svatbě	39,2
2 roky před svatbou	16,0	2 roky po svatbě	22,0
3 – 5 let před svatbou	17,3	3 – 5 let po svatbě	22,3
víc jak 5 let před svatbou	6,7	víc jak 5 let po svatbě	16,4
od narození	27,7		

Zdroj: BMG03

Polovina přímých sňatků (které vyřešily své bydlení ještě před uzavřením manželství) stále bydlí u rodičů, další více jak dvě pětiny v samostatném bytě, který většinou získal za pomoci svých rodičů (přenecháním bytu, zděděním, příp. bydlí v rodinném domku rodičů), a ostatní v podnájmu. Naproti tomu manželství uzavřená po nesezdaném soužití mnohem častěji obývají samostatný byt (73 %) a podnájem (15 %), a to ten, ve kterém žil již před sňatkem. U rodičů zůstává zhruba každý takový devátý manželský pár.

♦ **Uzavřením manželství a současně stěhováním** do dnešního bytu **ve stejném roce** prošlo **35 % novomanželů**. Není překvapující, že takto si to „naplánovali“ spíše partneři, kteří uzavřeli přímý sňatek. Nicméně téměř čtvrtina párů, kteří již po určitou dobu společně bydleli a hospodařili, se také rozhodla v souvislosti se sňatkem změnit způsob svého dosavadního bydlení. Protože známe údaje o stěhování pouze jednoho z partnerů, mohou tato data znamenat jednak fakt, že se respondent přistěhoval ke svému partnerovi (ať už k rodičům, do podnájmu či do samostatného bytu) a jednak, že oba partneři současně změnili

způsob bydlení.⁶

Z těch, kteří vstoupili do manželství přímo a stěhovali se do dnešního bytu v roce svatby, jich většina (83 %) bydlela do té doby u rodičů. Z nich se pak necelá pětina přestěhovala k rodičům partnera a dvě třetiny odešly do samostatného bytu. Do samostatného bytu se přestěhovali také respondenti, kteří bydleli do té doby na koleji či jiné ubytovně. Ve srovnání s přímými sňatky partneri, kteří spolu již žili v předmanželském soužití, bydleli častěji v samostatném bytě a v podnájmu a ve spojitosti s uzavřením sňatku se také většinou opět stěhovali do samostatného bytu. Do samostatného bytu se spolu se sňatkem nastěhovaly i dvě třetiny mladých lidí pobývajících s partnerem dosud u svých rodičů.

♦ Třetí skupinu představuje přibližně **čtvrtina (27 %) manželů, která se do dnešního bytu nastěhovala až po svatbě**. Jak lze vidět v tabulce 3.5, nejvíce se manželé stěhovali rok po sňatku (39 %). Můžeme zde rozlišit dva typy stěhování. Jednak převažující opuštění „provizorní“ formy bydlení, tj. odstěhování se od rodičů nebo z podnájmu, příp. z koleje do samostatného bytu (69 %) a jednak poměrně častou „výměnu“ jednoho samostatného bytu za jiný (pravděpodobně „kvalitnější“) samostatný byt (31 %).⁷ Odchod z bytu rodičů do samostatného bytu až po svatbě patřil k nejčastější změně bydlení (47 %), za zmínku stojí i 16 % manželských párů, kteří se odstěhovali z podnájmu.

Významně se liší toto chování v závislosti na existenci předmanželského soužití. Pokud měli mladí manželé zkušenost s nesezdaným soužitím, téměř polovina z nich již v době sňatku žila v samostatném bytě a po svatbě se do jiného samostatného bytu také přestěhovala. Od rodičů a z podnájmu se odstěhovala zhruba čtvrtina až pětina manželů. Naproti tomu manželé, kteří uzavřeli přímý sňatek, se po svatbě nastěhovali do současného samostatného bytu ze dvou třetin od rodičů a „jen“ v pětině případů z jiného samostatného bytu.

Na začátku této podkapitoly bylo naznačeno (viz poznámka 5), že u některých respondentů nelze jednoznačně určit jejich bytovou situaci v době sňatku. Jedná se o případy, kdy se manželé nastěhovali do současného i minulého bytu až po svatbě, přičemž údaje o předminulém bytě již nebyly zjišťovány. Celkově se to týká přibližně 4 % manželů, resp. 16 % těch, kteří se do dnešního bytu nastěhovali až po svatbě. Tato manželství trvají spíše již delší dobu (v průměru kolem devíti let), nejčastěji žijí manželé v samostatném bytě, do kterého se většinou z jiného samostatného bytu někdy po svatbě přestěhovali, a to především z důvodu potřeby většího bytu či očekávaného narození dítěte.

Provedená analýza potvrzuje jasnou tendenci dřívějšího či pozdějšího odchodu manželů z provizorního bydlení u rodičů, v podnájmu nebo na koleji do samostatného bytu. Z tabulky 3.6 lze vyčíst, jak se mění způsob bydlení v závislosti na době uplynulé od sňatku. **Čím déle trvá manželství, tím spíše opouštějí manželé společný byt s rodiči a podnájmem a stěhují se do samostatného bytu.** Rozdíly jsou signifikantní zejména u bydlení v podnájmu (pro nejkratší manželství) a v samostatném bytě (pro sňatky trvající více jak 11 let).

⁶ Můžeme předpokládat, že zatímco první varianta bude platit spíše pro přímé sňatky, oboustranná změna bydlení bude typičtější u manželů po nesezdaném soužití, kteří společně mění stávající bydlení. Nicméně z důvodu neznalosti předchozího bydlení respondentova partnera či partnerky nelze tuto dvousečnou otázku s jistotou vyřešit. Pro další analýzu je proto potřeba zdůraznit, že údaje o změně bydlení - z předchozího na současné - vycházejí pouze ze situace respondenta.

⁷ Toto rozdělení na dva typy přestěhování do samostatného bytu - z „provizorního“ bydlení (od rodičů, z podnájmu aj.) a z jiného samostatného bytu - můžeme rozlišit i u předcházejících dvou skupin: nastěhování před svatbou 90 : 10 a nastěhování v roce svatby 93 : 7. Jako nejvýznamnější, z hlediska opakovaného nastěhování do samostatného bytu, se to jeví právě v případě nastěhování po svatbě (69 : 31).

T a b u l k a 3.6 Současný způsob bydlení manželů v závislosti na délce trvání manželství (sloupcové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	délka manželství		
	do 5 let	6 - 10 let	přes 11 let
u rodičů	15,2	12,3	9,3
v podnájmu	16,3**	11,2	2,3***
v sam. bytě	68,5***	76,5	88,4***
<i>N</i>	429	179	86

pozn.: **signifikantní na hladině významnosti 0,01; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Podobně jako s délkou sňatku souvisí způsob bydlení také s věkem respondenta. Podle očekávání platí, že s rostoucím věkem respondenta nabývá na významu samostatné bydlení. Zatímco tedy jedinci mladší 24 let spíše využívají společného bydlení s rodiči nebo v podnájmu, respondenti po třicítce žijí v samostatném bytě oproti nim dvakrát častěji (viz tabulka 3.7). „Střední“ věková skupina nevykazuje žádné významné odchylky, způsob bydlení zde bude zřejmě záviset na jiných faktorech.

T a b u l k a 3.7 Současný způsob bydlení manželů v závislosti na věku respondenta (sloupcové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	věk respondenta		
	do 24 let	25 - 30 let	31 a více let
u rodičů	35,9***	14,3	7,5***
v podnájmu	21,8*	15,9	8,1***
v sam. bytě	42,3***	69,8	84,4***
<i>N</i>	78	308	307

pozn.: *signifikantní na hladině významnosti 0,05; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Ještě dodejme, že z hlediska pohlaví respondenta zůstávají u rodičů delší dobu spíše muži než ženy. Společně s rodiči žije jedna třetina žen mladších 24 let, ale kolem dvou pětín takových mužů. Dřívější odchod žen od rodičů dokládá i zjištěný průměrný věk, ve kterém se respondenti stěhovali od rodičů do současného samostatného bytu, podnájmu, příp. na kolej. Ženy se stěhovaly od rodičů průměrně ve 22,9 letech, kdežto muži až ve 24,7 letech.

3.1.3 Získání současného bytu

Předcházející analýza poukazuje na snahu mladých manželství bydlet v samostatném bytě nezávisle na rodičích, příp. jiných osobách. Rostoucí podíl rodin žijících v samostatném bytě s prodlužující se délkou sňatku je toho dokladem. Jak tedy dochází k osamostatňování mladých manželství od orientační rodiny a jakou roli zde hrají jednotlivé subjekty (rodina, stát apod.)? Dále je také zřejmé, že k získání samostatného bytu nedochází vždy přímo, tj. odstěhováním se od rodičů, ale někdy až po předchozím bydlení na koleji, v podnájmu nebo jinde.

Z analyzovaných dat vyplývá, že do dnešního samostatného bytu se manželé nastěhovali v nadpoloviční většině od rodičů (57 %), z 13 - 15 % z podnájmu nebo jiného samostatného bytu a z 8 % z koleje či jiné ubytovny. Přibližně 5 % bydlí v daném bytě od narození (takže bychom je v podstatě mohli přiřadit k manželům stěhujícím se od rodičů), ostatní předchozí způsob bydlení neuvedli. Pokud žijí manželé v současnosti v podnájmu, ze dvou třetin sem přišli od svých rodičů, další zhruba pětina již předtím bydlela v pronajatém bytě a zbývající desetina se odstěhovala z koleje, příp. ze samostatného bytu. Společné

bydlení s rodiči znamená téměř rovnocenné bydlení u svých rodičů (od narození) a u rodičů partnera (obojí kolem 40 %). Ostatní uvedli různý typ předcházejícího bydlení.

V souhrnu vzato, v samostatném bytě dnes žije 73 % manželství, v podnájmu a u rodičů dalších 13 - 14 %. Ve srovnání s tím byl minulým bytem pro dvě třetiny (64 %) manželů (respondentů) společný byt s rodiči, pro 11 - 13 % pak samostatný byt nebo podnájem. Každý čtrnáctý respondent označil za předchozí bydlení kolej.

Na zajištění bydlení na počátku manželství se mohou podílet různé subjekty. Rozlišit můžeme tři, resp. čtyři základní činitele - samotní manželé (respondenti), jejich rodiče a státní instituce, příp. zaměstnavatelé. Je zřejmé, že u manželů bydlících u rodičů hrála hlavní roli „širší“ rodina. V případě podnájmu je způsob získání také jasný - pronájem. Variabilitu způsobů získání dnešního bytu tak lze sledovat hlavně u samostatného bytu. Nicméně pro potřeby kvantifikace účasti jmenovaných subjektů při zajišťování „novomanželského“ bydlení budeme nyní (námi definované) bydlení v pronajatých bytech považovat za jistou formu samostatného bydlení.

V souhrnu vypadají podíly uvedených subjektů následovně: **od obecního úřadu, příp. od podniku získalo byt 13 % dotázaných**, a to nejčastěji v roce svatby a rok po té. V některých případech ale mohla nastat situace, kdy byl daný byt přidělen již rodičům respondenta nebo partnera, kteří jej potom svým dětem „přenechali“. Výpomoc ze strany rodičů spočívající v koupi nebo v přenechání bytu umožnila samostatné bydlení 16 % manželů. Kromě toho dalších 9 % respondentů získalo byt na základě dědictví a 4 % manželů mají samostatný byt v rodinném domě rodičů. Ještě poznamenejme, že dědictví může znamenat jednak již reálný stav (tj. získání bytu/domu po úmrtí rodičů nebo jiných příbuzných), jednak příslib (převod vlastnických práv ještě před úmrtím dosavadního vlastníka) a často také převod užívacích práv k nájemnímu bytu. Širší rodina tak **pomohla získat samostatný byt zhruba 30 % mladých manželství**.

Snaha samotných manželů zajistit si bydlení vlastními silami bývá nejčastěji naplněna koupí bytu. **Samostatný byt si koupilo 30 % respondentů**. Ten mají většinou v osobním vlastnictví. Další čtvrtina z nich žije v družstevním bytě a téměř pětina vlastní rodinný domek. Načasování koupe bytu vzhledem k datu sňatku se v souhrnu v podstatě neliší - přibližně vždy třetina manželů se do dnešního bytu nastěhovala před sňatkem, po sňatku nebo ve stejném roce. **Výstavbou (družstevní - spíše bytu, či soukromou - spíše domu) si pořídilo samostatný byt téměř 10 % manželů**. Stavba bytu/domu bývá společně plánovanou záležitostí manželů, proto není příliš překvapující, že se do nově postaveného bytu stěhovali manželé převážně až po svatbě. Jistou (doplňkovou) pomoc rodičů (finanční, „manuální“ při stavbě apod.) však můžeme očekávat i při zajišťování bydlení samotnými manžely.

Pronájem bytu si jako způsob bydlení zvolilo **16 % manželů**. Na základě našeho předpokladu pokládajícího samostatný byt za finální řešení bytové situace se pak nabízí otázka, do jaké míry považují manželé bydlení v podnájmu za provizorní a jaké mají možnosti, resp. zda-li se snaží také získat samostatný byt. Možné řešení nám může nabídnout analýza těch manželských párů, které se do samostatného bytu přestěhovaly právě z podnájmu (viz níže). Pro úplnost ještě dodejme, že zbývající **cca 2 % respondentů** uvedla **jiný způsob získání samostatného bytu**, a to např. přistěhování se k druhému partnerovi (manželovi), výměnu bytu, získání bytu od tety atd.

V souhrnu vzato se na získání samostatného bytu podíleli nejvíce (ve 40 %) sami manželé (respondenti), a to většinou koupí bytu nebo domu. Připočteme-li k tomu ještě pronajaté byty, pak vlastní úsilí vynaložilo až 56 % respondentů. Za pomoci rodičů či blízkých příbuzných si samostatný byt pořídilo 30 % dotázaných, obecní úřad, příp. podnik přidělil byt 13 % respondentů.

Podle právě popsaných způsobů získání bytu a dříve naznačených souvislostí

stěhování a svatby tak můžeme vytvořit určitou typologii stěhování respondentů reflektující jednak časové hledisko stěhování vzhledem k uzavření manželství (tj. zda poslední změna způsobu bydlení proběhla před, po nebo v roce sňatku) a jednak současný a minulý typ bydlení.

- **(A) manželé žijí u rodičů (95 - 13,6 %):**

Téměř polovina respondentů bydlících s rodiči stále žije v bytě, kde se narodila, další skoro polovina pak u rodičů partnera, kam se většinou nastěhovala v roce sňatku. Zbývající přibližně desetina (spíše samotných respondentů než obou manželů společně) „přerušila“ bydlení s rodiči pobytem na koleji, internátě, v podnájmu aj. uskutečněného někdy v minulosti. U rodičů bydlí manželé v průměru již 4,1 roku (45 % se bralo nejdéle před dvěma lety), maximálně pětiletých manželství zde najdeme přes dvě třetiny. Partneri uzavřeli sňatek v relativně nízkém věku - muži průměrně ve 24,2 letech, ženy ve 22,6 letech. Dohromady s rodiči tak žijí poměrně mladí (zhruba 27letí) manželé. Z hlediska předmanželského soužití vstupovali partneri do manželství spíše přímo (61 %). Společným bytem je nejčastěji rodinný domek patřící rodičům.

- **(B) manželé (respondenti) žili do svatby u rodičů, od svatby bydlí v samostatném bytě (118 - 16,9 %):**

Dvě z pěti manželství, která se do dnešního samostatného bytu přestěhovala od rodičů, tak učinila v souvislosti s uzavřením sňatku. Dvě třetiny z nich přitom uzavřely přímý sňatek bez zkušenosti s předchozím soužitím. Získání bytu pak probíhalo v obdobných relacích, jaké byly popsány výše (tzn. že manželé nejčastěji byt koupili nebo jim ho koupili, příp. přenechali jejich rodiče atd.). Tyto páry se sice braly přibližně ve stejném věku jako partneri v předcházejícím případě (muži v průměru ve 25,1 letech, ženy ve 22,8 letech), do manželství však vstoupily zhruba o dva roky dříve, jelikož dnes je jim v průměru 30 let. Téměř polovina z nich má byt v nájemním nebo osobním vlastnictví.

- **(C) po svatbě žili manželé určitou dobu u rodičů, v současnosti bydlí v samostatném bytě (73 - 10,5 %):**

Každé desáté manželství žilo po uzavření sňatku určitou dobu u svých rodičů, odkud se v průměru po 2,6 letech přestěhovalo do samostatného bytu. Jejich manželství přitom trvá průměrně celých osm let, přičemž respondenti letos oslaví v průměru jednatřicáté narozeniny. Téměř polovina z nich žila s rodiči pouhý rok, další pětina ještě o rok déle. Z 80 % se jednalo o přímé sňatky. Při zajišťování vlastního bydlení jsou tyto manželské páry mnohem samostatnější - až 60 % z nich si byt koupilo, ale především postavilo. Proto také mnohem častěji bydlí ve vlastních rodinných domech. Rodičovská pomoc v této skupině ustupuje do pozadí a je využívána ve stejné míře jako ta státní (od obecního úřadu) - cca v 19 %.

Průměrný věk těchto respondentů při sňatku byl (v porovnání s ostatními typy) nejnižší. Přímý sňatek pak dále uzavírali výrazně mladší respondenti oproti těm, kteří se svým partnerem žili v jedné domácnosti už před sňatkem (muži průměrně ve 23,3 letech, resp. 25,3 letech, ženy ve 21,4 letech, resp. 25,0 letech).

Manželé, kteří stále bydlí s rodiči (A), žijí přibližně v polovině případů v manželství nejvýše dva roky. Můžeme tak u nich předpokládat tuto „cestu“ (C), protože až 70 % manželství odešlo z bytu rodičů do samostatného bytu do dvou let po sňatku. Příčiny, které vedly, příp. mohou vést k odstěhování od rodičů budou analyzovány níže.

- **(D) respondenti žili v dnešním samostatném bytě už před svatbou, předtím bydleli různě (173 - 24,8 %):**

Čtvrtina všech manželů (respondentů) vyřešila své bydlení ještě před svatbou. Jen přibližně každý sedmý pár (z nich) uzavřel sňatek přímo a samostatný byt si tedy pořídil ještě

bez (současného) partnera. Naproti tomu 86 % manželů se svým partnerem před svatbou společně žilo a hospodařilo, přičemž většina z nich se do dnešního samostatného bytu nastěhovala již společně. Respondenti bydleli v dnešním samostatném bytě v průměru 2,1 roku než s partnerem vstoupili do manželství. Odkládání uzavření sňatku se nutně odrazilo ve vyšším věku respondenta v době vstupu do manželství - průměrně ve 27,1 letech u mužů, ve 25,5 letech u žen. Respondenti jsou dnes třicetiletí a v manželství žijí průměrně 3,5 roku.

Podobně jako v minulé skupině se také tady liší průměrný věk respondenta v roce sňatku v závislosti na tom, zda manželé uzavřeli sňatek přímo nebo po předchozí kohabitaci. Ti, kteří měli zkušenost s nesezdaným soužitím, pak vstupovali do manželství později (muži v průměru ve 27,5 letech, ženy ve 25,8 letech) oproti přímým sňatkům (ve 24,4, resp. 24,3 letech).

Je zřejmé, že do tohoto bytu se mladí manželé přestěhovali převážně od rodičů (70 %),⁸ kteří jim ve většině případů se získáním bytu také pomohli. Pro zbývajících 30 % respondentů to však byla minimálně druhá změna způsobu bydlení. Jistou mírou osamostatnění totiž již prošli, protože současný samostatný byt si hledali jako „náhradu“ za podnájem, kolej nebo nějaký jiný samostatný byt. Téměř třetina byt vlastní, další pětina bydlí v nájemním bytě. Okolnosti a důvody, které ovlivňovaly rozhodování o změně bydlení, se, jak uvidíme dále, budou od případů, kdy se manželé teprve stěhují od rodičů, nejspíše poněkud odlišovat.

- **(E) manželé se v roce sňatku nebo někdy poté nastěhovali do samostatného bytu, a to z koleje, podnájmu nebo jiného samostatného bytu⁹ (127 - 18,2 %):**

Zhruba pětina manželství se do současného samostatného bytu nastěhovala (od) po svatbě odjinud než od rodičů. Relativně častěji k tomu docházelo až po svatbě (než v roce sňatku), a to spíše „výměnou“ samostatného bytu za jiný. Stěhování v roce sňatku bylo zase typičtější pro opuštění koleje. Způsob získání bytu se však v závislosti na době sňatku a stěhování významně nelišil. V nadpoloviční většině se o byt postarali sami manželé, další čtvrtině pomohli rodiče a necelé pětina manželů stát, příp. podnik.

Nejčastěji žijí manželé ve vlastním rodinném domě nebo bytě. Jedna polovina z těch, kteří získali dnešní byt až po svatbě, se do něj přestěhovala do dvou let od sňatku (celkově průměrně 3,7 let po svatbě). Přitom respondenti, kteří se do nového bytu stěhovali v roce sňatku, jsou v průměru o dva roky mladší. Detailnější odpověď na otázku, co je přimělo ke změně bydlení, najdeme v další části.

- **(F) manželé bydlí v současnosti v podnájmu, časování stěhování vzhledem k sňatku a předchozí bydlení jsou různá (92 - 13,2 %):**

V pronajatých bytech žijí téměř 1,5krát častěji manželé, kteří neuzavřeli sňatek přímo, ale až po zkoušce společného soužití. Tito manželé pak také - spíše než přímé sňatky - bydlí v podnájmu delší dobu než trvá jejich samotné manželství (do podnájmu se nastěhovali v průměru 2,1 roku před svatbou). Jedna polovina manželství, která žijí v podnájmu, je maximálně dvouletých, téměř dvě třetiny nejvýše tříletých. Do jaké míry u nich můžeme očekávat opuštění podnájmu jako provizorního bydlení a přestěhování se do samostatného bytu? Lze to předpokládat s poměrně velkou pravděpodobností, protože až kolem 70 % manželství starších dvou nebo tří let, která dříve bydlela v podnájmu, z něj odešla právě do samostatného bytu.

Pro úplnost ještě dodejme, že tito muži se ženili v průměru ve 25,0 letech, resp. ženy

⁸ tj. včetně těch, kteří se v daném bytě již narodili (15 %) a tento byt zdědili, získali od rodičů nebo bydlí v rodinném domku rodičů

⁹ tento typ představuje jakýsi „doplňk“ k typům B a C, kdy se do samostatného bytu stěhovali manželé od rodičů, zatímco v typu E se odstěhovali z koleje, podnájmu nebo jiného samostatného bytu

vdávaly ve 23,9 letech. Příímý sňatek uzavírali opět relativně mladší partneři.

Míra podílu jednotlivých subjektů (obce, rodičů a respondentů/manželů) na zajištění bydlení se podle popsaných „cest“ stěhování výrazně diferencuje (viz tabulka 3.8). Je zřejmé, že v podstatě jednoznačně ji lze určit v případech bydlení manželů s rodiči (A) a v podnájmu (F), kteří byt získali tím, že „bydlí u rodičů“, resp. „mají pronajatý byt“. Zbývající čtyři skupiny (B až E), které vypovídají o současném bydlení manželů v samostatném bytě, se jednotlivě odlišují podle předchozího způsobu bydlení a doby nastěhování vzhledem ke sňatku. Vyloučíme-li tak „cesty“ A a F, zjistíme signifikantní rozdíly v převažující míře podílu jmenovaných subjektů při zabezpečování samostatného bydlení. Vlastními silami (koupí nebo stavbou bytu či domu) se o samostatný byt postarali převážně manželé, kteří určitou dobu po svatbě žili u svých rodičů (C). Na druhou stranu rodiče pomohli získat samostatný byt především těm, kteří se do něj nastěhovali ještě před svatbou (D).

T a b u l k a 3.8 Podíl vybraných subjektů při získávání současného bytu podle jednotlivých „cest“ (řádkové relativní četnosti, v %)

„cesty“ stěhování	získání bytu		
	od obce (podniku)	od rodičů	vlastní snahou
B - do svatby u rodičů, pak v sam. bytě	17	34	47
C - po svatbě u rodičů, pak v sam. bytě	19	19**	58*
D - v sam. bytě už před svatbou	11*	48***	37**
E - v sam. bytě, předtím jinde než u rodičů	19	27*	54
celkem	16	34	47

pozn.: případný dopočet do 100 % znamená „jinou“ možnost získání bytu; *signifikantní na hladině významnosti 0,05; ** 0,01; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Jen připomeňme, že samostatný byt obývá velká většina všech manželů. V „provizorní“ formě bydlení - u rodičů a v podnájmu (A a F) - pak žije přibližně každé čtvrté manželství (27 %). Zhruba třetina takto bydlí jeden rok po svatbě, polovina až dva roky po svatbě a celkově tři čtvrtiny manželů se braly maximálně před pěti lety. Z výše uvedeného již víme, že s prodlužující se délkou sňatku se manželé osamostatňují a „provizorní“ bydlení opouštějí. Jak se tedy tito manželé snaží změnit svoji bytovou situaci a jaké důvody je k tomu vedou?

3.1.4 Důvody stěhování

V dotazníku jsme pokládali dvě otázky týkající se důvodů stěhování. Jednak nás zajímalo, proč se manželé (respondenti) stěhovali do stávajícího bytu a jednak, co by je vedlo k tomu přestěhovat se ze současného bytu jinam. Celkem jim bylo nabídnuto 14 variant odpovědí (vč. jiné možnosti) a v otázce budoucí změny bydlení navíc možnost „nemáme důvod se stěhovat jinam“, přičemž v obojím mohli vybrat nejvýše tři důvody. Jaké příčiny uváděli respondenti nejčastěji a diferencovali se podle nějakých charakteristik (např. podle současného způsobu bydlení, existence předmanželského soužití, doby uzavření sňatku, „cest“ stěhování apod.)?

Důvody ke stěhování si respondenti mohli zvolit z oblasti rodinného a partnerského chování (manželství, soužití, rozvod, děti), z variant dotýkajících se zaměstnání, příp. školy (první zaměstnání nebo jeho změna, přiblížení se místu práce, školy), dále z alternativ spojených s otázkou bydlení (na jedné straně přání bydlet samostatně, odchod z provizorního ubytování, na straně druhé charakteristiky samotného bytu - velikost, kvalita, právní užívání, město či venkov) a v neposlední řadě také možnost zlepšení finanční situace.

Nejprve se zaměříme na **důvody stěhování do současného bytu**. Přibližně 11 % respondentů se tato otázka netýkala, protože se ještě nikam nestěhovali, dalších 6 %, resp.

16 % a 37 % neuvedlo žádný důvod v prvním, resp. druhém a třetím pořadí. Ostatní využili všech nabízených možností včetně 1 - 2 % respondentů, kteří sdělili jiný důvod související např. se získáním bytu (dědictví, stavba rodinného domu, přidělení bytu), s rodinnými či partnerskými vztahy (rozchod s předchozím partnerem, neshody s rodiči) nebo s finanční náročností (vysoký nájem) aj. Následující rozbor bude tedy zahrnovat pouze respondenty, kteří nějakou příčinu stěhování uvedli.¹⁰

V souhrnu bylo hlavním důvodem změny způsobu bydlení **uzavření manželství** (40 %) a **začátek partnerského soužití** (19 %). **Přání bydlet samostatně** (oddělit se od rodičů apod.) deklarovalo jako hlavní důvod stěhování 13 % dotázaných, v druhém pořadí relativně až dvakrát tolik (27 %). Touha po samostatném bydlení stála na prvním místě podobně i v pořadí třetího důvodu. Mezi dalšími příčinami hrálo roli očekávané narození dítěte, kvalitativní ukazatele bytu (potřeba většího, příp. menšího bytu a přání mít byt lepší kvality) a také lepší finanční situace (viz tabulka 3.9).

Jenom jeden rozhodující důvod uvedlo 73 (13 %) z 580 respondentů, přičemž pro polovinu z nich jím bylo uzavření manželství, pro další desetinu začátek soužití. Nejvýše dva důvody prozradilo 144 dotázaných (28 % z 507), k těm hlavním patřilo opět manželství (60), soužití (27) a samostatné bydlení (19). Jako druhý důvod v pořadí uváděli respondenti převážně přání bydlet samostatně (49) a narození dítěte (27).

Nejčtenější dvojici důvodů (bez ohledu na třetí důvod) „*manželství - dítě*“ (84) zvolila až 3krát častěji přímá manželství, která bydlí s rodiči („cesta“ A) nebo se od nich odstěhovala do samostatného bytu (B a C) a dále také dvoudětné rodiny. Rovněž druhou dvojici důvodů „*manželství - samostatné bydlení*“ (66) trojnásobně upřednostňují přímé sňatky a páry žijící v samostatném bytě, kam odešly od rodičů v roce sňatku. Nikdo z nich nežije společně s rodiči, naopak v mnohem větší míře bydlí v podnájmu a víc jak polovina z nich nemá ještě dítě. Jakýmsi kontrastem k předchozím dvěma je třetí pár důvodů „*soužití - samostatné bydlení*“ (59), který (až na dvě výjimky) uvedli manželé se zkušeností s předmanželskou kohabitací. Mnohem častěji žijí tyto páry v podnájmu a pokud bydlí v samostatném bytě, tak převážně už od doby před svatbou (D). Polovina z nich je bezdětných, další dvě pětiny se starají o jedno dítě.¹¹

T a b u l k a 3.9 Důvody stěhování do současného bytu, v prvním, druhém a třetím pořadí, s četností vyšší než 10 % (sloupcové relativní četnosti, v %)

	1. důvod		2. důvod		3. důvod	
1.	manželství	40	bydlet samostatně	27	bydlet samostatně	16
2.	začátek soužití	19	narození dítěte	19	kvalita bytu	16
3.	bydlet samostatně	13	velikost bytu	12	lepší finance	13
4.	-	-	manželství	11	velikost bytu	13
	celkem	72	celkem	69	celkem	58

Zdroj: BMG03

Z tabulky 3.9 vyplývá, že hlavními impulzy stěhování respondentů jsou soužití (manželské či nesezdané) a samostatné bydlení, kvalitativní ukazatele bytu patří k těm vedlejšími. Nicméně váha těchto (a zbývajících) „méně významných“ aspektů v dalším pořadí důvodů mnohonásobně vzrostla. Nejvyšší nárůst zaznamenalo zlepšení finanční situace (z 0,4 % u 1. důvodu na 13,4 % u 3. důvodu), přiblížení se místu práce, školy (z 1,0 % na

¹⁰ První důvod stěhování sdělilo 83 % (580) respondentů, druhý 73 % (507) a třetí 62 % (363) respondentů.

¹¹ Nejčastější trojici důvodů představuje „manželství - dítě - samostatné bydlení“, typické spíše pro přímé sňatky, páry, které odešly od rodičů do samostatného bytu v roce svatby, a rodiny s dětmi. Druhá trojice „soužití - samostatné bydlení - zlepšení finanční situace“ platí naopak spíše pro nepřímou uzavřená manželství bydlící v podnájmu nebo v samostatném bytě, s jedním či žádným dítětem.

9,8 %) a kvalita bytu (z 1,9 % na 15,9 %). Rovněž vzrostly podíly u právního hlediska užívání bytu, bydlení ve městě či na venkově, zaměstnání, velikosti bytu a odchodu z provizorního ubytování. Naopak k poklesu (průměrně o 90 %) došlo u položek manželství, soužití a rozvod. Prvotní zvýšení a následné snížení důležitosti na přibližně stejnou úroveň proběhlo u očekávaného narození dítěte a touhy bydlet samostatně.

Jaké faktory ovlivňovaly rozhodování respondentů přestěhovat se do současného bytu objasní následující část. Je na místě poznamenat, že obecně se kvůli relativně velké variabilitě možných odpovědí signifikance příliš neprojevuje. Nicméně při vyloučení méně podstatných (relativně málo zastoupených) důvodů zjistíme u vybraných charakteristik významné rozdíly.

- **důvody stěhování v závislosti na existenci předmanželské kohabitace:**

Podle toho, zda mají či nemají manželé zkušenost s nesezdaným soužitím, se obě skupiny diferencují hned při první uváděné příčině stěhování - zatímco u přímých sňatků stojí na prvním místě uzavření manželství (65 %), u párů, které prošly předmanželskou kohabitací, převažuje spíše začátek partnerského soužití (32 %). Odlišnosti najdeme také v otázce samostatného bydlení, které zdůrazňují spíše ty páry, které spolu žily již před svatbou.

V pořadí na druhém místě uváděných důvodů se u přímých sňatků objevuje hlavně očekávané narození dítěte (32%), kdežto u těch, co žily spolu nesezdaně, otázka narození dítěte vůbec nefiguruje. U třetího důvodu nebyla signifikance prokázána vůbec, i když pořadí nejčastějších příčin v závislosti na existenci společného soužití před svatbou bylo opět poměrně odlišné. Z následující tabulky 3.10 lze potom vyčíst, že partneři, kteří **uzavřeli přímý sňatek, pokládají za hlavní příčiny stěhování manželství, narození dítěte a samostatné bydlení**. Naproti tomu u sňatků uzavřených nepřímo hrají stěžejní roli **začátek samotného partnerského soužití a záležitosti související s bydlením** (samostatnost, velikost, kvalita). Narození dítěte se na prvních třech místech nevyskytuje ani u jednoho důvodu.

T a b u l k a 3.10 Důvody stěhování do současného bytu, v prvním, druhém a třetím pořadí, v závislosti na typu uzavření sňatku (sloupcové relativní četnosti, v %)

	1. důvod		2. důvod		3. důvod	
sňatek po předchozím soužití						
1.	začátek soužití	32***	sam. bydlet	27	kvalita bytu	17
2.	manželství	23***	manželství	12	lepší finance	15
3.	sam. bydlet	15*	velikost bytu	11	velikost bytu + sam. bydlet	13
přímý sňatek						
1.	manželství	65***	dítě	32***	sam. bydlet	22
2.	sam. bydlet	11*	sam. bydlet	28	kvalita bytu	13
3.	dítě	10	velikost bytu	13	velikost bytu	13

pozn.: *rozdíly mezi přímými a nepřímými sňatky jsou signifikantní na hladině významnosti 0,05; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Lze předpokládat, že ten, kdo nemá děti, si variantu očekávaného narození dítěte vybere jen v minimu případů. Zaměříme-li se odděleně na manželství s dětmi, pořadí uváděných důvodů se poněkud změní. Narození dítěte již bylo hlavním impulzem ke stěhování častěji než touha po samostatném bydlení u párů, které vstoupily do manželství přímo (64 % manželství, 13 % dítě, 8 % samostatné bydlení). Podobně manželství uzavřená po předchozím soužití zohledňují narození dítěte ve větší míře, i když až jako v pořadí druhý důvod a na druhém místě (samostatné bydlení 21 %, dítě 15 %, velikost bytu 15 %). Dané odlišnosti pak mohou vysvětlit kolísání podílu očekávaného narození dítěte a přání bydlet samostatně v rámci jednotlivých důvodů, jak bylo popsáno výše.

- **důvody stěhování v závislosti na „cestě“ a typu uzavření sňatku:**

Uzavření manželství je nejčastějším prvním důvodem stěhování do samostatného bytu od rodičů v roce svatby nebo po ní (B nebo C), do podnájmu (F) i k rodičům (A). Nastěhování do dnešního samostatného bytu ještě před svatbou (D) ovlivňuje především začátek partnerského soužití, důležitou roli hraje i přání bydlet samostatně. Tuto (a také F) „cestu“ pak volí spíše manželé, kteří ještě nemají děti. Manželské páry, které se do stávajícího samostatného bytu přestěhovaly odjinud než od rodičů (E), zohledňovaly oproti ostatním zejména potřebu většího bytu a očekávané narození dítěte. Touto (a ještě C) „cestou“ šli tedy spíše manželé, kteří již mají alespoň jedno dítě.

S ohledem na způsob současného bydlení a dobu nastěhování vůči sňatku („cesty“) nebyly statisticky signifikantní rozdíly podle typu uzavření sňatku prokázány „pouze“ u bydlení v podnájmu (F) a v samostatném bytě, kam se manželé přestěhovali odjinud než od rodičů (E). Samostatné bydlení řeší ještě před svatbou spíše páry se zkušeností s nesezdaným soužitím (D), zatímco manželé s přímým sňatkem bydlí častěji u rodičů nebo od nich v roce svatby či později odcházejí do samostatného bytu (B, C).

V souhrnu je u partnerů, kteří uzavřeli **přímý sňatek**, důvodem pro stěhování vždy na prvním místě uzavření manželství (u typu A a B z více jak 80 %). Pokud žili manželé určitou dobu po svatbě u rodičů (C), pak jich více než čtvrtina vyjádřila jako hlavní podnět ke stěhování přání bydlet samostatně. U stěhování do samostatného bytu odjinud než od rodičů (E) hrála podstatnou roli potřeba většího bytu (22 %) a odchod z provizorního ubytování nebo očekávané narození dítěte (obojí 19 %). Do podnájmu se manželé rozhodovali přestěhovat (vedle sňatku) také z důvodu narození dítěte (26 %).

Pro **páry s předmanželskou kohabitací** neplatí jeden společný hlavní důvod (jako vstup do manželství u přímých sňatků). Většina jich sice uvádí začátek soužití, bydleli-li ale manželé určitou dobu po svatbě u rodičů (C), jejich hlavním důvodem stěhování byla touha po samostatném bydlení (50 %). A pokud se manželé po svatbě nastěhovali do současného samostatného bytu z koleje, podnájmu či jiného bytu (E), potřebovali především větší, příp. menší byt (28 %).

- **důvody stěhování v závislosti na „cestě“ a délce sňatku:**

Předně je třeba uvést, že jednotlivé „cesty“ stěhování úzce souvisí s délkou trvání manželství. V tabulce 3.11 zvýrazněné relativní četnosti označující signifikantní rozdíly ukazují, že manželství uzavřená před rokem 1993 naplňovala model tradičního chování, kdy se osamostatňovala a odstěhovala od rodičů buď v roce sňatku nebo spíše za nějaký čas po svatbě (B a C). K hlavním důvodům stěhování patřilo zpravidla uzavření manželství, očekávané narození dítěte a následně také přání bydlet samostatně. Můžeme předpokládat, že jednou z těchto „cest“ se v minulosti vydali rovněž manželé, kteří se do dnešního samostatného bytu nastěhovali již odjinud než přímo od rodičů (E). Ti při své dosud poslední změně bydlení zohledňovali především velikost a kvalitu bytu a narození dítěte.

Podobně šest až deset let trvající manželství bydlí v současnosti v samostatném bytě, do kterého se nastěhovala spíše až po té, co strávila určitou dobu po sňatku u rodičů, v podnájmu nebo jinde. Narození dítěte a samostatné bydlení s důrazem na jeho velikost a kvalitu uváděli tito respondenti nejčastěji jako důvod stěhování.

T a b u l k a 3.11 Stěhování do současného bytu vzhledem k datu sňatku podle délky trvání manželství (sloupcové relativní četnosti, v %)

„cesty“ stěhování	délka manželství			
	do 5 let	6 – 10 let	přes 11 let	celkem
A - u rodičů	16	12	9	14
B - do svatby u rodičů, pak v sam. bytě	14**	22	25	18
C - po svatbě u rodičů, pak v sam. bytě	6***	15*	25***	11
D - v sam. bytě už před svatbou	32***	16***	11***	25
E - v sam. bytě, předtím jinde než u rodičů	15***	24*	28*	19
F - v podnájmu	17**	11	2***	13

pozn.: *signifikantní na hladině významnosti 0,05; ** 0,01; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Dnešní mladí manželé se osamostatňují mnohem dříve. Pokud se brali nejvýše před pěti lety, měli samostatné bydlení vyřešené v relativně větší míře již před svatbou (D). To platí především pro ty páry, které spolu žily nesezdaně ještě před sňatkem a začátek partnerského soužití byl tedy jedním z hlavních důvodů stěhování. Další jejich poměrně velmi vyhledávanou formou bydlení je bydlení v podnájmu (F). Signifikance nebyla prokázána pouze u společného bydlení s rodiči (A), z čehož lze usuzovat, že určitá část manželů bude vždy bydlet s rodiči, a to bez ohledu na délku sňatku.

3.1.5 Spokojenost se současným bydlením a snaha změnit bytovou situaci

Spokojenost se současným bydlením vyjádřila až 4 z 5 manželství - 37 % je velmi a 46 % spíše spokojeno.¹² Čím je (ne)spokojenost s bydlením determinována? Přestože jsme spokojenost s bydlením nijak konkrétně nespécifikovali, např. podle místa bydliště, typu výstavby, okolního prostředí, velikosti bytu, právního důvodu užívání bytu apod. můžeme odvodit určité faktory, které ji více či méně ovlivňují. Míra spokojenosti s bydlením silně závisí na způsobu současného bydlení, potažmo na „cestě“ stěhování do dnešního bytu. K dalším diferencujícím aspektům se řadí typ vlastnictví bytu, věk a do určité míry i vzdělání respondenta. Naproti tomu typ uzavření sňatku (přímo nebo po předchozím soužití) ani délka trvání manželství nehraje v této otázce roli. Podobně také přítomnost dětí v rodině neprokázala signifikantní rozdíly.

Nejspokojenější jsou manželé žijící v samostatném bytě (93 %), nejméně naopak páry bydlící **u svých rodičů**, z nichž nespokojena je téměř polovina (viz tabulka 3.12). Spíše méně spokojeni jsou také manželé, kteří žijí v pronajatých bytech. Diferencuje se míra spokojenosti v závislosti na době nastěhování do současného bytu vzhledem ke sňatku a předchozímu bydlení (tj. podle „cest“)? Zajímat nás bude především situace týkající se nastěhování do samostatného bytu, protože „cesty“ A a F v podstatě platí pro manžele bydlící s rodiči a v podnájmu tak, jak uvádí tabulka 3.12. Z hlediska samostatného bytu pak větší spokojenost vyjadřují manželé, kteří se do stávajícího bytu nastěhovali od rodičů, ať už v době sňatku nebo někdy po té, relativně méně spokojeni jsou ti, kteří v dnešním samostatném bytě bydleli již před svatbou.

¹² Otázka „Jak jste spokojen(a) se svým současným bydlením?“ nabízela 4 varianty odpovědí - od velmi spokojen po velmi nespokojen.

T a b u l k a 3.12 Spokojenost se současným bydlením podle způsobu bydlení (řádkové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	spokojenost se současným bydlením			
	velmi spokojen	spíše spokojen	spíše nespokojen	velmi nespokojen
u rodičů	24**	30***	32***	14***
v podnájmu	11***	50	31***	8*
v samostatném bytě	45***	48	6***	1***
celkem	37	46	13	4

pozn.: *signifikantní na hladině významnosti 0,05; ** 0,01; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Z hlediska *vlastnictví bytu* jsou více spokojeni manželé, kteří žijí ve vlastním bytě nebo rodinném domě, méně naopak ti, kteří bydlí v rodinném domku svých rodičů. V nájemních bytech jsou manželé nejčastěji buď spíše spokojeni nebo spíše nespokojeni. Závislost na *věku respondenta* není tak silná, přesto větší spokojenost vyjadřují starší respondenti (31 let a více) - ti také mnohem častěji bydlí v samostatném bytě, naproti tomu méně spokojeni jsou spíše nejmladší respondenti (do 24 let), kteří ve větší míře sdílejí byt s rodiči. Podle *vzdělání respondenta* byla signifikance prokázána pouze u respondentů s nejnižším vzděláním (tj. základní, vyučení a střední bez maturity), kteří patří k nejméně spokojeným.

Obecně lze vysokou míru spokojenosti se současným bydlením na jedné straně vysvětlit také pomocí kvalitativních ukazatelů bydlení (čím novější a větší byt - z hlediska počtu obytných místností i plošné výměry, tím větší spokojenost), na straně druhé potvrdit tím, že 57 % respondentů neusiluje o změnu své bytové situace a je s dnešním způsobem bydlení spokojeno.¹³ Další 30 % dotázaných se nijak nesnaží změnit způsob bydlení, protože jim to neumožňuje finanční situace. Zbývajících 13 % vyvíjí úsilí o získání prvního samostatného nebo lepšího bytu.

Je tedy zřejmé, že **snaha změnit bytovou situaci** úzce souvisí se spokojeností - čím větší nespokojenost se stávajícím způsobem bydlení, tím větší úsilí o změnu bydlení a naopak. Signifikantní rozdíly opět nebyly zjištěny podle typu uzavření sňatku, délky manželství ani počtu dětí, ale byly prokázány u způsobu současného bydlení, typu vlastnictví bytu, věku a vzdělání respondenta. Se snahou změnit stávající bydlení budou dále korespondovat **důvody**, které vedou, příp. by vedly k **přestěhování do jiného bytu**.

Podle očekávání, jak lze vidět z tabulky 3.13, **o změnu nejméně usilují** manželé žijící **v samostatném bytě**, a to dvě třetiny z nich, přičemž jedna polovina z nich navíc uvedla, že nemá důvod se stěhovat jinam. Pro čtvrtinu manželů žijících v samostatném bytě, která nemá na změnu bydlení dostatek finančních prostředků, by bylo důvodem přestěhovat se do jiného bytu především právě zlepšení finanční situace, potřeba kvalitnějšího a většího bytu. Ti, kteří se snaží změnit dosavadní způsob bydlení, jsou k tomu vedeni spíše očekávaným narozením dítěte a zároveň potřebou většího bytu, příp. z jiných důvodů.

Špatnou finanční situaci, která neumožňuje změnit současný způsob bydlení, uvádějí zejména respondenti bydlící **u rodičů**. Víc jak polovina z nich je kvůli tomu neaktivní ve snaze změnit bydlení. Zlepšení finanční situace a také přání bydlet samostatně patří k důvodům, které by je přiměly přestěhovat se do jiného bytu. Manželé, kteří nějakým způsobem chtějí změnit své bydlení, tak činí hlavně proto, že si přejí bydlet samostatně a v bytě lepší kvality.

¹³ Otázka „Snažíte se změnit v současnosti svoji bytovou situaci?“ měla 3 možné odpovědi: ne, jsem s dnešním způsobem bydlení spokojen; ne, protože nám to finanční situace neumožňuje; ano.

T a b u l k a 3.13 Snaha změnit současnou bytovou situaci podle způsobu bydlení (řádkové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	snaha změnit současné bydlení		
	ne, jsem spokojen	ne, neumožňují to finance	ano
u rodičů	30***	52***	18
v podnájmu	28***	39*	33***
v samostatném bytě	67***	25***	8***
celkem	57	30	13

pozn.: *signifikantní na hladině významnosti 0,05; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Relativně **největší snahu změnit** stávající způsob **bydlení** mají manželé, kteří žijí **v podnájmu** - až jedna třetina z nich usiluje o získání jiného bytu. **Zároveň** však další dvě pětiny manželů obývajících podnájmem **se nesnaží svoji bytovou situaci** nějak změnit, a to **z finančních důvodů**. Přes malé četnosti nenajdeme mezi těmito „aktivními“ a „neaktivními“ manželi signifikantní rozdíly v důvodech odstěhování se jinam. K nejčastěji uváděným případným příčinám stěhování přesto patří očekávané narození dítěte, potřeba většího a kvalitnějšího bytu a také odchod z provizorního ubytování, čímž jen potvrzují předpokládaný charakter bydlení v podnájmu chápaný jako dočasné řešení bytové situace.

Podle dalších charakteristik můžeme říci, že o změnu současného bydlení neusilují hlavně vysokoškolsky vzdělaní a nejstarší respondenti. Nedostatek financí na jiné bydlení pak trápí především ty nejmladší respondenty a rovněž ty s nejnižším vzděláním. Nějakou aktivitu na získání bytu vyvíjejí zejména respondenti ve věku 25 až 30 let. Vzhledem k typu vlastnictví bytu nemají důvod měnit bydlení respondenti, kteří žijí ve vlastním rodinném domku. Finanční nedostatek pak pociťují hlavně respondenti v rodinném domě rodičů a někteří v nájemních bytech. Respondenti bydlící v nájemním bytě zároveň patří k těm, kteří se snaží získat jiný byt.

Na otázku zaměřenou na snahu změnit svoji současnou bytovou situaci navazovala další, která - zpravidla po předchozí kladné odpovědi - zjišťovala konkrétní **způsoby, jakými** manželé **usilují o získání jiného bytu**.¹⁴ Celkově totiž alespoň jednu variantu vybralo 16 % (114) dotázaných, což znamená, že kromě všech, kteří se snaží změnit současný způsob bydlení (13 %), vyvíjejí úsilí také někteří z těch, kterým změnu bydlení neumožňuje jejich finanční situace, příp. kteří uvedli, že jsou se svým bydlením spokojeni. Protože druhý a třetí způsob, jakým manželé usilují o získání bytu, sdělilo jen 5 %, resp. 1 % dotázaných, soustředíme se pouze na aktivity uvedené v prvním pořadí, i když absolutní četnosti nejsou ani zde příliš velké.

Nejčastějším způsobem získávání bytu byla uváděna žádost o byt na obecním úřadě. Tu spíše podávají manželé, kteří žijí stále u rodičů, příp. v podnájmu. Relativně stejně častou aktivitou je zamýšlená koupě bytu nebo domu do osobního vlastnictví za předpokladu již zajištěných potřebných peněžních prostředků. Tímto způsobem usilují o byt manželé, kteří spíše bydlí v pronajatém bytě, ale poměrně často také manželé žijící v samostatném bytě. Manželství, která už v současnosti obývají samostatný byt, totiž nejvíce chtějí koupit pozemek a začít stavět vlastní rodinný domek (opět za předpokladu zajištění dostatečných financí). Za pozornost také stojí ještě relativně často uváděná probíhající přestavba nebo přístavba v domě rodičů a stavba rodinného domku svépomocí. V neposlední řadě manželé shánějí nájem nebo pronájem bytu prostřednictvím inzerátů, realitních kanceláří apod. Nejméně pak plánují koupit byt „na klíč“ nebo v blízké době očekávají, že jim byt přenechají

¹⁴ Otázka „Pokud ano (tj. se snažíte změnit v současnosti svoji bytovou situaci), jakým způsobem usilujete o získání jiného (samostatného) bytu?“ nabízela 9 variant odpovědí, přičemž respondenti mohli vybrat nejvýše 3 možnosti.

rodiče, příp. o byt usilují jiným způsobem.

Snahu získat určitým způsobem byt můžeme sice do jisté míry rozlišit podle současné formy bydlení, důležitější roli však zřejmě budou hrát finanční možnosti manželů. Tímto se zvolna dostáváme k materiálním podmínkám rodin i k finančním záležitostem spojeným s bydlením. Zajímat nás budou jednak samotné příjmy manželů (a spolu s tím zároveň možnosti obstarat si potřebné prostředky na získání bytu z dalších zdrojů) a jednak jejich výdaje (měsíčně vynakládané na bydlení a také množství peněz, za které by si byli schopni pořídit vlastní byt).

Na tomto místě ještě poznamenejme, že částka, kterou jsou manželé schopni aktuálně zaplatit za pořízení vlastního bytu či domu, se liší podle vybraných aktivit.¹⁵ Většina respondentů, kteří žádají o obecní byt, je za předpokladu využití různých zdrojů financování schopna za vlastní byt zaplatit maximálně 300 tisíc Kč (a žádný z nich víc jak 1 milion Kč). Obdobně jsou na tom ti, kteří shánějí podnájem bytu. Na druhou stranu respondenti, kteří zamýšlejí koupit byt či dům do osobního vlastnictví, příp. koupit pozemek pro stavbu rodinného domku, „disponují“ ve třech čtvrtinách více než půl milionem korun (a téměř v polovině případů více než jedním milionem korun).

3.1.6 Financování bydlení

Téměř třetina všech dotázaných uvedla, že se nesnaží změnit své současné bydlení, protože jim to neumožňuje jejich finanční situace. Dalších 13 % respondentů však o změnu bydlení usiluje, a to různými způsoby. Zároveň bylo zjištěno, že vybrané realizované aktivity při zajišťování samostatného bydlení jsou ovlivněny právě finančními možnostmi manželů. Jaké formy financování bydlení (spoření, půjčky, úvěry aj.) jsou tedy mladým manželům nabízeny a nakolik je využívají za účelem získání bytu? Jak vysokou částku by byli manželé aktuálně schopni zaplatit za pořízení vlastního bytu či domu a které zdroje by se na tom nejvíce podílely? Zjišťování těchto charakteristik jsme omezili jen na respondenty, kteří vyvíjejí nějakou aktivitu, aby získali vlastní byt.

K financování bydlení lze využívat mnoha nástrojů. Ve své podstatě je můžeme rozlišit na:

- **soukromé** - ze strany samotných respondentů a širší rodiny,
- **státní** - zvýhodněné státní úvěry, různé formy státní podpory,
- **poskytované finančními institucemi** - úvěry obchodních bank, stavebních spořitelen a hypotečních bank.

Kromě jmenovaných forem financování bydlení byla respondentům nabídnuta ještě možnost **půjčky od jiné soukromé osoby** a jiný, blíže nespecifikovaný způsob, kde uváděli např. zaměstnání, resp. další zaměstnání nebo získání peněz prodejem stávajícího bytu. Je zřejmé, že jednotlivé finanční nástroje mohou být samy o sobě jediným zdrojem financování bydlení, nicméně kombinace více prostředků najednou se zdá být pravděpodobnější. Nejprve si nastíníme četnost používání uvedených forem financování.

V souhrnu alespoň jeden způsob financování bydlení uvedlo 85 % „aktivních“ respondentů. Podle očekávání je relativně nejvíce využívaným finančním nástrojem z hlediska bydlení **stavební spoření**. Účastní se ho až dvě třetiny „aktivních“ respondentů. Popularita stavebního spoření v posledních letech narůstá, a to z důvodu poměrně vysokého úročení vložených prostředků, poskytovaného státního příspěvku i možnosti čerpat zvýhodněný úvěr na pořízení bytu. Rok 2003 se nesl ve znamení rekordního počtu nově uzavřených smluv o stavebním spoření¹⁶ a vysokého zájmu o úvěry. Nemalou zásluhu na tom lze připsat také měnícím se legislativním podmínkám od 1.1.2004 v souvislosti s novelou zákona o stavebním spoření. Podrobněji se dané problematice věnuje kapitola 4.1 o stavebním spoření.

¹⁵ Následující údaje vycházejí pouze z případů, kdy respondenti celkovou možnou sumu uvedli.

¹⁶ V roce 2003 bylo nově uzavřeno 2,117 mil. smluv o stavebním spoření. (www.mmr.cz)

Stále větší oblibě se těší také **hypoteční úvěry**. Smlouvu na hypoteční úvěr má v současnosti necelá třetina respondentů, která se nějakým způsobem snaží změnit svoji bytovou situaci. Příznivý vývoj úrokových sazeb společně s obecně větší ochotou lidí se zadlužovat vedl k tomu, že se rok 2003 stal pro hypoteční trh prozatím nejúspěšnějším rokem od jeho vzniku. Bližší informace k situaci na trhu hypotečních úvěrů najdeme v kapitole 4.2. Oproti stavebnímu spoření je pole působnosti standardní hypotéky v oblasti financování bydlení poněkud zúženo, např. při koupi družstevního bytu.¹⁷ V tomto případě se nabízí možnost použít na pořízení nemovitosti dlouhodobý **úvěr poskytovaný obchodními bankami**. Sjednanou půjčku od banky na stavbu či koupi bytu má více jak desetina (13 %) respondentů.

Různé peněžní instituce hrají při financování bydlení nezastupitelnou roli. Význam snažení samotných lidí se tím však nijak nesnižuje. Téměř třetina respondentů, která aktivně usiluje o změnu bydlení, si na koupi bytu či domu do osobního vlastnictví - mimo stavebního spoření - ještě **spoří**. Pokud dotázaní uvedli i výši svých úspor (obecně), pohybovala se v tomto případě průměrná měsíčně uspořena částka až na úrovni 7 tisíc Kč. Rovněž **širší rodina** neustupuje do pozadí a výrazně se podílí na spolufinancování bydlení. Necelé dvě pětiny respondentů jsou za účelem pořízení bydlení finančně podporovány rodiči, příp. prarodiči.

Úloha státu v oblasti podpory bydlení se realizuje v několika dimenzích. U výše zmíněného **stavebního spoření** mohou jeho účastníci žádat o **státní příspěvek** (nově) ve výši 15 % z ročně naspořené částky, maximálně však z 20 tisíc Kč. Šanci získat příspěvek **k hypotečnímu úvěru** mají dále lidé, kteří čerpají hypoteční úvěr, a to zejména mladí do 36 let věku. Tato podpora má formu úrokové dotace, přičemž v roce 2003 byla poskytována ve výši 2 procentních bodů, pro rok 2004 byla snížena na 1 procentní bod. Dalším nástrojem je **zvýhodněný úvěr pro mladé lidi na novou bytovou výstavbu** zprostředkovaný Státním fondem rozvoje bydlení. Lze jej využít samostatně i v kombinaci s jiným úvěrem (ze stavebního spoření, s hypotečním úvěrem) až do výše 200 tisíc Kč. Státními „produkty“ v oblasti bydlení a konkrétními podmínkami se detailněji zabývá kapitola 4.3.

Jak jsme již zmínili, jednotlivé nástroje lze samozřejmě libovolně kombinovat a častokrát k tomu také dochází. Základ většiny kombinací přitom představuje stavební spoření. Ve třetině případů dochází ke spolufinancování bydlení ze tří různých zdrojů (nejčastější kombinace: stavební spoření - další jiné spoření - hypoteční úvěr; stavební spoření - rodiče - bankovní úvěr, příp. půjčka od jiné osoby). Vzájemně se doplňující dva odlišné způsoby financování používá téměř čtvrtina respondentů, přičemž podobně jako v minulém případě se také zde účastní stavební spoření až v 90 % případů (nejvíce stavební spoření - rodiče; stavební spoření - hypotéka). Kombinace čtyř a více možných způsobů financování bydlení je spíše výjimečná. Pouze jediným způsobem si obstarává peníze 28 % respondentů.

Z hlediska vybraných způsobů, kterými lze získat jiný (samostatný) byt, se konkrétní varianty financování poměrně liší. Manželé, kteří si podali žádost o byt na obecním úřadě a ti, kteří přestavují nebo přistavují byt v domě rodičů, využívají za tímto účelem vedle stavebního spoření hlavně finanční podporu rodičů. Mnohem aktivněji si peníze na byt obstarávají respondenti, kteří svépomocí staví rodinný domek, příp. plánují koupit pozemek a začít stavět a také ti, kteří chtějí koupit byt. Především účastí na stavebním spoření, smlouvou na hypoteční úvěr, vlastním spořením a do jisté míry i pomocí od rodičů, resp. jejich různou kombinací se snaží získat potřebné peněžní prostředky na byt. Naproti tomu minimální snahu opatřit si finance poměrně logicky projevují dotázaní, kteří „počítají“ s tím, že jim svůj byt přenechají rodiče nebo hledají podnájem bytu.

Nejvyšší možnou cenu, kterou by byli respondenti aktuálně schopni zaplatit za

¹⁷ Toto omezení však od 1.5.2004 přestalo v souvislosti s novelou zákona o dluhopisech platit (blíže viz 4. kapitola)

pořízení vlastního bytu či domu - za předpokladu využití různých zdrojů, které jsou ochotni na to věnovat (půjček, hypotečního úvěru apod.) - sdělily tři čtvrtiny všech aktivně o změnu bydlení usilujících respondentů. Nejčastěji uváděnou sumou byl 1 milion Kč, průměrná částka se pohybovala zhruba na stejné úrovni (1,068 mil. Kč). Polovina dotázaných by však byla schopna zaplatit „pouze“ 800 tisíc Kč, z čehož zjišťujeme, že přes dvě třetiny respondentů mohou vlastní byt získat maximálně za jeden milion korun. Z předchozího již víme, že většími peněžními prostředky disponují spíše ti respondenti, kteří chtějí koupit byt nebo stavební pozemek. Více jak dva miliony korun jsou (byli) do pořízení bytu ochotni investovat respondenti, kteří zamýšlejí koupit byt či dům do osobního vlastnictví, pozemek pro stavbu rodinného domku, příp. kteří v současnosti již rodinný domek svépomocí stavějí.

Počet finančních zdrojů vyčleněných na pořízení vlastního bydlení je obecně tím vyšší, čím vyšší je celková částka věnovaná na získání bytu. Podíl vybraných zdrojů¹⁸ se přitom pohybuje od jednotek procent až po plnou úhradu pouze jedním způsobem, který byl alespoň jednou uveden ve všech případech kromě bankovního a státního úvěru. Peněžní prostředky získávané pomocí zvýhodněného úvěru státu se přitom na úhradě bydlení podílejí maximálně 30 %, což při jeho výši (do 200 tisíc Kč) zase není tolik překvapující. Jeden jediný zdroj stoprocentně financující nové (jiné) bydlení uvedlo 10 respondentů, z toho polovina zvolila stavební spoření.

Bez ohledu na počet využitých zdrojů zaujímá **největší průměrný podíl na konečné ceně nemovitosti hypoteční úvěr** (43 %), přestože **nejvyužívanějším** prostředkem financování bydlení je **stavební spoření** (v průměru s 38% podílem). Vlastními úsporami, penězi od rodičů nebo úvěrem poskytovaným bankou respondenti v průměru uhradí 30 % ceny. Pokud je stavební spoření, vlastní úspory, finanční podpora rodičů nebo jiný zdroj využit na získání bytu jako jeden ze dvou finančních zdrojů, zaplatí se jím v průměru necelá polovina ceny nemovitosti. Hypoteční či bankovní úvěr činí v tomto případě až kolem 60 % celkové sumy. V návaznosti na výše uvedené, kdy nejčastěji dochází ke kombinaci tří různých zdrojů, se potom ze stavebního spoření, hypotéky nebo jiného zdroje financuje průměrně až 40 % ceny, dalších téměř 30 % přidají rodiče nebo sami respondenti z vlastního spoření.

3.1.7 Finanční situace domácnosti

Ekonomická situace domácnosti byla ve výzkumu zjišťována na základě hlavních a vedlejších pracovních příjmů respondenta i jeho partnera, příjmů sociálních a celkových příjmů domácnosti. Vzhledem ke známým skutečnostem o obecně malé ochotě dotázaných vypovídat o svých příjmech, příp. o snaze uvedené příjmy spíše podhodnocovat, je nutno na to pamatovat při interpretaci zjištěných dat. V našem šetření kolem 30 %, resp. 20 % respondentů odmítlo zveřejnit svůj i partnerův hlavní, resp. vedlejší pracovní příjem. Následující tabulka 3.14 zároveň zobrazuje nezanedbatelný podíl těch, kteří uvedli nulový příjem nebo neznali „přesnou“ hodnotu příjmu. Žádný hlavní pracovní příjem nemají podle očekávání především ženy. Některé z nich sice uvedly nějaký vedlejší příjem, většina jich však je na mateřské nebo rodičovské dovolené. Naproti tomu pracovní příjmy, které respondenti (jak samotní muži, tak jejich partnerky) odmítli sdělit, patřily častěji mužům. Konkrétní výši příjmu z hlavní činnosti tedy celkově uvedly tři pětiny respondentů (za své partnery zhruba jedna polovina) a z vedlejší činnosti přibližně jedna desetina.

¹⁸ Podobné varianty odpovědi jako při zjišťování způsobů, kterými si respondenti obstarávají finance na získání bytu, byly nabídnuty v otázce „Vyjádřete, prosím, přibližně podíl jednotlivých zdrojů, ze kterých si chcete pořídit vlastní bydlení?“. Jen „půjčka od jiné soukromé osoby“ a „jiný způsob“ zde byly spojeny v „jiný zdroj“ (který kromě zmiňované půjčky velmi často znamená získání peněz prodejem nějaké nemovitosti). Respondenti tak mohli vybírat ze sedmi možností.

T a b u l k a 3.14 Možné odpovědi respondentů ohledně výše měsíčního pracovního příjmu z hlavní a vedlejší činnosti (řádkové relativní četnosti, v %) a průměrná výše deklarovaného příjmu podle pohlaví (v Kč)

	žádný*	neví	odmítlo	sdělilo	- v průměrné výši (Kč)		
příjem z hlavní činnosti					muži	ženy	celkem
-respondent	7,4	0,8	31,1	60,7	14 960	9 862	12 459
-partner	10,4	6,0	31,9	51,7	15 410	8 916	12 784
příjem z vedlejší činnosti					muži	ženy	celkem
-respondent	65,3	0,9	21,0	12,8	4 707	3 070	4 010
-partner	65,3	5,2	21,4	8,1	4 840	3 395	4 127

pozn.: *žádný = respondent uvedl 0 (nulový příjem)

Zdroj: BMG03

Rozdílné příjmy mužů a žen se daly předpokládat, zjištěná diference je však poměrně překvapující. Hlavní příjmy žen dosahují v průměru jen 62 % příjmů mužů. Také vedlejší příjmy mají ženy nižší, i když tentokrát „pouze“ o 32 %. V tabulce si nelze nevšimnout ani další odlišnosti vyvolávající hypotézu, že ženy jsou co se příjmů a jejich výše týče sdílnější než muži. Zjištěný průměrný příjem z hlavní činnosti je totiž vyšší, byla-li respondentem žena, a to jak její vlastní, tak také jejího partnera než u mužů respondentů. Pomineme-li tento jev a také kvůli lepší srozumitelnosti budeme dále analyzovat příjmy mužů a žen celkově, tj. bez rozlišení, zda je uvedl respondent sám za sebe či za svého partnera.

Výše příjmu u mužů a u žen se ani tak neliší podle věku, ale významně se diferencuje v závislosti na *nejvyšším dosaženém stupni vzdělání*. Platí, že čím vyšší ukončené vzdělání, tím vyšší příjmy a naopak. Zatímco středoškolsky vzdělaní lidé dosahují zhruba průměrného příjmu, vysokoškoláci se pohybují 19 % (u mužů) až 32 % (u žen) nad svým průměrem (viz tabulka 3.15). Příjmy žen jsou oproti mužům více diferencovány i směrem dolů (tzn. u nižšího vzdělání).

T a b u l k a 3.15 Průměrný hlavní příjem mužů a žen podle ukončeného vzdělání (v Kč)

	nejvyšší dosažené vzdělání			celkem
	základní	středoškolské	vysokoškolské	
muži	13 074	14 871	18 019	15 185
ženy	7 277	9 157	12 470	9 471

pozn.: základní = základní, vyučen, střední bez maturity; středoškolské = vyučen s maturitou, úplné střední s maturitou, vyšší odborné; vysokoškolské = bakalářské, vysokoškolské, postgraduální; rozdíly ve výši příjmu podle vzdělání jsou u mužů i žen signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

Jak se oba manželé podílejí na celkových příjmech rodiny? Bez ohledu na to, zda respondenti prozradili výši svých příjmů (tj. včetně těch, kteří ji nevěděli nebo ji odmítli uvést), se v souboru vyskytuje až 6krát více rodin, které žijí z příjmů obou manželů než rodin s jediným pracovním příjmem. V souhrnu však máme informace o pracovních příjmech z hlavní a vedlejší činnosti o dvou třetinách (468) rodin z celého souboru. Nutno však poznamenat, že respondenti v některých případech prozradili pouze jeden příjem a zároveň příjem manžela/ky neuváděli jako nulový, ale buď ho odmítli sdělit nebo ho nevěděli. „Čistě“ jednopříjmových rodin, tzn. těch, za které známe konkrétní výši příjmů, je potom přibližně čtyřikrát méně než rodin dvoupříjmových (75, resp. 326). Celkově můžeme předpokládat, že většina manželů je zaměstnána v hlavním pracovním poměru. Existuje ale také nemalá část těch, kteří vedle svého hlavního zaměstnání provozují ještě nějakou vedlejší činnost, ať už se to týká jednoho z manželů nebo jich obou. Podrobnější strukturu mladých rodin z hlediska

počtu příjmů v rodině a podle pracovního poměru ukazuje tabulka 3.16.

T a b u l k a 3.16 Počty rodin s jedním a dvěma příjmy v závislosti na jejich získání z hlavní a/nebo vedlejší pracovní činnosti

	hlavní	vedlejší	hlavní + vedlejší	2 hlavní + 1 vedlejší	1 hlavní + 2 vedlejší	2 hlavní + 2 vedlejší
1 příjem (75 rodin)	56	1	18	-	-	-
2 příjmy (326 rodin)	240	3	14	45	1	23

pozn.: 1 příjem = příjem má pouze jeden z manželů; 2 příjmy = příjmy mají oba manželé

Zdroj: BMG03

Nejprve se zastavme u **rodin žijících z jednoho příjmu**. Jeden z manželů je nejčastěji zaměstnán v hlavním pracovním poměru, nicméně dalších 24 % vylepšuje rodinný rozpočet ještě nějakou vedlejší činností. Celkově - až na jedinou výjimku - živí všechny tyto rodiny muž.¹⁹ Má-li muž příjem pouze z hlavní činnosti, vydělává v průměru 14 869 Kč, pracuje-li navíc na nějaký vedlejší úvazek, přináší to rodině téměř o dva tisíce korun více (16 625 Kč, z toho v průměru 5 455 Kč z vedlejší činnosti).

Manželky jsou nejčastěji na mateřské nebo rodičovské dovolené (89 %), ostatní zůstávají trvale v domácnosti nebo patří mezi nezaměstnané. Lze tedy předpokládat, že důležitým zdrojem příjmů těchto rodin budou sociální, příp. jiné dávky. Nutno podotknout, že výši jednotlivých dávek nejsme schopni jednoznačně určit, protože jsme zjišťovali pouze celkovou sumu finančních prostředků pocházejících z těchto dávek. Navíc se ukazuje, že mnozí respondenti nemají zcela jasnou představu, jaké konkrétní dávky řeší jejich stávající sociální situaci. Spolehlivost deklarovaných údajů je tak poměrně omezena, v některých případech může docházet i k záměně jednotlivých dávek.

80 % těchto rodin uvedlo, že pobírá přídavek na dítě. Přestože v souhrnu mají - s výjimkou tří rodin, kdy je žena těhotná - všechny rodiny alespoň jedno dítě, z ostatních, které ho nepobírají, na něj mají nárok podle deklarovaného příjmu téměř všechny rodiny. Druhou nejčastěji pobíranou dávkou (71 %) je podle očekávání rodičovský příspěvek, vyplácený ve výši 2 552 Kč. Ženy, které uvedly, že jej nepobírají, mají příjem z nějaké výdělečné činnosti (který však nesdělily)²⁰ nebo nesplňují jinou podmínku nutnou pro jeho nárok (např. počet dní, kdy může být dítě umístěno v jeslích, školce apod.), příp. z dalších důvodů.

Peněžitou pomoc v mateřství poskytovanou zpravidla po dobu 28 týdnů dostává 23 (31 %) žen. Protože však některé ženy uvedly, že pobírají „mateřskou“, ale zároveň pečují o dítě delší dobu (než zakládá nárok), lze se domnívat, že ve skutečnosti tyto ženy pobírají rodičovský příspěvek. Z dalších dávek stojí za zmínku sociální příplatek a příspěvek na bydlení, který čerpá 10, resp. 14 rodin. Sociální dávky a jiné příspěvky přidávají k pracovnímu příjmu muže v průměru 3,6 tisíce korun. Rodiny, kde má muž hlavní a vedlejší příjmy, jsou přitom častějšími příjemci sociálních dávek než rodiny, ve kterých muž pracuje pouze v hlavním zaměstnání. Tento závěr však s ohledem na možné působení náhodných vlivů i z důvodu velmi nízkých četností nelze zobecňovat.

Nyní se zaměříme na finanční situaci **rodin, které hospodaří se dvěma pracovními příjmy**. Dvě pětiny z nich ještě nemají děti, necelá třetina vychovává jedno dítě a další pětina děti dvě. Ještě dodejme, že počet dětí nijak neovlivňuje z jaké (hlavní či vedlejší) pracovní

¹⁹ Manžel této „jediné“ ženy, která si ve svém hlavním zaměstnání vydělá deset tisíc korun, pobírá invalidní důchod, kterým (spolu s přídavky na dvě děti) přispívá do rodinného rozpočtu sedmi tisíci korunami.

²⁰ V roce 2003 byla podle platné legislativy omezena výše příjmového rodičovského příspěvku 1,5násobkem životního minima na osobní potřeby rodiče, tj. max. částkou 3 480 Kč. Od 1.1.2004 byl tento limit zrušen.

činnosti mají manželé příjmy. Naproti tomu v oblasti sociálních příjmů bude existence dětí zřejmě hrát podstatnou roli. Jak vyplývá z tabulky 3.16, příjmy až tři čtvrtin rodin pocházejí z hlavního zaměstnání obou manželů. Poměrně časté jsou také případy, kdy má jeden z manželů (spíše muž) kromě hlavního zaměstnání ještě práci na vedlejší úvazek. Výjimkou však nejsou ani situace, kdy mají oba partneři příjmy z hlavní i vedlejší činnosti.

Pokud jsou *oba manželé zaměstnáni v hlavním pracovním poměru*, vydělává muž zhruba 15 tisíc Kč a žena přibližně o třetinu méně. Zatímco je muž zaměstnán zejména v soukromém sektoru (53 %) a relativně často je samostatně výdělečně činný (16 %), podíl žen pracujících v soukromém a veřejném sektoru je poměrně vyrovnaný (kolem 35 %), samostatně výdělečně činných je přibližně relativně 3krát méně než mužů. Bez zajímavosti však není, že nemalé procento žen (více jak čtvrtina z těch, které mají děti) uvedlo, že je na rodičovské, příp. mateřské dovolené, přičemž zdaleka ne všechny mají pracovní příjem v rámci stanoveného limitu (tzn. aby zároveň mohly čerpat rodičovský příspěvek).

Jaké sociální dávky tyto rodiny pobírají? Hlavními příjemci jsou jednoznačně rodiny s dětmi, na jejichž existenci je většina dávek vázána. Z bezdětných rodin čerpá velmi malý počet jen příspěvek na bydlení. 80 % rodin tak pobírá přídavek na dítě, míra jeho využívání přitom roste s počtem dětí. Poměrně často jsou těmto rodinám vypláceny také sociální příplatek i příspěvek na bydlení. Celkově dostávají rodiny zhruba 2 tisíce Kč ze sociálních dávek.

Kombinace hlavní a vedlejší činnosti může nabývat několika forem. Je-li rodinný rozpočet vytvářen *z hlavního příjmu jednoho z manželů a z vedlejšího příjmu druhého manžela*, hlavní pracovní činnost vykonává zpravidla muž a tu vedlejší žena. Muž má přitom poměrně vysoký příjem - průměrně 21 tisíc Kč, žena naopak zhruba 4 tisíce Kč. Žena je totiž na rodičovské dovolené, příp. ještě studuje a přivydělává si u toho. Sociální dávky, což je rodičovský příspěvek nebo přídavek na dítě, přitom dostává málo rodin a činí dohromady kolem 2,5 tisíc Kč.

Častější je případ, kdy jsou *oba manželé zaměstnáni v hlavním pracovním poměru a jeden z nich ještě v nějakém vedlejší*. Tato jedna pracovní činnost „navíc“ pak způsobuje, že celkové rodinné příjmy dosahují až k 30 tisícům Kč. Pokud hlavní i vedlejší činnost zvládá muž, vydělává necelých 19 tisíc Kč, pracuje-li tímto způsobem žena, má příjmy kolem deseti tisíc korun. Tito rodiče si zdá se mohou dovolit věnovat pracovní činnosti relativně dostatek svého času, neboť jejich děti (či spíše dítě) poměrně často navštěvují mateřskou školu nebo již chodí do školy. Sociální dávky pak tyto rodiny vzhledem k poměrně vysokým příjmům čerpají mnohem méně.

V podobné finanční situaci se nacházejí rodiny, v nichž *oba dva manželé pracují jak v hlavním, tak ve vedlejší pracovním poměru*. Také tyto rodiny jsou buď bezdětné nebo mají spíše jen jedno dítě, které tráví den ve škole nebo ve školce. Otázkou však zůstává, jak vysvětlit ty případy, kdy je žena na rodičovské dovolené, pobírá rodičovský příspěvek a k tomu ještě pracuje na dva úvazky.

V souhrnu lze konstatovat, že jedním z faktorů, který ovlivňuje výši příjmu, je úroveň dosaženého vzdělání. V této souvislosti můžeme navíc doplnit, že s vyšším stupněm vzdělání se zvyšuje pravděpodobnost, že jedinec bude pracovat ve více než jednom pracovním poměru. Jak muži, tak ženy pracující v hlavním i vedleším zaměstnání mají v průměru vyšší vzdělání než ti, kteří jsou zaměstnáni pouze v jednom (hlavním) pracovním poměru.

Na příjmovou úroveň rodiny a zejména na její strukturu působí také počet dětí. Na jedné straně se s rostoucím počtem dětí v rodině poměrně snižují příjmy plynoucí z pracovní činnosti, na straně druhé se zvyšuje celková částka vyplácených sociálních dávek a příspěvků, čímž roste i jejich váha v rodinném rozpočtu. Tyto diference nabývají na významu ve spojitosti s ekonomickou aktivitou rodičů, kdy je podíl sociálních dávek na celkových

příjmech rodiny relativně přibližně dvojnásobný u rodin žijících z jednoho pracovního příjmu (20 %) oproti rodinám dvoupříjmovým (9 %).

Celkové příjmy rodiny a míra jejich vyčerpávání jednotlivými výdajovými položkami souvisí také s **možnostmi rodiny spořit**. Obecně mají úspory potenciál se s rostoucími příjmy zvyšovat, což potvrdily i výsledky provedeného šetření. Z mladých manželů dotazovaných v našem výzkumu ušetří měsíčně nějakou sumu až dvě třetiny z nich. Údaje o konkrétní výši přitom poskytlo 63 % (441) respondentů. **Průměrná měsíčně uspořena částka činí 3 659 Kč**, hodnota mediánu je však hluboko pod ní - na 2 000 Kč. Z toho lze vyvodit, že 70 % domácností tak měsíčně uspoří méně než odpovídá průměrné výši.

Míra úspor (jednak průměrná uspořena částka, jednak schopnost spořit vůbec) je vedle příjmů ovlivněna také výdaji domácnosti, což můžeme dokumentovat na příkladu výdajů za bydlení. Tím, jak roste podíl nákladů na bydlení na celkových příjmech rodiny, snižuje se relativní zastoupení rodin, které měsíčně uspoří nějakou částku. Podíl rodin, které spoří, tak klesá z 80 % (při zatížení rodinných příjmů náklady na bydlení do deseti procent) na 55 % (pokud jejich bydlení vyčerpá z rodinného rozpočtu přes třicet procent všech příjmů). S rostoucím podílem nákladů na bydlení na příjmech domácnosti pak degresivně klesají i jejich průměrné měsíční úspory (z 6 975 Kč na 2 129 Kč v uvedených intervalech podílu výdajů na bydlení).

Celkovou finanční situaci domácností můžeme dokreslit *porovnáním míry úspor a způsobů, jakými obecně vycházejí se svými příjmy*. Rodiny, kterým stěží dostačují příjmy již při zajištění běžných potřeb nebo při nákupu ošacení či obuvi, spíše vůbec nespoří a pokud ano, tak kolem 1,6 tisíc Kč měsíčně. Se zlepšující se finanční situací však domácnosti začínají více spořit a činí-li rodinám problémy „jen“ pořízení auta, příp. nákladnější dovolená, ušetří ze svých příjmů měsíčně zhruba 5 tisíc Kč.

3.1.8 Náklady na bydlení

Zatížení domácností náklady na bydlení je posuzováno jednak souhrnnou částkou (tj. celkovými měsíčními výdaji na bydlení) a jednak zvláště výdaji na nájem a na vodu, energii a paliva, resp. jejich podílem na celkových příjmech domácnosti. Ochota respondentů sdělit kolik celkově vydávají na bydlení, byla překvapivě velmi vysoká - pouze 7 dotázaných odmítlo tyto náklady uvést, dalších 45 mělo údajně náklady nulové. Průměrné celkové výdaje na bydlení (za 93 % dotázaných) činí 4 019 Kč. Jejich rozložení kolem průměru však není rovnoměrné - 62 % domácností vydává na bydlení méně než je průměrná částka, naproti tomu u přibližně 11 % rodin přesahují tyto náklady 6 tisíc Kč měsíčně.

Lze předpokládat, že celkové **výdaje na bydlení budou záviset na způsobu bydlení**. V případě bydlení u rodičů se výše těchto nákladů pohybuje od jednoho do necelých sedmi tisíc korun. V průměru dosahuje 2 889 Kč. Nutno poznamenat, že nelze s jistotou rozeznat, odpovídá-li uvedená výše nákladů na bydlení celkovým společným nákladům nebo zda se jedná o jakýsi příspěvek samotných manželů svým rodičům. Nicméně bylo prokázáno, že na celkovou výši nákladů má určitý vliv míra společného hospodaření manželů s rodiči. Respondenti, kteří uvedli, že rodiče pravidelně hradí část jejich nákladů na bydlení, vydávají na bydlení nejméně, přibližně 2 200 Kč. Ti, kterým rodiče přispívají na bydlení jen občas, celkově platí 2 900 Kč. Pokud rodiče vůbec nehradí manželům ani část nákladů na bydlení, dosahují výdaje na bydlení vyšších hodnot, až 3 500 Kč. Nižší náklady pak musí platit spíše ti, kdo bydlí s rodiči v jejich rodinném domě, vyšší naopak rodiny, které bydlí v nájemním bytě.

Nejdražší je podle očekávání **bydlení v podnájmu**. Průměrně téměř šest tisíc korun platí manželé, kteří mají pronajatý byt, což je ve srovnání s rodinami bydlícími u rodičů až dvakrát více. Čtvrtina domácností přitom jen za bydlení měsíčně vydává osm tisíc korun a

více. Určující roli hraje v podnájmu výše nájemného, která tvoří přes 70 % celkových výdajů. V absolutním vyjádření platí manželé za nájem v průměru 4 173 Kč a za vodu, energii a paliva 1 690 Kč.²¹ V samostatných bytech činí náklady na bydlení oproti podnájmu zhruba o třetinu méně, jak dokládá tabulka 3.17.

T a b u l k a 3.17 Průměrné celkové náklady na bydlení podle způsobu bydlení (v Kč)

	u rodičů	v podnájmu	v samostatném bytě	celkem
celkové výdaje na bydlení	2 889	5 916	3 856	4 019

pozn.: průměrné celkové náklady na bydlení 93 % (646) respondentů; rozdíly v celkových výdajích na bydlení podle způsobu bydlení jsou signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

Náklady na bydlení jsou rovněž významně diferencovány podle velikosti obce. Čím větší obec z hlediska počtu obyvatel, tím vyšší náklady na bydlení. Zatímco výdaje domácností na bydlení ve středně velkých městech (od 10 do 100 tisíc obyvatel) přibližně odpovídají průměrné výši v zemi, v nejmenších obcích (do 10 tisíc obyvatel) vydávají domácnosti méně než činí průměr (v obcích do 2 tisíc obyvatel až o jednu čtvrtinu), ve městech na 100 tisíc obyvatel naopak přibližně o pětinu více. Uvedené diference jsou totiž do značné míry ovlivněny odlišnou strukturou bytového fondu v různých velikostních kategoriích obcí.

Kromě nákladů na bydlení, které v podstatě každý měsíc musí vydávat všechny domácnosti, jsme v dotazníku zjišťovali ještě případnou výši **splátek úvěrů**, využívaných za účelem pořízení bytu, bytové údržby apod. Vedle souhrnné sumy těchto splátek nás rovněž zajímalo, z jakého finančního produktu úvěr pochází - tzn. zda-li ze stavebního spoření, z hypotečního úvěru nebo z bankovního úvěru. V době šetření čerpala některý z těchto úvěrů necelá třetina (221) domácností, **nejčastěji** se sice jednalo o úvěr **ze stavebního spoření**, **nejvyšší** průměrná částka však směřovala **na splácení hypotéky** (viz tabulka 3.18).

T a b u l k a 3.18 Průměrná splátka jednotlivých úvěrů spojených s bydlením (v Kč) a absolutní počet respondentů, kteří daný úvěr splácejí

	úvěr ze staveb. spoření	hypoteční úvěr	bankovní úvěr
průměrná splátka (Kč)	2 672	6 262	2 619
<i>absolutní četnost</i>	<i>128</i>	<i>51</i>	<i>46</i>

Zdroj: BMG03

Výše celkových splátek úvěrů souvisejících s bydlením velmi kolísá. Na jedné straně u poloviny respondentů nepřesahují celkové splátky 2 tisíce Kč, na straně druhé víc jak pětina splácí více než 5 tisíc Kč měsíčně. Naprostou většinu úvěrů přitom čerpají manželé bydlící v samostatném bytě. Splácejí-li úvěr manželé, kteří bydlí u rodičů, příp. v podnájmu, nepřevyšují jejich splátky 3 tisíce Kč. Budeme-li tedy uvažovat pouze samostatný byt, je úvěr ve větší míře využíván za účelem koupě a zejména stavby bytu nebo domu nebo na byt získaný dědictvím, resp. jeho údržbu, rekonstrukci apod. Z hlediska typu vlastnictví bytu je pomocí úvěru financováno pořízení bytu a hlavně rodinného domu do osobního vlastnictví.

Podle dostupných údajů až tři čtvrtiny domácností čerpají úvěr pouze z jednoho finančního zdroje, ve většině případů ze stavebního spoření (tím není vyloučena kombinace

²¹ Rozdělení výdajů na bydlení, na nájem a na služby spojené s provozem domácnosti činilo respondentům potíže, zejména pak těm, kdo bydlí s rodiči nebo v samostatném bytě. „Vlastníci“ samostatných bytů v osobním, příp. družstevním vlastnictví totiž nájemné v pravém slova smyslu neplatí, ale přispívají do fondu oprav apod. Proto zde uvádíme pouze údaje týkající se podnájmu, ve kterém rozlišit výdaje na nájem a provoz bylo nejméně problematické a v podstatě jednoznačné (vyšší nájem než služby).

dvou a více stavebních spoření). Průměrná splátka potom činí kolem 3,3 tisíc Kč. Další pětina domácností kombinuje dva různé typy úvěrů, nejčastěji společně se smlouvou na úvěr ze stavebního spoření uzavírá smlouvu na hypotéku. Při kombinaci dvou úvěrových zdrojů je již výše měsíční splátky více než dvojnásobná - přibližně 6,9 tisíc Kč.

Jednoznačná tendence vycházející z předpokladu zvyšujícího se množství peněz potřebného na pořízení bytu a potažmo rostoucích splátek podle doby nastěhování do současného samostatného bytu (od dřívějších let do současnosti, tj. do roku 2003) nebyla prokázána. Potvrdila se signifikantní závislost pouze na době nastěhování do současného bytu vzhledem k době uzavření sňatku - respondenti, kteří se do dnešního bytu nastěhovali až po svatbě, splácejí na úvěrech dvakrát více oproti těm, kteří v něm bydleli již před svatbou. Na základě získaných dat však nemůžeme s jistotou konstatovat, že (vyšší) investice do samostatného bydlení (a po té i vyšší splátky úvěrů) se uskutečňují spíše až po svatbě. K tomu bychom potřebovali znát alespoň dobu, po kterou je daný úvěr již splácen, a výši čerpaného úvěru.

Výše nákladů na bydlení, jednak hrazených v souvislosti se samotným užíváním bytu a jednak splátek úvěrů, podává sama o sobě důležitou informaci o „ceně“ bydlení, neméně podstatnou je však také míra zatížení rodinného rozpočtu těmito výdaji. V našem případě půjde o analýzu **podílu nákladů na bydlení, příp. splátek úvěrů na celkových příjmech rodiny.**²²

V průměru činí výdaje na bydlení 18 % příjmů, vyšší výdaje pak zatěžují kolem 40 % domácností. Podíl nákladů na bydlení na příjmech rodiny se však signifikantně odlišuje podle různých hledisek, např. podle výdělečné činnosti manželů. V jednopříjmových rodinách představují výdaje na bydlení 23 % všech příjmů, kdežto v rodinách, kde mají příjmy z pracovní činnosti oba manželé, „jen“ 16 % příjmů. V závislosti na *typu bydlení* není žádným překvapením (viz výše), že nejméně ukrajují z rodinného rozpočtu náklady na bydlení rodinám žijícím u rodičů (13 %), nejvíce naopak v pronajímaných bytech (28 %) - až tři ze čtyř domácností bydlících v podnájmu mají totiž nadprůměrné výdaje na bydlení. V samostatných bytech dosahuje podíl výdajů na bydlení na příjmech domácnosti zhruba průměrné hodnoty.

Podíl nákladů na bydlení na příjmech rodiny se statisticky významně liší i z hlediska finanční situace domácnosti tak, jak ji popisují sami respondenti. Náklady na bydlení jsou vzhledem k jejich příjmům zpravidla tím nižší, čím lépe vycházejí se svými příjmy. Domácnosti, pro které nákladné nákupy (např. auto) neznamenaají žádný problém, patří k vysokopříjmovým rodinám (s průměrným celkovým příjmem přesahujícím 40 tisíc Kč) a jejich výdaje na bydlení se pohybují na úrovni 13 % příjmů. Spíše se jedná o dosud bezdětné manžele. Relativně nízký podíl nákladů na bydlení na celkových příjmech (15 %) mají rovněž rodiny, které finančně nezatěžuje nákup předmětů dlouhodobé spotřeby, ale pořízení auta nebo nákladnější dovolená pro ně v podstatě nepřipadají v úvahu.

Docela dobře hodnotí svoji finanční situaci domácnosti s průměrnými celkovými příjmy (cca 25 tisíc Kč) i výdaji na bydlení (18 %), i když pořízení pračky, televizoru apod. už jim působí značné problémy. Domácnosti, které mají potíže již s nákupem ošacení či obuvi, vydávají na bydlení nejvíce - až 23 % ze všech příjmů, které se v průměru pohybují na úrovni 20 tisíc Kč. Takto popisují svoji situaci spíše rodiny jen s jedním pracovním příjmem a ty, které mají děti. Častěji pak jde o rodiny bydlící v podnájmu. Pětinu z rodinného rozpočtu tvoří výdaje na bydlení v rodinách, které stěží vycházejí ze svých příjmů, a to i v oblasti zajištění běžných potřeb. V těchto případech bydlí manželé spíše u rodičů, příp. jim rodiče poměrně pravidelně přispívají při nákupu dražších věcí, úhradě nákladů na bydlení, ale hlavně pomáhají již při zajištění potravin, ošacení apod.

²² Pro určení celkových příjmů rodiny jsme použili buď součet všech pracovních a sociálních příjmů manželů nebo respondentem uvedený celkový příjem, pokud byl vyšší.

Do finanční situace domácnosti podle vnímání samotných respondentů se totiž do jisté míry promítá jejich způsob bydlení. Manželé, kterým před výplatou již nezbývá moc prostředků ani na jídlo a provoz domácnosti, sdílejí společné bydlení spíše se svými rodiči. Ti, kteří s běžnými výdaji vyjdou obvykle dobře, ale nákup ošacení a obuvi jim činí obtíže, zase žijí častěji v podnájmu. Na druhou stranu manželé žijící v samostatném bytě si mohou dovolit pořizovat předměty dlouhodobé spotřeby bez finančních těžkostí.

Splácejí-li domácnosti nějaký **úvěr spojený s bydlením**, představují tyto **splátky 15 % jejich příjmů**, přičemž v polovině domácností dosahují maximálně 10 %. Míra zatížení rodinného rozpočtu se významně odlišuje podle počtu úvěrových zdrojů. Využívají-li domácnosti úvěr pouze z jednoho finančního zdroje, činí splátky 13 % všech příjmů, čerpají-li úvěr ze dvou různých zdrojů, míra zatížení se téměř dvojnásobí - na 23 %. Dohromady spolu s výdaji na bydlení pak v průměru spotřebují necelou třetinu celkových příjmů rodiny. Při rozlišení podle počtu úvěrových zdrojů není rozdíl v celkovém zatížení již tak markantní - je zhruba čtvrtinový (29 % vs. 37 %).

Zatížení rodinného rozpočtu výdaji na bydlení může do jisté míry zmírňovat **příspěvek na bydlení** vyplácený v rámci dávek státní sociální podpory. Z manželských párů jej pobíralo 10 % domácností. Přitom na způsobu, jakým manželé bydlí, ani na nákladech vydávaných na bydlení (podle definičního nároku) při jeho poskytování vůbec nezáleží. Jeho příjemci se diferencují spíše podle toho, zda již mají děti nebo ne - častěji jej čerpají mladé rodiny s dětmi, především pak s jedním dítětem. Za důležitý považuje příspěvek na bydlení v relaci k celkovým nákladům na bydlení čtvrtina jeho příjemců. Zbývajícím 40 %, resp. 35 % respondentů se jeho výše jeví jako nízká, resp. zanedbatelná.

3.2 Nesezdaná soužití

3.2.1 Základní charakteristika bytové situace a kvalitativní ukazatele bydlení

Základní bytové charakteristiky - současné bydlení, získání bytu, důvody vedoucí k nastěhování, spokojenost s bydlením, snaha dané bydlení změnit apod. - jsou zkoumány jak samostatně za nesezdaná soužití, tak v komparaci s manželstvím. Pozornost je také zaměřena na finanční aspekty související s bydlením - financování bydlení z různých zdrojů, náklady domácnosti na bydlení či na celkovou ekonomickou situaci domácnosti. Jaká je tedy současná bytová situace faktických manželství a nakolik se liší od způsobu bydlení manželských párů?

Jen připomeňme, že základní hypotézu představuje častější bydlení nesezdaných soužití v provizorních formách bydlení, tj. v podnájmu a příp. u rodičů. Tuto hypotézu můžeme potvrdit, neboť jak je patrné z tabulky 3.19, rozdíly ve způsobu bydlení nesezdaných a manželských párů jsou viditelné již z jednoduchého členění. Přestože nejvíce nesezdaných párů (podobně jako u manželů) žije v samostatném bytě, **nesezdaní bydlí mnohem častěji v pronajatých bytech**. V podnájmu jich žije víc jak třetina, a to zejména na úkor bydlení v samostatném bytě. Podíly nesezdaných a manželských párů žijících s rodiči nevykazují žádnou statisticky významnou diferenci.

T a b u l k a 3.19 Způsob bydlení nesezdaných soužití a manželství (sloupcové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	nesezdaná soužití	manželství celkem	nesezdaná soužití	sňatky po předch. soužití	přímé sňatky
u rodičů	16	14	16	10***	18*
v podnájmu	35***	13***	35***	14***	12***
v sam. bytě	48***	73***	48***	76***	70

pozn.: *rozdíly ve způsobu bydlení nesezdaných soužití a manželství celkem, resp. nesezdaných soužití, přímých sňatků a sňatků po předchozím soužití jsou signifikantní na hladině významnosti 0,05; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Situace se poněkud změní, rozdělíme-li manželství na přímé a nepřímé sňatky. Druhá část tabulky 3.19 pak zobrazuje, že bydlení v podnájmu sice zůstává typičtější pro nesezdané páry, způsob bydlení manželů se však již v závislosti na existenci předmanželského soužití odlišuje. Manželství uzavřená po předchozím soužití pak častěji žijí v samostatných bytech, kdežto společné bydlení s rodiči je charakteristické spíše pro přímé sňatky. Pro úplnost ještě dodejme, že bydlení na koleji uvedlo jen 5 nesezdaných respondentů (necelá 2 %).

V jakém konkrétním bytě nesezdané páry bydlí zjistíme podle typu vlastnictví bytu. Předně je třeba poznamenat, že obývání různých typů bytů je v tomto případě velmi podobné tomu, jak bydlí manželské páry. Pokud tedy nesezdaní žijí u svých rodičů, bydlí převážně v jejich rodinném domě (59 %). Na rozdíl od manželů, kteří mají relativně často k dispozici mimo pokoje(ů) i vlastní kuchyň či další příslušenství, nesezdaná soužití disponují převážně jen jedním nebo dvěma pokoji. Míra jejich osamostatnění je pak z tohoto hlediska spíše menší. Z pronajímaných bytů je opět většina nájemních (63 %), poměrně často však mají partneři pronajatý i rodinný dům jiného vlastníka (16 %). Jestliže žijí partneři nesezdaně již v samostatném bytě, jedná se spíše o byt nebo dům v osobním vlastnictví.

Za předpokladu, že pronajímané byty jsou menší než byty samostatné, lze ve výše uvedených souvislostech očekávat, že průměrná **velikost bytu** obývaného nesezdanými partnery bude menší než velikost bytu, v němž bydlí manželé. V další tabulce 3.20 naznačené signifikance tuto hypotézu potvrzují. Nesezdaná soužití bydlí v průměru ve 2,4pokojevém bytě, zatímco manželé v bytě třípokojovém. Většina (60 %) nesezdaných párů totiž žije v bytech s jedním nebo dvěma pokoji, manželé mají naopak k dispozici spíše větší byty, a to se třemi a čtyřmi pokoji.

T a b u l k a 3.20 Velikost bytu podle typu soužití (sloupcové relativní četnosti, v %)

velikost bytu podle počtu pokojů	nesezdaná soužití	manželství celkem
1 pokoj	24***	6***
2 pokoje	36**	28**
3 pokoje	24***	40***
4 pokoje	8***	15***
5 a více pokojů	8	11
<i>průměrný počet pokojů ***</i>	2,4	3,0

pozn.: **signifikantní na hladině významnosti 0,01; *** 0,001

Zdroj: BMG03

Je zřejmé, že rozdíly mezi vybranými typy soužití existují i z hlediska způsobu bydlení. Zatímco například polovina manželů (52 %), kteří bydlí v podnájmu, žije ve dvoupokojovém bytě, faktická manželství bydlící v pronajatých bytech najdeme v téměř polovině (48 %) případů v jednopokojovém bytě, příp. garsoniére. V samostatných bytech se vyskytují rovněž difference. Přestože dvě třetiny všech manželství i nesezdaných soužití mají samostatný byt se dvěma nebo třemi pokoji, nejvíce manželských párů (44 %) má byt se třemi pokoji a další čtvrtina (25 %) se dvěma pokoji, u nesezdaných je tomu téměř naopak (29 %, resp. 40 %).

V případě společného bydlení s rodiči jsme velikost bytu opět zjišťovali počtem pokojů, příp. vlastní kuchyní a dalšího příslušenství, které mají páry ve společném bytě rodičů k dispozici. Necelá polovina nesezdaných partnerů (48 %) tak obývá pouze jediný pokoj, další třetina ještě o jeden pokoj více. Z toho lze usuzovat na pouze dočasný způsob takového bydlení, což souvisí i se spokojeností respondentů se současnou bytovou situací. Jen předešleme, že právě nesezdané páry, které mají v bytě rodičů k dispozici jeden nebo dva pokoje, patří k méně spokojeným se svým bydlením ve srovnání s těmi, kteří využívají většího počtu místností i třeba vlastní kuchyně.

Z hlediska **celkové plochy bytu** se podnájmy nesezdaných soužití řadí opět k nejmenším (v průměru mají 52 m²). Téměř tři pětiny pronajímaných bytů nepřesahují rozlohu 50 m². Samostatné byty obývané nesezdanými partnery již nejsou tak velké jako u manželů (73 m², resp. 85 m²), nicméně ještě přibližně dvacetimetrový rozdíl oproti podnájům nelze považovat za zanedbatelný. Jejich průměrně nižší výměru snižuje zejména necelá třetina samostatných bytů do 50 m² (ve srovnání s 9 % u manželů). Budeme-li poměřovat pouze byty (a ne rodinné domy), rozdíl v průměrné ploše pronajímaného a samostatného bytu nesezdaných partnerů se sníží přibližně na polovinu, a to hlavně díky menším samostatným bytům (52 m² : 61 m²).

Domácnosti nesezdaných partnerů patří ve srovnání s domácnostmi manželů spíše k těm méně početným. Rozhodující vliv na to má převažující bezdětnost nesezdaných partnerů. Alespoň jedno dítě vychovává pouhých 15 % z nich, zatímco manželé mají děti již téměř ze dvou třetin. V jednom bytě tak žije v průměru 2,6 osob (u manželů 3,3), resp. v jedné domácnosti 2,4 členů (3,2). Z těchto charakteristik lze navíc vyvodit, že bydlí-li nesezdaní partneři (na rozdíl od manželů) ještě s nějakou další osobou, příp. osobami, hospodařící domácnost vytvářejí již spíše sami. K tomu může docházet častěji v podnájmech, kde spolu s nesezdanými partnery bydlí i další nepříbuzné osoby, které hospodaří odděleně.

Zatímco v průměrném počtu osob (členů) se domácnosti nesezdaných a manželů signifikantně liší, v průměrných hodnotách týkajících se **plochy bytu na osobu (člena) domácnosti** se rozdíly stírají. Nesezdaní mají k dispozici spíše větší byty - měreno v m² na osobu - přestože v souhrnu žijí ve větších bytech spíše manželé. Důvodem je relativně větší pokles počtu osob (členů) než snížení celkové plochy bytu v domácnostech nesezdaných vůči manželům.

V závislosti na typu bydlení najdeme nejpočetnější domácnosti nesezdaných v případě společného bydlení s rodiči (4,4), přičemž na 1 osobu připadá v průměru 23 m² obytné plochy. Nejprostornější i v relaci na osobu stále zůstávají samostatné byty s průměrnou rozlohou 33 m² na osobu. Za to v podnájmu má jedna osoba k dispozici až o 10 m² méně (průměrně 24 m²). Tato diference vyplývá především z rozdílné celkové plochy bytu, protože průměrný počet osob žijících v podnájmu a v samostatném bytě je téměř vyrovnaný (2,3, resp. 2,2).

3.2.2 Vztah bydlení a začátku soužití

Jak známo z podkapitoly 3.1.2, souvisí způsob bydlení a nastěhování se do daného bytu s uzavřením sňatku. Lze tudíž předpokládat, že i začátek partnerského nesezdaného soužití bude vykazovat určitou spojitost s typem bytu a časováním nastěhování se do něj. V komparaci s manželstvím tak můžeme hledat souvislosti jednak s přímými sňatky, pro které vstup do manželství zároveň znamená začátek soužití, a jednak s předmanželským soužitím, jako s potencionální etapou dosud nesezdaných soužití. V další analýze se budeme zabývat otázkami:

- Je začátek nesezdaného soužití bezprostředně spojen se změnou způsobu bydlení obou partnerů?
- Liší se bytová situace v závislosti na délce známosti předcházející samotnému soužití?
- Jak se mění způsob bydlení s prodlužující se délkou trvání partnerství?

Porovnáním délky společného soužití a dobou strávenou v současném bytě lze zjistit, zda je pro nesezdané soužití partnerů typičtější začínat společný život v (pro oba) novém bytě nebo spíše přistěhováním jednoho z nich do bytu druhého partnera.²³ Z pozice respondenta se

²³ Jen připomeňme, že podobně jako u manželů (viz poznámky 5 a 6 této kapitoly), ani zde nejsme schopni s jistotou rozlišit, kdy se respondent přistěhoval ke svému partnerovi a kdy oba partneři současně změnili způsob bydlení. Údaje týkající se změny bydlení (z předchozího na současné) tak v další analýze vycházejí pouze ze situace respondenta.

do současného bytu nastěhovaly dvě třetiny párů společně, v jedné třetině se partner přistěhovat k respondentovi. Jinými slovy žije v jedné třetině případů respondent v současném bytě delší dobu než trvá jeho soužití s partnerem a naopak dvě třetiny dotázaných kratší, příp. stejnou dobu.

Pokud bydlí partneři u svých rodičů, je to zpravidla jejich první společný byt. Mírně převažující většina z nich přitom žije spolu s respondentovými rodiči, a to v bytě, kde se dotázaný narodil, ostatní pak bydlí u rodičů partnera. Celkově se znají v průměru 3,4 roku a žít spolu začali po 1,2 letech známosti. Do podnájmu se naopak partneři nastěhovali spíše společně. Jestliže již předtím spolu někde bydleli a hospodařili, jednalo se spíše zase o podnájem. Je-li současný pronajatý byt jejich prvním společným bydlením, nastěhovali se do něj převážně od rodičů. Významný vliv zde má délka jejich vztahu, resp. soužití - v pořadí druhém (dalším) bytě žijí partneři, kteří se znají v průměru 6,2 let, zatímco známost partnerů žijících v prvním společném bytě trvá „jen“ 3,5 roku. Pro soužití se přitom partneři rozhodli po relativně téměř stejné době - 1,5, resp. 1,7 letech chození.

Bydlení v samostatném bytě nezávisí na délce soužití partnerů ve vztahu ke společnému nebo samostatnému nastěhování respondenta do současného bytu. Partneři, kteří bydlí v samostatném bytě, se však na rozdíl od párů žijících u rodičů a v podnájmu znají nejdéle - v průměru 4,6 let (u rodičů 3,4 let, v podnájmu 3,9 let), a před vzájemným soužitím spolu také delší dobu chodili - v průměru 1,9 let (1,2, resp. 1,6 let).

Jakým způsobem řeší nesezdaní partneři svoji bytovou situaci ve srovnání s manžely? Zdá se, že sňatek „urychluje“ osamostatňování partnerů z hlediska jejich bydlení, resp. většina partnerů má tendenci uzavřít sňatek až v okamžiku relativně uspokojivě vyřešeného samostatného bydlení. Nesezdaní partneři však častěji volí (první či další) podnájem před samostatným bytem - zatímco manželé se od rodičů stěhují spíše rovnou do samostatného bytu, nesezdaní si byt spíše pronajímají; z podnájmu do podnájmu se stěhují opět častěji nesezdané páry, kdežto manželé mění podnájem již za samostatný byt.

U manželů souvisí odchod z provizorního bydlení do samostatného bytu s prodlužující se délkou manželství. Signifikantní závislost délky společného soužití nesezdaných partnerů na měnícím se způsobu bydlení však prokázána nebyla. Vysvětlení lze hledat ve faktu, že soužití nesezdaných respondentů trvá poměrně krátkou dobu - v průměru 2,5 roku, přičemž tři čtvrtiny nesezdaných společně hospodaří maximálně 3 roky a pouze necelá jedna desetina více jak 5 let. Statisticky významné rozdíly byly zjištěny „jen“ u celkové doby známosti a chození nesezdaných párů. Partneři, kteří bydlí v samostatném bytě, spolu chodili relativně delší dobu než spolu začali žít (viz výše), a to jednak v porovnání s partnery žijícími v podnájmu a u rodičů a jednak s manžely, kteří mají zkušenost se vzájemným nesezdaným soužitím.

Závěrem tak můžeme konstatovat, že čím déle se nesezdaní partneři znají, resp. čím déle spolu před začátkem společného soužití chodí, tím více promýšlejí své společné bydlení a spíše budou bydlet již samostatněji (v samostatném bytě). Naopak po kratší době strávené pouhým chozením se partneři spíše „usazují“ u svých rodičů.

3.2.3 Získání bytu a důvody stěhování

Přestože je bydlení v podnájmech považováno za provizorní způsob bydlení, nesezdanými partnery je oproti manželům vyhledáváno v mnohem větší míře. Tři pětiny nesezdaných se sem nastěhovaly od rodičů, čtvrtina z jiného podnájmu. Jinými slovy, pokud bydleli nesezdaní v předchozím bytě v podnájmu, víc jak polovina z nich se do podnájmu opět přestěhovala. Do současného samostatného bytu se nastěhovalo 68 % nesezdaných od rodičů a 13 - 15 % z podnájmu nebo z jiného samostatného bytu.

Jednotlivé subjekty, které se podílejí na **získávání bytu** lze stejně jako u manželů rozlišit do tří, resp. čtyř širších kategorií. Budeme-li pronajatý byt považovat za jistou formu

samostatného bydlení, podíly vybraných subjektů při zajišťování bydlení budou vypadat následovně (v závorce jsou pro srovnání uvedené podíly za manželství): **od obecního úřadu, příp. podniku** získalo byt **7 %** nesezdaných respondentů (13 % manželů). Nutno připomenout, že v některých těchto případech se opět může jednat o situace, kdy byl byt přidělen ještě respondentovým či partnerovým rodičům, kteří mu jej pak přenechali.

Pětině (19 %) nesezdaných partnerů (30 % manželů) **zajistili byt rodiče**, příp. další příbuzní. Většinou jim ho koupili nebo přenechali, poměrně často nesezdaní byt také zdědili. Téměř **ze tří čtvrtin (71 %)** se však o získání bytu postarali **sami partneři** (56 % manželé). Naprostá většina (60 %) z nich si sehnala podnájem, další třetina (34 %) si byt koupila a ostatní získali byt soukromou nebo družstevní výstavbou. Zbývající **3 %** dotázaných (2 % manželů) uvedla **jiný způsob** získání bytu (např. přistěhování se k partnerovi, výměna bytu, restituce).

Z předchozího je zřejmé, že podnájemky mohou znamenat pro nesezdané partnery sice provizorní charakter bydlení ve srovnání se samostatným bydlením, ale na druhou stranu mohou být považovány za dostatečně samostatnou formu bydlení nezávisle na rodičích. Porovnáme-li zastoupení jednotlivých subjektů při získávání pouze samostatného bytu (bez podnájmu) u nesezdaných a manželských párů, zásadní rozdíly mezi nimi nenajdeme. Obecní samostatný byt získalo 12 % nesezdaných (16 % manželů), rodiče zajistili byt dalším 34 % (35 %) párů a sami respondenti si obstarali byt ve 49 % (48 %) případech. Ostatní zvolili jiný způsob.

Co přimělo nesezdané respondenty nastěhovat se do současného bytu a z jakých důvodů by se přestěhovali jinam? Jednotlivé nabízené varianty příčin stěhování byly stejné jako u manželství. Nakolik se nesezdaní od manželů v uváděných důvodech lišili a v čem se naopak shodovali a zda-li se sami diferencovali podle nějakých faktorů, nastíní následující analýza.

Předně se budeme zabývat **důvody** vedoucími k **nastěhování do současného bytu**. Necelých 8 % respondentů se dosud nikam nestěhovalo, a proto na danou otázku neodpovídalo, další 4 %, resp. 20 % a 44 % neuvvedlo žádný důvod v prvním, resp. druhém a třetím pořadí. Jinak si respondenti z nabízených možností alespoň jeden důvod vybrali. Nicméně někteří sdělili jenom (nebo ještě) nějakou „jinou“ příčinu stěhování jako např. neshody se spolunájemníkem či pronajímatelem, příliš vysoký nájem nebo rodinné důvody.

Hlavním impulzem ke změně bydlení byl podle očekávání **začátek partnerského soužití**, a to pro nadpoloviční většinu respondentů. Pro dalších 18 % dotázaných hrálo zásadní roli **přání bydlet samostatně** (oddělit se od rodičů apod.). V druhém pořadí uváděných důvodů jeho váha ještě narostla, kdy až dvě pětiny dotázaných deklarovaly touhu samostatně bydlet. Ostatní příčiny stěhování byly zastoupeny v mnohem menší míře a nabývaly na významu až jako třetí v pořadí. Převážně se pak jednalo o zlepšení finanční situace či kvalitativní ukazatele bytu (přání mít byt lepší kvality, potřeba většího, příp. menšího bytu). Popsané relace dokumentuje tabulka 3.21. Pokud respondenti uvedli jeden jediný důvod stěhování, nejčastěji jím bylo partnerské soužití. U nejméně dvou důvodů docházelo ke kombinaci začátku soužití a samostatného bydlení.

T a b u l k a 3.21 Důvody stěhování do současného bytu, v prvním, druhém a třetím pořadí, s četností vyšší než 10 % (sloupcové relativní četnosti, v %)

	1. důvod		2. důvod		3. důvod	
1.	začátek soužití	54	bydlet samostatně	40	lepší finance	18
2.	bydlet samostatně	18	-	-	přiblížení práci/škole	16
3.	-	-	-	-	kvalita bytu	14
4.	-	-	-	-	velikost bytu	10
	celkem	72	celkem	40	celkem	58

Zdroj: BMG03

Při komparaci důvodů uváděných manžely a nesezdanými partnery nacházíme spíše shodné znaky. Sloučením uzavření manželství a začátku soužití zjistíme, že rovněž pro nadpoloviční většinu manželů (59 %) bylo partnerství hlavní příčinou stěhování. Přání bydlet samostatně je vedlo k přestěhování sice v relativně menší míře (13 %), a to i u druhého důvodu v pořadí (27 %), ale stále mělo podstatný vliv. U třetích důvodů se výraznější odchylky mezi manžely a nesezdanými také spíše nevyskytují, v obou případech roste váha lepší finanční situace, velikosti a kvality bytu a u nesezdaných partnerů v relativně větší míře ještě přiblížení se místu práce či školy.

Významný rozdíl však vyvstává při zohlednění očekávaného narození dítěte, které bylo pro manžele (a zejména pro přímé sňatky) poměrně častou příčinou stěhování, zatímco jej uvedlo jen minimum nesezdaných partnerů. Důvody stěhování nesezdaných partnerů tak mají v souhrnu blíže k nepřímo uzavřeným sňatkům, pro které narození dítěte rovněž nepatří k nejdůležitějším příčinám stěhování a které se stěhují především kvůli partnerskému soužití a touze samostatně bydlet.

Samotní nesezdaní partneři se v důvodech stěhování diferencovali např. podle způsobu bydlení - začátek partnerského soužití zapříčinil spíše nastěhování se do podnájmu, kdežto pro bydlení v samostatném bytě byla rozhodující spíše touha bydlet samostatně. Pro partnery, kteří ve svém prvním společném bytě začínali také společně hospodařit, byl hlavním impulzem ke stěhování právě začátek soužití. Na druhou stranu partneři, kteří se do současného bytu nastěhovali již společně, upřednostňovali v relativně větší míře velikost a kvalitu bytu.

3.2.4 Spokojenost se současným bydlením a snaha změnit bytovou situaci

Téměř tři čtvrtiny všech nesezdaných soužití jsou se svou stávající bytovou situací velmi (28 %) nebo spíše (43 %) spokojeny, spíše nespokojena je další čtvrtina. Které faktory ovlivňují míru **spokojenosti s bydlením**? Jsou více se způsobem bydlení spokojeni manželé nebo nesezdaní? Samotný způsob bydlení výrazně ovlivňuje míru celkové spokojenosti, podstatnou roli hraje rovněž typ vlastnictví bytu.

V komparaci s manželstvím jsou nesezdaná soužití spokojena relativně méně. Celkově je totiž 83 % manželů, ale „jen“ 71 % nesezdaných velmi nebo spíše spokojeno. Při podrobnějším zkoumání zjistíme relativně větší podíl velmi spokojených manželů (oproti nesezdaným) a na druhou stranu zase nižší zastoupení spíše nespokojených manželů. V pozadí stojí vyšší míra bydlení nesezdaných partnerů v podnájmech, jejichž „nájemníci“ jsou obecně více nespokojeni než spokojeni. Navíc manželé žijící v podnájmu jsou převážně spíše spokojeni než spíše nespokojeni (51 : 31), kdežto podíly nesezdaných jsou v tomto případě prakticky vyrovnané (42 : 43).

Nejspokojenější jsou opět ti, kteří bydlí v samostatném bytě. Zatímco téměř polovina z nich je velmi spokojena, žádný z dotázaných žijící v samostatném bytě není velmi nespokojen. Naproti tomu společné bydlení s rodiči činí 13 % nesezdaných respondentů velmi nespokojenými. Nicméně v souhrnu je míra spokojenosti nesezdaných respondentů žijících u rodičů a v samostatném bytě srovnatelná s manželskými páry. Nakolik souvisí spokojenost se současným bydlením s konkrétním způsobem bydlení přibližuje tabulka 3.22.

T a b u l k a 3.22 Spokojenost nesezdaných respondentů se současným bydlením podle způsobu bydlení a komparace s manželstvím (řádkové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	spokojenost se současným bydlením			
	velmi spokojen	spíše spokojen	spíše nespokojen	velmi nespokojen
u rodičů	17	35	35	13***
v podnájmu	10***	42	43***	5
v samostatném bytě	45***	47	8***	-
celkem nesezdaní	28	43	25	4
celkem manželé	37	46	13	4

pozn.: ***rozdíly ve spokojenosti s bydlením nesezdaných partnerů podle způsobu bydlení jsou signifikantní na hladině významnosti 0,001; rozdíly ve spokojenosti s bydlením celkově mezi nesezdanými a manželskými páry jsou signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

Typ *vlastnictví bytu* také působí na spokojenost s bytovou situací. K nejspokojenějším patří nesezdaní, kteří vlastní rodinný dům nebo mají v osobním vlastnictví byt. Naproti tomu relativně nejmenší spokojenost vyjadřují nesezdaní žijící v nájemném bytě. Je zřejmé, že spokojenost s bydlením pozitivně ovlivňuje i velikost bytu jak podle počtu pokojů, tak z hlediska celkové plochy. Například nesezdaní, kteří jsou se svým bydlením velmi spokojeni, mají k dispozici v průměru 35 m² plochy bytu na osobu, kdežto ti, kteří jsou naopak velmi nespokojeni až o 20 m² na osobu méně.

Míra spokojenosti se stávající bytovou situací se odráží ve snaze tuto situaci změnit. Mezi těmi, kteří neusilují o **změnu své bytové situace** (43 %) totiž nenajdeme (ani spíše) nespokojeného respondenta. Více jak polovina z nich je přitom velmi spokojena. Na druhou stranu ti, kteří o změnu svého bydlení aktivně usilují (23 %), patří k nejvíce nespokojeným. Dvě třetiny z nich jsou spíše nebo velmi nespokojeni, velmi nespokojen je celkově každý osmý respondent. Třetina (34 %) nesezdaných žádnou snahu změnit bydlení nevyvíjí, protože jí to neumožňuje finanční situace. Největší zastoupení pak zde mají spíše spokojení (56 %) a spíše nespokojení (33 %) nesezdaní respondenti. Pozornost bude rovněž věnována **důvodům**, které stojí za snahou změnit bydlení a **přestěhování do jiného bytu**.

V porovnání se snahou změnit dosavadní způsob bydlení manželskými páry byly zjištěny signifikantní rozdíly, a to jednak **v aktivním úsilí zajistit si jiné bydlení**, které **deklarují spíše nesezdaní**, a jednak ve větší spokojenosti a tím i v nezájmu měnit způsob bydlení spíše na straně manželů. Poměrně vyrovnaný však je relativní podíl manželů a nesezdaných párů, kterým změnu bydlení neumožňuje jejich finanční situace. Přehledněji tyto diference zachycují poslední dva řádky tabulky 3.23. Zároveň je zde zobrazeno nakolik se nesezdaní partneři snaží změnit bytovou situaci v závislosti na jejich současném způsobu bydlení.

T a b u l k a 3.23 Snaha nesezdaných respondentů změnit současnou bytovou situaci podle způsobu bydlení a komparace s manželstvím (řádkové relativní četnosti, v %)

způsob bydlení	snaha změnit současné bydlení		
	ne, jsem spokojen	ne, neumožňují to finance	ano
u rodičů	18***	57***	25
v podnájmu	14***	52***	34***
v samostatném bytě	73***	15***	13***
celkem nesezdaní	43	34	23
celkem manželé	57	30	13

pozn.: ***rozdíly ve snaze změnit bydlení nesezdaných partnerů podle stávajícího způsobu bydlení jsou signifikantní na hladině významnosti 0,001; rozdíly ve snaze změnit bydlení celkově mezi nesezdanými a manželskými páry jsou signifikantní na hladině významnosti 0,001;

Zdroj: BMG03

Vyjdeme-li z relativně vysoké spokojenosti nesezdaných respondentů žijících **v samostatném bytě**, můžeme očekávat spíše **minimální snahu** daný způsob **bydlení měnit**. Údaje v tabulce 3.23 potvrzují, že až tři ze čtyř dotázaných se nesnaží změnit svoji bytovou situaci. Nejčastěji k tomu nemají žádný důvod, nicméně případným impulzem ke stěhování by pro ně bylo očekávané narození dítěte. Zbývající zhruba čtvrtina nesezdaných soužití se buď snaží své samostatné bydlení nějak změnit nebo jí to naopak neumožňuje finanční situace. Pro ně je (by bylo) důvodem k přestěhování rovněž očekávané narození dítěte, poměrně často také touha po větším a kvalitnějším bytu a samozřejmě předpoklad lepší finanční situace.

Nedostatek finančních prostředků umožňujících změnit bydlení pociťují zejména nesezdaní žijící **u svých rodičů a v podnájmu**, a to víc jak polovina z nich. K odstěhování se od rodičů by partnery vedlo jak zlepšení jejich finanční situace, tak touha po samostatném bydlení, která je hlavním důvodem respondentů aktivně usilujících o změnu bydlení. Mezi důvody přestěhovat se do jiného bytu najdeme i očekávané narození dítěte či vstup do manželství.

Nejméně spokojeni se současnou bytovou situací a zároveň **nejvíce aktivní** ve snaze ji změnit jsou nesezdaní žijící **v podnájmu**. Mezi důvody, které stojí za aktivní snahou změnit stávající podnájem za jiný byt, respondenti nejčastěji uváděli jak záležitosti týkající se samotného způsobu bydlení (právě odchod z provizorního ubytování, potřebu většího bytu, přání mít byt lepší kvality, změna právního důvodu užívání bytu), tak uzavření manželství či narození dítěte. Jen připomeňme, že většině nesezdaných párů žijících v podnájmu však změnu bydlení neumožňuje jejich finanční situace, jejíž zlepšení, ale v relativně velké míře hlavně očekávané narození dítěte by je přimělo k přestěhování se do jiného bytu.

V souhrnu by se nesezdaní respondenti stěhovali od rodičů především kvůli touze po samostatném bydlení a při zlepšení finanční situace. Naproti tomu respondenty žijící v podnájmu by k přestěhování spíše vedla změna právního důvodu užívání bytu, odchod z provizorního ubytování a uzavření manželství. Pro odstěhování ze samostatného bytu většinou nemají nesezdaní již žádný důvod, příp. by si přáli byt lepší kvality.

Z hlediska *věku* se snaží změnit způsob bydlení spíše respondenti ve věku 25 až 30 let, dostatkem finančních prostředků na byt nedisponují spíše nejmladší respondenti (do 24 let). Podle typu *vlastnictví bytu* jsou nejvíce spokojeni nesezdaní partneři ve vlastním rodinném domě a v bytě v osobním vlastnictví. Špatnou finanční situaci neumožňující změnit způsob bydlení pak deklarují spíše obyvatelé nájemních bytů.

Jakým **způsobem** nesezdané páry nejčastěji usilují o **získání jiného bytu**? Na danou otázku odpověděla - kromě všech „aktivních“ respondentů (23 %) - ještě další 4 % dotázaných, především z řad těch, kteří nedisponují dostatečným množstvím financí na nové (jiné) bydlení. Jejich deklarovaná iniciativa změnit bydlení tak může vypovídat o zamýšleném chování v budoucnosti. Druhý, resp. ještě třetí možný způsob získání bytu pak sdělilo 11 %, resp. 4 % dotázaných.

Podobně jako manželé, také nesezdaní respondenti nejčastěji podávají žádost o byt na obecní úřad, a to především ti, kteří žijí v podnájmu nebo u rodičů. Druhým nejběžnějším způsobem, jakým nesezdaní usilují o získání jiného bytu, je plánovaná koupě bytu či domu do osobního vlastnictví za předpokladu již zajištěného potřebného objemu finančních prostředků. Takto chtějí získat byt především nesezdaní, kteří v současnosti bydlí v samostatném bytě, příp. v podnájmu. Respondenti žijící v pronajatém bytě v poměrně velké míře ještě shánějí nějaký jiný podnájem. Čtvrtou nejčastější aktivitou nesezdaných respondentů je přestavba nebo přístavba bytu v domě rodičů, příp. příbuzných. Ostatní možnosti (koupě pozemku, stavba svépomocí, koupě „na klíč“, přenechání od rodičů) patří k méně využívaným způsobům získávání jiného bytu.

Za zmínku ještě stojí, že pokud nesezdaní respondenti uvedli dva možné způsoby, kterými chtějí získat jiné bydlení, nejčastěji se to týkalo těch, kteří mají podanou žádost

o obecní byt. Lze se domnívat, že buď na tuto variantu spoléhají především respondenti, kteří mimo to ještě shánějí podnájem, nebo ji mají v „záloze“ ti, kteří zamýšlejí koupit bytu do osobního vlastnictví (za předpokladu zajištěných dostatečných peněžních prostředků).

Snaha získat určitým způsobem jiný byt úzce souvisí s finančními možnostmi respondentů. Nejméně, v průměru necelých 600 tisíc Kč jsou za nové (jiné) bydlení schopni zaplatit (tj. za předpokladu využití různých zdrojů včetně půjček, hypotéky apod.) ti, kteří si podali žádost o byt na obecní úřad. Tři pětiny z nich přitom „nedisponují“ víc jak půl miliónem korun. V průměru trochu vyšší částku (přes 700 tisíc Kč) investují do bydlení respondenti, kteří přestavují nebo přistavují byt v domě rodičů. Relativně nejvíce peněžních prostředků jsou schopni zajistit kupující bytu do osobního vlastnictví, příp. pozemku pro stavbu rodinného domu. Tři z pěti zájemců o vlastní byt „počítají“ s částkou přesahující jeden milión korun, celkově jsou za pořízení vlastního bytu schopni zaplatit průměrně kolem 1,6 miliónu Kč.

3.2.5 Financování bydlení

Zjištěné výsledky vypovídají o souvislostech disponibilního množství financí určeného na pořízení bytu se způsoby jeho získávání. Z jakých konkrétních zdrojů tyto prostředky plynou a v jaké míře se podílejí na konečné sumě? Podobně jako manželé mohou i nesezdaní respondenti využívat mnoha finančních nástrojů - soukromých (vlastního spoření, finanční pomoci rodičů), státních (státních úvěrů, podpory) i komerčních institucí (úvěrů, hypoték, stavebního spoření). Protože jednotlivé formy financování bydlení jsou blíže popsány převážně ve 4. kapitole, příp. v podkapitole 3.1.6 věnované situaci manželských párů, soustředíme dále pozornost pouze na využívání jednotlivých zdrojů nesezdanými partnery.

Zhruba čtvrtina dotázaných aktivně usiluje o získání jiného bytu, resp. uvedla nějaký konkrétní způsob (viz výše). 77 % z nich dále sdělilo minimálně jednu z možností obstarávání si financí na jiné bydlení. Pořadí míry využívání vybraných finančních forem je v podstatě stejné jako u manželství - nejvyužívanějším nástrojem je opět stavební spoření, významnou roli hraje také finanční podpora rodičů a vlastní spoření respondenta. Pokud tito respondenti dále v dotazníku uvedli i celkovou výši svých měsíčních úspor, jednalo se v tomto případě v průměru přibližně o 8 tisíc Kč.

Lze očekávat, že většina zájemců o nové bydlení bude využívat spíše vícezdrojového financování. Jedna třetina dotázaných vybrala jen jediný způsob, a to převážně stavební spoření. U ostatních najdeme nejčastěji kombinaci tří (31 %) a dvou (21 %) zdrojů. U dvojkombinace se ke stavebnímu spoření přidávají převážně ještě vlastní úspory, příp. finance rodičů. Tyto tři zdroje bývají rovněž nejčastěji používány společně, i když se zde jako třetí možný zdroj začíná objevovat hypotéka či půjčka. Financování bydlení z více jak čtyř různých zdrojů je spíše výjimečné. Z hlediska způsobů získání bytu se spíše větší počet finančních zdrojů kombinuje u stavby (přestavby apod.) a koupě bytu.

Nejčastěji uváděnou **sumou**, kterou by byli respondenti schopni **za pořízení vlastního bydlení zaplatit**, bylo 800 tisíc Kč. Maximálně do této částky by přitom investovala polovina dotázaných. Průměrná cena se však v souhrnu jen mírně přehoupla přes jeden milión korun (1,04 mil. Kč). Kolik by z celkové sumy zahrnovaly jednotlivé finanční zdroje? Nejvyšší podíl v průměru zaujímá hypoteční úvěr (54 %), relativně velká část náleží ještě stavebnímu spoření (38 %). Ostatní zdroje (vlastní úspory, finanční podpora rodičů, bankovní úvěr či jiný zdroj) by se na konečné částce podílely zhruba 34 %.

Stoprocentní financování bydlení jediným zdrojem se týkalo hlavně hypotéky a stavebního spoření. Pokud by byl hypoteční úvěr jedním ze dvou finančních prostředků, hradil by v průměru až 80 % ceny nemovitosti. Častějším způsobem dvou-, resp. třízdrojové kombinace je však spolufinancování prostřednictvím stavebního spoření, vlastních úspor a

peněz od rodičů, které se na celkové částce podílejí poměrně rovnoměrně (průměrně 40 - 50 %, resp. kolem 30 %).

3.2.6 Finanční situace domácnosti

Pracovní a sociální příjmy respondenta a jeho partnera, resp. celkové příjmy jejich domácnosti, představují jeden z hlavních ukazatelů ekonomické situace domácnosti. Podobně jako manželé ani nesezdaní respondenti ne vždy prozradili výši svých příjmů, i když byli ve srovnání s manžely relativně sdílnější. Svůj a partnerův hlavní či vedlejší pracovní příjem odmítla uvést čtvrtina, resp. pětina z nich, častěji se jednalo o příjem muže. Pokud respondenti nevěděli „přesnou“ výši příjmu, ať již z hlavní nebo vedlejší činnosti, týkalo se to spíše partnerových příjmů. Bez hlavního pracovního příjmu jsou častěji ženy. Buď ještě studují nebo jsou na mateřské či rodičovské dovolené nebo pobírají podporu v nezaměstnanosti.

T a b u l k a 3.24 Možné odpovědi respondentů ohledně výše měsíčního pracovního příjmu z hlavní a vedlejší činnosti (řádkové relativní četnosti, v %) a průměrná výše deklarovaného příjmu podle pohlaví (v Kč)

	žádný*	neví	odmítlo	sdělilo	- v průměrné výši (Kč)		
příjem z hlavní činnosti					muži	ženy	celkem
-respondent	9,9	0,6	24,8	64,7	15 932	10 208	13 045
-partner	8,5	8,0	25,3	58,2	12 913	11 192	12 123
příjem z vedlejší činnosti					muži	ženy	celkem
-respondent	65,3	0,4	19,3	15,0	4 379	2 623	3 722
-partner	61,7	6,6	21,3	10,4	4 523	4 099	4 297

pozn.: *žádný = respondent uvedl 0 (nulový příjem)

Zdroj: BMG03

Z tabulky 3.24 jsou dále patrné obecně nižší příjmy žen ve srovnání s muži. Jejich hlavní i vedlejší příjmy v průměru dosahují tři čtvrtin příjmů mužů. Pozoruhodný je relativně nižší průměrný příjem uváděný ženou z vlastní vedlejší činnosti a z partnerovy hlavní činnosti. Jaké subjektivní či objektivní faktory stojí v pozadí těchto diferencí však nelze s jistotou určit.

Průměrnou výši příjmu stejně jako u manželů pozitivně ovlivňuje dosažený stupeň vzdělání. Vysokoškoláci mají přibližně o jednu třetinu (ženy) až dvě pětiny (muži) vyšší příjem z hlavní pracovní činnosti než středoškoláci, kteří mají téměř průměrný příjem (viz tabulka 3.25). Relativně více podprůměrné příjmy pak mají spíše ženy (než muži) se základním vzděláním.

T a b u l k a 3.25 Průměrný hlavní příjem mužů a žen podle ukončeného vzdělání (v Kč)

	nejvyšší dosažené vzdělání			celkem
	základní	středoškolské	vysokoškolské	
muži	12 558	13 541	18 806	14 440
ženy	7 732	10 275	13 783	10 650

pozn.: základní = základní, vyučen, střední bez maturity; středoškolské = vyučen s maturitou, úplné střední s maturitou, vyšší odborné; vysokoškolské = bakalářské, vysokoškolské, postgraduální; rozdíly ve výši příjmu podle vzdělání jsou u mužů i žen signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

Konkrétní výši všech svých i partnerových pracovních příjmů (tj. mimo těch, kteří ji odmítli sdělit nebo ji neznali) uvedlo přes tři pětiny respondentů. Naprostá většina z nich (9 z 10) přitom hospodaří s hlavními a/nebo vedlejšími příjmy obou partnerů. Naproti tomu

v jednopříjmových domácnostech nesezdaných partnerů zpravidla vydělává muž, a to v hlavním pracovním poměru. Jeho partnerka buď ještě studuje nebo je na mateřské, příp. rodičovské dovolené. Některé nemají pracovní příjem, protože pobírají podporu v nezaměstnanosti. Průměrný čistý příjem muže z hlavní pracovní činnosti dosahuje k 18,7 tisícům Kč. Častěji je zaměstnán v soukromém sektoru.

Ze sociálních příjmů čerpají tyto domácnosti hlavně přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. Jen připomeňme, že z důvodů možné záměny jednotlivých sociálních dávek apod. je nutno brát zjištěné údaje s určitou rezervou (podobně jako u manželů). Celkový příjem ze sociálních dávek činí přibližně 4,6 tisíc Kč. Většina nesezdaných soužití hospodaří s **pracovními příjmy obou partnerů**. Pouze v hlavním pracovním poměru pracuje 70 % z nich. V ostatních případech se různě kombinují hlavní a vedlejší příjmy obou partnerů, přičemž dva pracovní úvazky jsou typičtější spíše pro muže.

Je-li rodinný rozpočet naplňován *příjmy z hlavního zaměstnání obou partnerů*, muži do něj přispívají v průměru zhruba 14 tisíce Kč a ženy 10 tisíce Kč. Nesezdaní muži jsou obdobně jako ti ženatí v nadpoloviční většině (53 %) zaměstnání v soukromém sektoru. V případě žen je podíl pracujících v soukromém sektoru prakticky stejný jako v sektoru veřejném (přibližně 43 %). Každá desátá rodina pobírá alespoň jednu sociální dávku, nejčastěji pak přídavek na dítě. V souhrnu činí sociální příjmy necelých 2,4 tisíce Kč, celkový příjem domácnosti dosahuje v průměru 25 tisíc Kč.

Vykonává-li jeden z partnerů (příp. oba) hlavní a ještě nějakou vedlejší pracovní činnost, přesahují celkové příjmy této domácnosti úroveň 30 tisíc Kč. Sociální dávky pobírají vzhledem k relativně vysokým příjmům jen v minimální míře.

Celkově lze konstatovat, že domácnosti, které hospodaří s pracovním příjmem jen jednoho z partnerů ve srovnání s těmi dvoupříjmovými, spíše již vychovávají děti. Pro jednopříjmové rodiny jsou dále významné sociální příjmy, a to zejména z hlediska jejich podílu na celkových příjmech rodiny. V průměru zaujímají až čtvrtinu příjmů domácnosti, kdežto v rodinách se dvěma pracovními příjmy přibližně 14 %. V absolutním vyjádření sociálních dávek nebyly mezi rodinami s jedním a dvěma pracovními příjmy prokázány významné rozdíly.

Finanční situaci domácnosti lze ještě dokreslit **možnostmi rodiny spořit**. Výsledky týkající se spoření zjištěné u nesezdaných respondentů se přitom od manželů příliš neliší. Někakou sumu měsíčně ušetří 62 % nesezdaných respondentů. Konkrétní výši úspor pak sdělily tři pětiny (191) dotázaných. Domácnosti ze svých příjmů **uspoří průměrně 3 665 Kč**, nejčastěji 3 000 Kč. Méně než činí průměrná hodnota (a zároveň nejvýše 3 000 Kč) ušetří až 72 % z nich, medián se totiž nachází na úrovni 2 000 Kč.

Také závislost míry úspor na výdajích rodiny, kterou můžeme objasnit pomocí výdajů na bydlení, vykazovala klesající tendenci. Při nízké míře zatížení (do 10 %) rodinného rozpočtu náklady na bydlení totiž spoří relativně větší počet domácností (77 %), než když náklady na bydlení přesahují 30 % příjmů (pak spoří 51 % domácností). V uvedených intervalech se pak opět potvrdila platnost snižující se průměrné výše úspor s rostoucím podílem nákladů na bydlení na příjmech rodiny (z 6 233 Kč na 2 392 Kč v daných intervalech).

Schopnost domácnosti spořit lze závěrem dokumentovat prostřednictvím popisu *finanční situace domácnosti*, a to *na základě jejího vlastního vnímání*. Domácnosti, které stěžejí vycházejí se svými příjmy při nákupu ošacení a obuvi, ale také již při zajištění běžných potřeb, spíše nic neuspoří. Pokud ano, pohybuje se průměrně uspořené částka na úrovni 2 tisíc Kč. Na druhou stranu domácnosti, které hodnotí svoji situaci mnohem lépe, tzn. buď jim dělá potíže „jen“ pořízení auta či nákladnější dovolené nebo zvládají i tyto nákupy, patří k těm nejvíce spořivým. V souhrnu ze svých příjmů uspoří téměř třikrát tolik, tedy až 5,7 tisíc Kč.

3.2.7 Náklady na bydlení

U výdajů na bydlení byla zjišťována jak celková suma, tak částka za nájem a služby (vodu, energie, paliva) v měsíčním vyjádření. V podstatě žádný z respondentů neodmítl uvést výši svých celkových výdajů na bydlení a „jen“ přibližně každý dvanáctý je deklaroval jako nulové, a to spíše ten, kdo bydlí společně se svými rodiči. Průměrné celkové náklady na bydlení (za 91 % dotázaných) se pohybují na úrovni 4 000 Kč měsíčně. Hodnota mediánu je o 200 Kč nižší, což znamená, že méně než průměrnou částku vydávají na bydlení tři pětiny domácností.

Podobně jako u manželů, lze i zde **předpokládat souvislost výše nákladů na bydlení se způsobem bydlení**. Nesezdaní partneři sice v jednotlivých typech bydlení v průměru vynakládají zhruba o 10 % (cca 400 Kč) méně než manželé, v daných diferencích však nebyla prokázána signifikantní závislost. **Nejméně zatíženi jsou partneři bydlící u rodičů**, jejichž náklady na bydlení v průměru činí necelých 2 500 Kč. Nutno opět podotknout, že nelze s určitostí rozlišit, zda se jedná o výdaje hrazené pouze samotnými respondenty nebo o společně (s rodiči) vynakládané prostředky. Relativně nižší náklady platí spíše nesezdaní, kteří žijí v rodinném domě rodičů, vyšší pak ti, kteří bydlí v nájemním bytě.

Bydlení v podnájmu je oproti rodičům mnohem dražší a celkově vůbec **nejnákladnější**. Nesezdaní respondenti musí pravidelně hradit v průměru 5 385 Kč, tedy až 2,2krát vyšší částku (viz tabulka 3.26). Jedna třetina z nich přitom na bydlení vydává 6 000 Kč a více. Zásadní vliv na výši nákladů má opět jednoznačně nájemné, které v průměru činí tři čtvrtiny celkových nákladů na bydlení - v průměru 4 338 Kč ve srovnání s 1 448 Kč za služby spojené s provozem domácnosti.¹ V samostatných bytech dosahují celkové náklady na bydlení oproti podnájmu přibližně o třetinu nižších hodnot, téměř 3 500 Kč.

T a b u l k a 3.26 Průměrné celkové náklady na bydlení podle způsobu bydlení (v Kč)

	u rodičů	v podnájmu	v samostatném bytě	celkem
výdaje na bydlení celkem	2 495	5 385	3 484	4 005

pozn.: průměrné celkové náklady na bydlení 91 % (289) respondentů; rozdíly v celkových výdajích na bydlení podle způsobu bydlení jsou signifikantní na hladině významnosti 0,001

Zdroj: BMG03

Celkové výdaje na bydlení (nájem a provoz domácnosti) mohou být u některých domácností ještě navýšeny o **splátky úvěrů** čerpaných na pořízení bytu, bytovou údržbu apod. Kromě souhrnné výše měsíčně placených splátek byl zjišťován rovněž konkrétní typ úvěru. Respondentům byly nabídnuty tři varianty - úvěr ze stavebního spoření, hypoteční úvěr a bankovní úvěr. V době šetření splácela některý ze jmenovaných úvěrů necelá čtvrtina (74) dotázaných. Jak ukazuje tabulka 3.27, v průměru **nejnákladnější jsou splátky hypotéky, nejčastěji** však respondenti čerpají **úvěr ze stavebního spoření**. Průměrné uvedené splátky jsou poměrně srovnatelné s hodnotami zjištěnými u manželů, jen bankovní úvěr dosahuje u nesezdaných mnohem vyšších částek, což může být způsobeno i relativně malou absolutní četností.

¹ Pro rozlišení nákladů na bydlení na nájem a na služby (vodu, energii, paliva), především v samostatném bytě a u rodičů, platí obdobné souvislosti jako u manželů – viz poznámka 21 této kapitoly.

T a b u l k a 3.27 Průměrná splátka jednotlivých úvěrů spojených s bydlením a absolutní počet respondentů, kteří daný úvěr splácejí

	úvěr ze staveb. spoření	hypoteční úvěr	bankovní úvěr
průměrná splátka (Kč)	2 576	6 117	4 004
<i>absolutní četnost</i>	41	20	14

Zdroj: BMG03

Souhrnná výše splátek úvěrů je poměrně variabilní. Zatímco jedna polovina domácností splácí max. 2 000 Kč měsíčně, další čtvrtina platí na úvěrech přes 6 000 Kč měsíčně. Nesezdaní, kteří žijí s rodiči, využívají prostředků získaných z úvěrů spíše na stavbu či přestavbu rodinného domku a jsou zatíženi spíše nižšími splátkami. Převážně však čerpají úvěr ti, kteří bydlí v samostatném bytě. V tomto případě je pomocí úvěru, podobně jako u manželů, především financován byt či dům v osobním, příp. družstevním vlastnictví, a to koupený nebo svépomocí postavený.

Téměř čtyři pětiny domácností využívají pouze jednoho úvěrového zdroje. Průměrná splátka jednotlivého typu úvěru pak dosahuje relativně vyšších hodnot (např. průměrná výše splátky hypotečního úvěru činí cca 7 400 Kč) než při kombinaci více finančních zdrojů. Na druhou stranu při spolufinancování dvěma různými úvěry (nejčastěji ze stavebního spoření a hypotékou), splácejí domácnosti v souhrnu vyšší částku - přibližně 6 700 Kč (při použití jen jednoho zdroje kolem 4 000 Kč). Společně všechny tři typy úvěrů žádný z nesezdaných respondentů v současnosti nevyužívá.

Pro zachycení míry **zatížení rozpočtu domácnosti výdaji na bydlení**, příp. splátkami úvěrů je žádoucí analyzovat jejich relaci k celkovým příjmům domácnosti. Na **pokrytí výdajů na bydlení** musí průměrná domácnost nesezdaných počítat s **pětinou** (19,6 %) svých **příjmů**. Podle kterých proměnných se diferencuje podíl nákladů na bydlení na příjmech rodiny? Předně v závislosti na *způsobu bydlení*. Při společném bydlení s rodiči vydávají nesezdaní na bydlení nejméně, a to 14 % všech příjmů. Podprůměrně zatíženi jsou také ti, kdo bydlí v samostatných bytech, neboť na bydlení vynakládají kolem 16 % svých příjmů. Je zřejmé, že nejdražší je bydlení v podnájmu. Téměř dvě třetiny domácností žijící v podnájmu stojí bydlení víc jak pětinu jejich příjmů. Jedna čtvrtina domácností na bydlení vydává víc jak třetinu příjmů. V průměru představují v podnájmu náklady na bydlení 25 % rodinného rozpočtu.

Míra zatížení rodinných příjmů náklady na bydlení se signifikantně odlišuje také z hlediska *finanční situace domácnosti tak, jak ji vnímají sami respondenti*. Domácnosti, které vycházejí se svými příjmy bezproblémově, a to i v případě nákladných nákupů (např. auta, chaty), mají vysoce nadprůměrné příjmy a výdaje na bydlení je zatěžují jen minimálně. V rodinách, které jsou schopny pořídit si předměty dlouhodobé spotřeby bez finančních těžkostí, ale pro které již v podstatě nepřipadá v úvahu nákup auta či nákladnější dovolená, činí náklady na bydlení 19 % celkových příjmů. V pozadí poměrně vysokého podílu nákladů na bydlení stojí jejich relativně vysoká absolutní výše, neboť příjmy těchto domácností jsou ještě nadprůměrné (přibližně 30 000 Kč). Častěji se jedná o rodiny, které ještě nemají děti.

Rodiny, které stěží vycházejí se svými příjmy i při zajištění základních potřeb a vedle toho také ty, které hodnotí svoji situaci docela dobře, přestože při nákupu pračky, televizoru apod. pociťují značné finanční problémy, vynakládají na bydlení přibližně 18,5 % svých příjmů. Relativně nejvíce (až 24 %) ze svých příjmů vydávají na bydlení domácnosti, kterým působí obtíže nákup ošacení a obuvi. Zatímco jejich celkové příjmy se pohybují kolem 19 000 Kč, tedy pod průměrnou hodnotou, za bydlení platí absolutně nadprůměrné částky. Takto svoji situaci vnímají spíše jednopříjmové rodiny a rodiny s dětmi.

Pokud musí domácnost hradit nějaký **úvěr v souvislosti s bydlením**, **splácí** v průměru **15 %** ze svých **příjmů**. Zatížení rozpočtu domácnosti úvěrovými splátkami se

podle počtu čerpaných úvěrů signifikantně neliší. Společně s běžnými výdaji na bydlení činí splátky úvěru v průměru 28 % příjmů domácnosti.

Určité zmírnění dopadu nákladů na bydlení na rodinný rozpočet může znamenat **příspěvek na bydlení** poskytovaný ze systému státní sociální podpory. Jeho čerpání v našem šetření uvedlo pouze 6 % dotázaných. Způsob bydlení ani výše nákladů na bydlení přitom nehrají žádnou roli. Rodiny, které příspěvek pobírají, mají spíše nižší příjmy a častěji vychovávají děti. Vzhledem ke svým skutečným výdajům na bydlení jej za důležitý považuje zhruba čtvrtina z nich. Ostatním připadá jeho výše buď nízká nebo zanedbatelná.

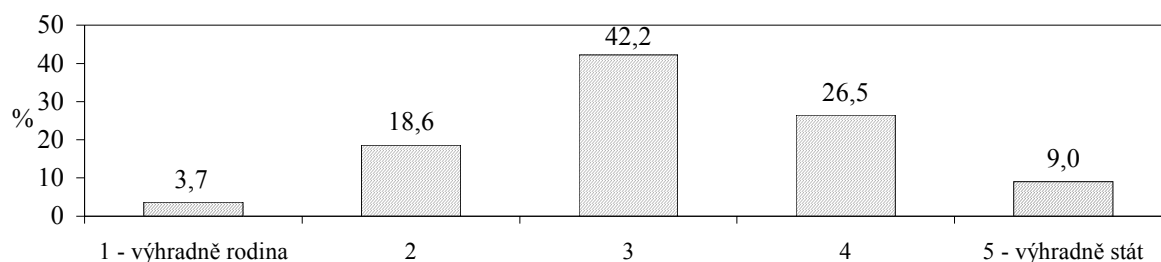
4. Způsoby financování bydlení

Možnosti, jaké má současná mladá generace při získávání samostatného bydlení a do jaké míry jednotlivých způsobů využívá, byly popsány v předchozích podkapitolách. Současně byla analyzována snaha mladých lidí změnit svoji stávající bytovou situaci a také nabídka finančních nástrojů, které používají k pořízení bytu či domu. Financování nového (jiného) bydlení pouze z vlastních zdrojů si dnes může dovolit jen málokdo, většina mladých lidí se bez použití jiných (cizích) zdrojů již neobejde. Z jakých finančních produktů si tedy mohou zájemci usilující o změnu bydlení vybírat? Existují nějaké speciální „programy“ pro mladé lidi za účelem financování bydlení? Jakou úlohu hraje při zajištění bydlení stát, resp. podporuje v tomto směru rodiny, zejména ty mladé?

V současnosti lze na českém trhu najít širokou nabídku finančních nástrojů, hlavně z hlediska jejich poskytovatelů. K financování bydlení je využíváno především stavebního spoření a hypotečního úvěrování. Kromě nich lze pořídit byt i pomocí „normálního“ úvěru poskytovaného obchodními bankami, i když ten má funkci spíše doplňkovou. Je totiž častěji čerpán za jiným účelem než v souvislosti s pořízením, rekonstrukcí apod. bytu a z hlediska nákladnosti splácení pak bývá spíše dražší než samotná hypotéka. Oproti hypotečnímu úvěru však může být použit na koupi družstevního bytu.¹ Podrobněji se ale bankovním úvěrem nebudeme dále zabývat a soustředíme pozornost na otázku stavebního spoření a hypotečních úvěrů. Nutno ještě poznamenat, že jmenované formy financování bydlení mohou být využívány jak jednotlivě, tak v různých kombinacích mezi sebou.

Samostatná subkapitola bude patřit státu a jeho roli v bytové oblasti, která je v naší společnosti stále vnímána jako velmi významná při zajišťování bydlení pro mladé rodiny. Dokazují to i výsledky našeho šetření, ve kterém byla respondentům položena otázka „**Jaký by měl být podíl rodiny a státu při zajištění bydlení pro mladé rodiny v počáteční fázi rodinného života?**“. Na pětistupňové škále sice převážila „střední cesta“, nicméně příklonění se na tu či onu stranu se poměrně diferencovalo. Jak lze rozeznat z grafu 4.1, větší váhu rodině přikládá přibližně pětina dotázaných, naproti tomu jako záležitost náležející spíše státu ji vidí kolem třetiny dotázaných. Navíc zhruba každý jedenáctý respondent si myslí, že o zajištění bydlení mladým rodinám by se měl výhradně postarat stát.

G r a f 4.1 Struktura odpovědí respondentů na otázku podílu rodiny a státu při zajištění bydlení (na pětistupňové škále, v %)

Zdroj: BMG03

Názory respondentů na podíl rodiny a státu při zajištění bydlení ovlivňují různé faktory. Zatímco je indiferentní, zda na otázku odpovídá muž či žena, věk a zejména vzdělání respondenta působí velmi silně. Čím starší a čím vzdělanější respondent, tím více

¹ Toto omezení týkající se hypotečního úvěru však od 1.5.2004 přestalo v souvislosti s novelou zákona o dluhopisech platit - viz podkapitola 4.2 o hypotečních úvěrech.

upřednostňuje roli rodiny před státem. Skoro polovina (45 %) respondentů se základním vzděláním vyzdvihuje důležitost státu (na škále zvolila 4 nebo 5), z vysokoškoláků se takto vyjádřila jen čtvrtina (25 %). Výhradní roli státu přitom zdůraznilo 14 % respondentů s ukončenou základní školou, resp. 4 % se školou vysokou. Spíše rodinu (na škále 1 nebo 2) uvádělo naopak 17 %, resp. 31 % dotázaných se základním, resp. vysokoškolským vzděláním.

Nezáleží ani na tom, v jakém *typu rodinného soužití* respondenti právě žijí. Mezi jednotlivci, ženatými/vdanými respondenty a těmi, kteří žijí s partnerem v nesezdaném soužití, neexistují v názoru na podíl státu a rodiny při zajištění bydlení signifikantní rozdíly. Jen v rámci (námi definovaných) domácností jednotlivců vznikají větší odlišnosti. Respondenti, kteří žijí a hospodaří sami, spoléhají na stát nejméně (24 %) a naproti tomu zdůrazňují roli rodiny (29 %). Relativně opačného názoru jsou respondenti, kteří žijí se svými rodiči, protože až 41 % z nich očekává v oblasti zajištění bydlení nějakou pomoc od státu, zatímco na vlastní rodinu by se obrátilo jen 18 %. Z tabulky 4.1 je také zřejmé, že více než polovina představitelů neúplných rodin si myslí, že by role státu a rodiny měla být spíše vyrovnaná a samotný stát upřednostňuje v menší míře.

T a b u l k a 4.1 Názory respondentů na podíl rodiny a státu při zajištění bydlení podle formy rodinného soužití (řádkové relativní četnosti, v %)

forma rodinného soužití respondenta	1 + 2	3	4 + 5
manželství	22	42	36
nesezdané soužití	24	39	37
domácnost jednotlivce	22	44	34
-neúplná rodina	21	53	26
-žije a hospodaří sám	29	47	24
-žije se svými rodiči	18	41	41
celkem	22	42	36

*1 - výhradně věci rodiny, 5 - výhradně věci státu

Zdroj: BMG03

Rozdíly jsou dále patrné v závislosti na *současné bytové situaci*. Ti, kdo bydlí u rodičů, staví do hlavní role při zajištění bydlení spíše stát (44 % na škále 4 nebo 5), naproti tomu respondenti žijící v samostatném bytě se kloní spíše na stranu rodiny. Struktura odpovědí dotázaných, kteří žijí se svou rodinou v podnájmu, je velmi blízká průměrnému rozložení. V této souvislosti lze rovněž poznamenat, že dávají-li respondenti přednost rodině před státem, jsou více spokojeni se svým současným bydlením a naopak. Roli rodiny více zdůrazňují také respondenti, kteří se o získání bytu postarali sami (byt si koupili, postavili nebo pronajali) oproti těm, jimž byt „zajistili“ rodiče (bydlí s nimi ve společném bytě nebo jim ho přenechali, příp. koupili nebo jej zdědili) či obecní úřad.

Do jaké míry se má na zajištění bydlení podílet stát a do jaké rodina podle těch, kteří se *snaží změnit stávající bytovou situaci*? Pokud jsou již respondenti se svým bydlením spokojeni a žádné úsilí jej změnit nevyvíjejí, není překvapením, že přikládají větší váhu samotné rodině (28 %). Jestliže se aktivně snaží změnit způsob bydlení, pak (podobně jako v celém souboru) zhruba třetina volá na pomoc stát a dvě pětiny volí rovnováhu mezi oběma subjekty. Nejsilněji požadují účast státu respondenti, kterým změnu bydlení neumožňuje jejich finanční situace (44 % z nich vybralo 4 nebo 5). Spíše na rodinu v tomto případě spoléhá jen necelých 14 %.

Jakou konkrétní pomoc či podporu mohou tedy mladí lidé od státu očekávat, pokud jde o bytovou otázku, shrne jedna z následujících subkapitol. Nejprve se však zaměříme na problematiku v současnosti dosti užívaných nástrojů v bytové oblasti, a to na stavební spoření a hypoteční úvěry. Přiblížíme jak jejich současné postavení na trhu, tak podmínky jejich využívání, dostupnost, účelovost i finanční nákladnost.

4.1 Stavební spoření

Institut stavebního spoření je v České republice znám od roku 1993, kdy nabyl účinnosti zákon o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření č. 96/1993 Sb. Za deset let své existence získalo stavební spoření mnoho účastníků a těší se stále větší oblibě. To lze potvrdit jak vývojem počtu uzavřených smluv, tak počtem i objemem čerpaných úvěrů. Počet nově uzavřených smluv každoročně (s výjimkou meziročního poklesu v roce 1997 a 2002) rostl, a to v průměru o 20 % ročně.² K nejvyššímu nárůstu přitom došlo v roce 2003, kdy se počet nově uzavřených smluv meziročně zvýšil o 64 % na 2 117 255 smluv (k 31.12.2003). Rovněž cílová částka vykazovala stabilní růst, na konci roku 2003 dosáhla až 1 103 412 mil. Kč. Na tomto výrazném nárůstu se do jisté míry podílela také novela zákona o stavebním spoření účinná od 1.1.2004 (viz níže).

Provozovatelem stavebního spoření je stavební spořitelna, která má za tímto účelem udělení bankovní licenci. V současnosti na našem trhu působí 6 stavebních spořitel. Smlouva o stavebním spoření umožňuje účastníkovi ukládat vklady a čerpat úvěr ze stavebního spoření na financování bytových potřeb, a to po splnění stanovených podmínek. Bytové potřeby upravuje zákon, patří sem např. výstavba a koupě bytu či domu, koupě pozemku v souvislosti s výstavbou bytu/domu, změna, modernizace a údržba bytu nebo stavby pro bydlení, úhrada za převod členských práv a povinností v družstvu. Nutno však poznamenat, že není-li čerpán úvěr, může být po uplynutí stanovené doby (šesti let) celková naspořená částka použita v podstatě na cokoli.

Jednu z výhod stavebního spoření představuje **státní podpora** poskytovaná ke každé smlouvě při splnění určitých podmínek. Právě zmiňovaná novela (od 1.1.2004) však přinesla zejména v této oblasti několik změn. Především došlo ke snížení její výše, která podle nových pravidel činí 15 % (25 % do konce roku 2003) z částky uspořené v daném kalendářním roce, maximálně však z 20 000 Kč (18 000 Kč). Ročně tak lze získat „jen“ 3 000 Kč namísto dřívějších 4 500 Kč. Navíc je nutno počkat na výplatu celé naspořené sumy o rok déle, tedy alespoň šest let. Doba spoření je sice neomezena, takže není potřeba ukončovat smlouvu po šesti letech, nicméně cílová částka nesmí být přespořena. Novinkou dále je možnost nárokovat státní podporu u více smluv, maximální souhrnná roční částka 3 000 Kč však zůstává limitem.

V roce 2003 bylo ze státního rozpočtu poskytnuto přes 13 mld. Kč formou státní podpory na smlouvy uzavřené v roce předcházejícím. Kumulovaně přesáhla vyplacená státní podpora stavebního spoření již 60 mld. Kč. Průměrná výše státní podpory vyplacená na 1 smlouvu přitom neustále roste, k 31.12.2003 činila 2 723 Kč.

Kromě relativně vysoké výnosnosti a zároveň málo rizikové formy spoření, daňového zvýhodnění a v podstatě neúčelovosti spoření je dalším velkým kladem stavebního spoření možnost získat výhodný **úvěr ze stavebního spoření** úročený fixní úrokovou sazbou po celou dobu splácení. Podmínkou je spořit alespoň 24 měsíců, naspořit stanovenou akontaci (nejčastěji 40 % cílové částky) a dosáhnout určité výše hodnotícího čísla. Tento parametr závisí na výši cílové částky, množství peněz na účtu i na zvolené variantě stavebního spoření. Většina spořitel. obvykle nabízí alespoň 2 varianty - rychlejší, kdy dojde dříve k přidělení řádného úvěru, měsíční platby jsou vyšší, celkově zaplacené úroky z překlenovacího úvěru jsou však nižší. V případě pomalejších variant je tomu naopak.

Nesplnění některých podmínek je důvodem k žádání o **překlenovací úvěr**, který je však relativně dražší, protože až do přidělení řádného úvěru se neumožňuje, ale platí se z něj pouze úroky. Jsou-li všechny podmínky splněny, začne se splácet řádný úvěr, který je úročen nižší sazbou (v současnosti většinou pod 5 %). Ještě připomeňme, že úvěr musí být použit na bytové potřeby a maximálně do výše cílové částky. Překlenovací úvěry tvoří většinu všech

² Podkladem pro všechna číselná data týkající se stavebního spoření jsou informace Ministerstva pro místní rozvoj - www.mmr.cz.

poskytnutých úvěrů - 77 % z celkového počtu 806 299 úvěrů a 89 % z celkového objemu 126,477 mld. Kč (k 31.12.2003). Nejčastěji³ jsou používány k pořízení bytu či domu (staršího 38 %, nového 19 %) a na rekonstrukci a modernizaci (29 %). Zbývajících 14 % je určeno na ostatní bytové potřeby. Standardní úvěry ze stavebního spoření slouží ze dvou třetin ke splacení překlenovacího úvěru, třetí třetina jde v různé míře na stejné účely jako u výše uvedeného překlenovacího úvěru.

K poskytnutí úvěru je ještě potřeba jeho dostatečné zajištění a také úvěruschopnost klienta. K zajištění se nejčastěji používají ručitelské závazky, zástavní právo k nemovitosti a zástava pohledávky. Při posouzení schopnosti klienta splácet úvěr neboli jeho bonity se bere v úvahu životní minimum jedince (rodiny), jeho příjmy a závazky, které musí pravidelně platit. Obecně se od čistých příjmů odečtou povinné a nezbytné výdaje a do zbývajících částky se pak musí „vejít“ spolu se splátkou úvěru také stanovený násobek životního minima, příp. ještě nějaká další rezerva. Daný koeficient určuje stavební spořitelna, vyšší bývá zpravidla pro překlenovací úvěry a úvěry o vyšším objemu. Dále platí, že vyšší koeficient vyžaduje vyšší příjmy.

Mají mladí lidé v oblasti stavebního spoření nějaké **výhody**? Některé stavební spořitelny (konkrétně 3 ze 6), z hlediska kapitálu spíše ty menší, nabízejí speciální stavební spoření pro mladé. U jiných můžeme najít časově omezené zvýhodnění založené např. na určité prémii při uzavření smlouvy. Následující přehled vychází z informací jednotlivých stavebních spořitelen uveřejněných na jejich internetových stránkách (podle stavu platného v dubnu 2004). Základním kritériem je věk účastníka stavebního spoření (podmínky pro ostatní - starší účastníky jsou zpravidla uváděny v závorce). Zvýhodnění přitom nejčastěji spočívá pouze v nižší úhradě za uzavření smlouvy o stavebním spoření.

- výhodné spoření pro děti a mládež **do 25 let** (Budoucnost - Raiffeisen stavební spořitelna)⁴ - úhrada za uzavření smlouvy o stavebním spoření 0,85 % cílové částky (běžně 1 %), maximální doba splacení úvěru 21 let (jinak 18 let a méně), měsíční splátka úvěru 0,3 % cílové částky (jinak 0,38 % a více), spíše dlouhodobé spoření, bez možnosti překlenovacího úvěru;
- stavební spoření určené dětem a mladým **do 26 let** (Futurum - Wüstenrot stavební spořitelna) - není zvýhodněna úhrada za uzavření smlouvy o stavebním spoření, tzn. 1 % cílové částky; úrok z úspor 2,5 % p.a.; zvýhodnění spočívá hlavně v možnosti využití mezinárodních slevových karet pro mladé do 26 let na 1 rok zdarma;⁵
- stavební spoření s výhodami pro děti a mladé **do 29 let** (Junior Program - Všeobecná stavební spořitelna Komerční banky) - zvýhodnění ve formě snížené úhrady za uzavření smlouvy o stavebním spoření ve výši 0,75 % cílové částky (běžně 1 %).

Je zřejmé, že ačkoliv mladí lidé mohou využívat spíše jen jednorázové slevy při uzavření smlouvy o stavebním spoření, patří stavební spoření k velmi využívané formě obstarávání si peněžních prostředků, a to nejen za účelem bydlení. Jeho popularita roste a i přes relativní pokles zvýhodnění stavebního spoření ze strany státu v souvislosti s novelou zákona u něj stále převažují klady. Shrme-li jeho hlavní *výhody*, musíme zdůraznit vysokou bezpečnost vkladů, úrokové zvýhodnění (při nečerpání úvěru), státní podporu nejvýše 3 tis. Kč ročně, osvobození úroků a státní podpory od daně z příjmů, relativně nízký úrok z úvěru ze stavebního spoření, možnost po dvou letech čerpat výhodný úvěr i možnost mimořádných splátek úvěru. Navíc jeden klient může mít více smluv o stavebním spoření, není stanovena ani žádná věková hranice.

³ uvedené procentní relace odpovídají stavu v únoru 2004

⁴ Od 1. 4. 2004 již není nabízeno jako samostatný tarif, nicméně klienti do 25 let mají (v rámci jednoho společného tarifu) stále nárok na 15% slevu z úhrady za uzavření smlouvy o stavebním spoření.

⁵ Vítěz soutěže o nejlepší finanční produkty roku 2003 nazvané Zlatá koruna v oblasti stavebního spoření konané pod záštitou ministra financí ČR; na druhém místě - následující Junior Program.

K *nevýhodám* stavebního spoření patří možnost získat řádný úvěr až po určité době spoření. Klienti sice mohou ihned po uzavření smlouvy čerpat překlenovací úvěr, ale i zde platí podmínka naspoření nějaké minimální částky, kterou však žadatel nemusí mít hned k dispozici. K tomu je splácení překlenovacího úvěru nákladnější, protože až do doby přidělení řádného úvěru se z něj splácejí pouze úroky. Negativům stavebního spoření se však lze do jisté míry vyhnout a naopak je kompenzovat výhodami hypotečního úvěru. Dostáváme se tak k problematice hypoték, kterou objasňuje další podkapitola.

4.2 Hypoteční úvěry

Hypotéka neboli hypoteční úvěr je dlouhodobý účelový úvěr určený fyzickým i právnickým osobám k financování investic do nemovitostí, který musí být zajištěn zástavním právem k nemovitosti na území ČR. Lze jej využít zejména ke koupi, výstavbě, modernizaci či vybavení bytu/domu. V České republice se hypoteční úvěry poskytují od roku 1996 a v současnosti je nabízí už 10 bankovních domů. Uplynulý rok 2003 byl pro hypoteční trh dosud nejúspěšnějším rokem. Zásahu lze připsat především příznivému vývoji úrokových sazeb, za které se hypotéky poskytovaly a které dosahovaly svých historických minim. Přispěla k tomu rovněž obecně větší ochota lidí se zadlužovat. Nemalý podíl lze přisoudit také vstupu naší země do Evropské unie a s tím spojeným obavám z možného růstu cen nemovitostí.

V roce 2003 bylo na hypotečních úvěrech půjčeno 48 mld. Kč,⁶ což je oproti předcházejícímu roku 57% nárůst. Tři čtvrtiny (cca 36 mld. Kč) těchto finančních prostředků přitom čerpaly samotné domácnosti (zbývající čtvrtinu municipalita a hlavně podnikatelské subjekty). Z hlediska počtu poskytnutých hypotečních úvěrů náleží domácnostem až 98 % všech úvěrů (tj. 31,5 tisíc). Ve srovnání s rokem 2002 vzrostl tento počet 1,5krát. V souhrnu vzato byla jen v roce 2003 poskytnuta třetina všech dosud čerpaných hypotečních úvěrů. Průměrná výše hypotéky, kterou domácnosti dostávají, se stále zvyšuje, v loňském roce činila zhruba 1,1 mil. Kč. K faktorům, které ovlivňují a v současnosti spíše zvyšují výši nově poskytovaných hypotečních úvěrů, patří hlavně rostoucí hodnota nemovitostí (přibývá nových a tím i dražších bytů) a také ochota bank nabízet hypotéky při stále nižších (ba dokonce i žádných) vlastních prostředcích žadatele.

K *výhodám* hypotečního úvěrování patří možnost financovat bydlení v podstatě ihned (ve srovnání se stavebním spořením), pokud je žadatel dostatečně bonitní a má úvěr čím zajistit. Hypotéka je zpravidla poskytována do výše 70 % tržní ceny nemovitosti. Hypoteční banky však přicházejí se stále novými produkty a tak zájemce o úvěr již nemusí vlastnit prostředky ve výši alespoň 30 % odhadní ceny nemovitosti, ale dokonce si může zvolit stoprocentní hypotéku. Dostatečně vysoký příjem se v tomto případě stává samozřejmostí.

Podobně jako u stavebního spoření, lze i u hypotečního úvěru využít **podpory státu**. Ta má podobu **příspěvku k úrokové sazbě z úvěru**, resp. tuto sazbu snižuje o určitý počet procentních bodů. Nabývá dvou forem, každoročně se mění k 1. únoru a je platná po jeden rok. Úroková dotace se pohybuje od 1 do 4 procentních bodů v závislosti na průměrné úrokové sazbě z hypotečních úvěrů poskytnutých v předešlém kalendářním roce. Platí, že čím vyšší jsou úrokové sazby na trhu, tím vyšší je i finanční příspěvek. V *prvním případě* upravuje podmínky poskytování státní podpory nařízení vlády č. 244/1995 Sb., které ji umožňuje získat pouze *na pořízení nové bytové jednotky*. Poskytuje se tehdy, dosáhne-li sledovaná průměrná úroková sazba hodnoty 7 % nebo vyšší. Protože ta však byla loni nižší (5,52 %), nebude se v roce 2004 (stejně jako vloni) státní příspěvek poskytovat.

V září 2002 nabylo účinnosti nařízení vlády č. 249/2002 Sb. *o státní finanční podpoře hypotečních úvěrů na starší byty*, nicméně jen *osobám mladším 36 let*. Zde jsou kritéria mírnější - úroková dotace se přestane poskytovat až v případě, klesne-li průměrná

⁶ Všechna číselná data vycházejí z informací Ministerstva pro místní rozvoj - www.mmr.cz.

úroková sazba pod 5 %. Přestože úrokové sazby loni dosáhly svých minim, jejich průměrná výše se nacházela na úrovni 5,41 %, což znamená, že mladí lidé mohou v roce 2004 žádat o příspěvek ve výši 1 procentního bodu. Až do konce ledna 2004 činila podpora státu 2 procentní body.

Státní podpora vyplácená k hypotečním úvěrům dosahovala v roce 2003 téměř 500 mil. Kč (496,4 mil. Kč). Od počátku její existence stát tímto způsobem proinvestoval necelé dvě miliardy korun. V loňském roce bylo s přiznanou státní finanční podporou pořízeno 7,7 tisíc bytů, což je necelá čtvrtina bytů pořízených pomocí hypotečního úvěru. Objem hypoték s přiznaným státním příspěvkem přesahoval 11 mld. Kč. V souhrnu do 31.12.2003 přispěl stát na pořízení 34 382 bytů v celkové hodnotě úvěrů 41 733 mil. Kč. Průměrná hypotéka fyzických osob se státní podporou činila 1,16 mil. Kč.

Hypotéky představují poměrně dlouhodobý závazek (až 30 let) splácet pravidelně určitou částku. Naproti tomu se tím celkové zatížení klienta rozloží na více let. Negativem však do jisté míry mohou být relativně vysoké sankce za mimořádné splátky úvěru (ve srovnání s úvěrem ze stavebního spoření). Další nevýhodu lze spatřit v nemožnosti pořídit si pomocí hypotéky družstevní byt, který jde financovat buď ze stavebního spoření nebo z bankovního úvěru. Toto omezení se však počínaje vstupem naší země do Evropské unie (1.5.2004) stalo minulostí. Prezident republiky totiž v polovině dubna podepsal novelu zákona (o dluhopisech) umožňující koupit na hypotéku prakticky cokoli a ne jen nemovitost jako dosud.

V letošním roce tak mohou odstartovat tzv. „**americké hypotéky**“, tedy v podstatě neúčelové úvěry zajištěné zástavou nemovitosti. Americké proto, že jsou hojně rozšířené zejména ve Spojených státech. Výhodou se zdá být jejich delší splatnost (počítá se 15 až 20 let podle věku žadatele) ve srovnání s klasickým spotřebitelským úvěrem, který je většinou třeba splatit do pěti let. Předpokládaný 8% úrok by byl také nižší než u spotřebitelského úvěru, ale zase vyšší oproti klasické hypotéce. Administrativní náročnost projednávání úvěru představuje jednu z nevýhod nových hypoték. Většinu požadavků, které by tyto hypotéky mohly uspokojovat (koupě auta, nákladnější dovolená apod.), totiž řeší již existující produkty (leasing, spotřebitelský úvěr na auto a dovolenou), přitom jejich vyřizování probíhá rychleji. Krok kupředu to nepochybně znamená u pořízování družstevních bytů. Řešení bytové potřeby lze navíc posuzovat jako účelovou „americkou hypotéku“, s možností nižší úrokové sazby a delší doby splatnosti, a tak lze očekávat zvýšený zájem zejména za tímto účelem.

Vybrané banky nabízejí ještě jiný typ úvěru - **úvěr s progresivním splácením** - vhodný především **pro mladé klienty**, kteří jsou v současnosti na začátku své profesní kariéry a nemají příjmy dostačující na splácení klasického hypotečního úvěru. Počáteční nižší splátky se v čase navyšují, zároveň však roste také příjem klienta. Jedna z hypotečních bank má tento typ úvěru ve svém portfoliu, a to přímo pro mladé lidi:

- **hypotéka s postupně rostoucí vyšší splátek** (Progres - Českomoravská hypoteční banka) - věk žadatele nesmí přesáhnout 36 let, účelem úvěru je investice do nemovitosti, splatnost 20 let, výše úvěru 300 tisíc až 3 mil. Kč, pevná úroková sazba na 5 let, až 100% financování nemovitosti hypotékou, tj. bez nutnosti vlastních zdrojů.

Další dvě banky mají **pro mladé lidi** připravenou také speciální hypotéku. Ve všech třech případech lze samozřejmě uplatnit nárok na státní úrokovou dotaci.

- **hypotéka S odkladem** (Raiffeisenbank) - pro jednotlivce i rodiny do 36 let, možnost odkladu splátek jistiny (od 1 roku do 5 let) a splácení pouze úroku, účelem úvěru je pořízení staršího bytu/domu, výše úvěru 250 tisíc až 10 mil. Kč, potřeba vlastních zdrojů alespoň 30 % ceny nemovitosti, splatnost 15 - 20 let, fixovaná úroková sazba na 1 rok nebo na 5 let;

- **hypotéka Bonus** (Česká spořitelna) - fyzickým osobám do 36 let, účelový úvěr k financování bydlení, max. výše 4 mil. Kč, až do 100 % hodnoty nemovitosti, splatnost 5 - 20 let, pevná úroková sazba na 5 let.

Jistě by bylo zajímavé zjistit, do jaké míry mladí lidé využívají nabízených programů. Samotné banky však tyto údaje nezveřejňují a jejich získání je nad rámec našich možností. Shrneme-li výše uvedené, pak *zvýhodnění pro mladé lidi* při čerpání hypotečního úvěru v podstatě spočívá v menším finančním zatížení v současnosti (nižší splátky, odklad splátek), ale vyšším v budoucnosti. Zohledňuje se tak předpoklad jejich rostoucích příjmů v souvislosti se získáváním lepšího pracovního postavení. Rovněž až 100% financování nemovitosti hypotékou bez nutnosti vlastních úspor může být pro mladé lidi lákavé. Určité zvýhodnění lze dále spatřit v relativně větší pravděpodobnosti uplatnit nárok na státní finanční příspěvek k úroku z úvěru. O tom, jakým dalším způsobem stát podporuje bydlení (kromě podpory stavebního spoření a hypoték), vypovídá následující část.

4.3 Úloha státu v oblasti podpory bydlení

Angažování státu v bytové oblasti probíhá v několika rovinách. Na centrální úrovni hraje hlavní roli *Ministerstvo pro místní rozvoj*, které je podle zákona (č. 272/1996 Sb.) zodpovědné za bydlení. Zabývá se mj. politikou bydlení, rozvojem domovního a bytového fondu, územním plánováním nebo je např. činné ve věci nájmu bytů a nebytových prostor. Z hlediska financování, resp. podpory financování bydlení nabízí ministerstvo různé programy, které jsou zaměřené na jednotlivé osoby přímo i zprostředkovaně přes územní jednotky (obce). Finančním nástrojům státní podpory bydlení je věnována následující analýza, a to za pomoci státní podpory stavebního spoření a úrokové dotace hypoték, které byly v dostatečné míře popsány výše.

Mladým lidem do 36 let nabízí ministerstvo dva speciální produkty. Jedním je příspěvek k hypotečnímu úvěru poskytovaný s cílem zvýšit dostupnost staršího vlastnického bydlení (viz výše). Druhým je **zvýhodněný úvěr na novou bytovou výstavbu** v maximální výši 200 tisíc Kč, který mohou mladí lidé čerpat od dubna 2002. Je úročen 3 % ročně se splatností do 10 let. Přitom jej lze využít samostatně nebo kombinovat s úvěrem ze stavebního spoření i s hypotékou. Žadatel (v případě manželů ani jeho partner) nesmí v roce podání žádosti dovršit věk 36 let a nesmí být (spolu)vlastníkem bytu či rodinného domu. Úvěr lze použít za účelem výstavby bytu, rodinného domu s jedním bytem či na změnu stavby (nebytového prostoru na bytový). Podlahová plocha přitom nesmí překročit 80 m² u bytu, resp. 120 m² u rodinného domu.

Zvýhodněný úvěr je možno získat prostřednictvím *Státního fondu rozvoje bydlení* (SFRB) při splnění podmínek stanovených nařízením vlády č. 97/2002 Sb. K 31.12.2002 bylo uzavřeno 441 smluv o celkovém finančním objemu 76 270,16 tisíc Kč. Žadatelé o úvěr jej tak v mnoha případech nečerpali plně, neboť průměrná výše úvěru činila přibližně 173 tisíc Kč. Do konce roku 2002 přitom byla až čtvrtina všech žádostí (871 z 3 629) zamítnuta. K nejčastějším důvodům patřilo překročení výměry bytu (52 %) a využití úvěru za jiným účelem (30 %). V 8 % případů způsobila zamítnutí žádosti o úvěr nedostatečná bonita žadatele, za zbývajícími 10 % stály jiné důvody.

Zatímco v roce zavedení tohoto zvýhodněného úvěru „na trh“, resp. za necelých devět měsíců roku 2002, přijal SFRB 3 629 žádostí o úvěr, za celý rok 2003 přišla v meziročním srovnání pouze jedna desetina žádostí (375)⁷. Díky velkému počtu nevyřízených žádostí v roce 2002 však bylo celkově uzavřeno mnohem více smluv: k 31.12.2003 v souhrnu 1 154 smluv, tj. zhruba 30 % všech přijatých žádostí, ve finančním objemu 226 725 tisíc Kč. Mladí lidé tak čerpají zvýhodněný úvěr v průměrné hodnotě 196,5 tisíc Kč. Zároveň se však také zvýšil počet zamítnutých žádostí, a to v souhrnu na dvě pětiny ze všech přijatých (1 634 z 4 004), přičemž důvody zamítnutí byly srovnatelné s výše uvedenými. Od již uzavřených úvěrových smlouvy odstoupilo pět mladých domácností.

⁷ Údaje za rok 2003, resp. k 31.12.2003 vycházejí z návrhu „Roční účetní závěrky Státního fondu rozvoje bydlení za rok 2003 a výroční zprávy o činnosti Fondu“ předložené Poslanecké sněmovně ke schválení.

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že poskytování státního zvýhodněného úvěru mladým domácnostem vyvolalo velký zájem především v prvním roce, kdy o něj zažádalo kolem 90 % všech dosavadních zájemců. Na druhou stranu relativně vysoký počet zamítnutých žádostí (dokonce vyšší než počet uzavřených smluv) vyvolává otázku týkající se „správnosti“ nastavení základních parametrů pro získání úvěru. Je však zřejmé, že na zásadní vyhodnocení míry využívání tohoto produktu je ještě brzy, a to také kvůli poměrně rozdílným výsledkům za necelé dva roky existence tohoto finančního produktu i např. proto, že nelze podrobněji zkoumat profil jednotlivých - více či méně úspěšných - žadatelů o úvěr.

Další programy vypsané ministerstvem na rok 2004 (podobně jako v minulém roce) jsou sice prvotně zaměřeny na obce jako příjemce podpor zejména při výstavbě bytů, ve své podstatě však jsou zacíleny na určité (ekonomicky, zdravotně či sociálně znevýhodněné) jedince nebo skupiny. Stručný popis vybraných nástrojů přináší následující přehled. Programy regenerace panelových sídlišť, podpory na opravy bytového fondu apod. nejsou v daných souvislostech relevantní.

- **program výstavby podporovaných bytů** - podpora výstavby nájemních bytů ve vlastnictví obce **pro osoby**, které jsou **znevýhodněny v přístupu k bydlení**; např. osoby se sníženou soběstačností v důsledku zdravotního stavu nebo pokročilého věku, osoby opouštějící ústavní výchovná či jiná zařízení, osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu své etnické příslušnosti apod.
- **program podpory výstavby nájemních bytů (pro příjmově vymezené skupiny obyvatel)** a technické infrastruktury (pro následnou výstavbu bytových a rodinných domů) - takto postavené byty lze pronajmout samostatně žijící osobě s průměrným měsíčním příjmem (za 6 kalendářních měsíců před uzavřením nájemní smlouvy) do 0,8násobku, resp. osobě s dalšími členy domácnosti do 1,5násobku průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství; jmenované osoby přitom nesmí být (spolu)vlastníky bytu či rodinného domu, nájemní smlouva se uzavírá na dobu dvou let s možností jejího opakovaného prodloužení.

Vedle Ministerstva pro místní rozvoj hraje v bytové oblasti podstatnou roli také *Ministerstvo financí* (cenové a daňové záležitosti týkající se bydlení), *Ministerstvo průmyslu a obchodu* (oblast stavebního průmyslu, energií) a *Ministerstvo práce a sociálních věcí* (sociální dávky). Posledně zmiňované ministerstvo poskytuje od roku 1996 v rámci systému státní sociální podpory **příspěvek na bydlení**, a sice domácnostem do 1,6násobku jejich životního minima. V roce 2003 jej pobíralo 3 847,2 tisíc příjemců (měsíčně v průměru 321 tisíc) v celkovém objemu 2 835,4 mil. Kč. Jeho průměrná hodnota dosáhla 737 Kč, minimální výše přitom činí 50 Kč. Nárok na příspěvek na bydlení závisí pouze na výši příjmu domácnosti a jeho relaci k životnímu minimu. Je poskytován bez ohledu na typ vlastnictví bytu či domu, kritériem však nejsou ani skutečné náklady na bydlení.

Z mladých domácností zahrnutých v našem šetření čerpalo příspěvek na bydlení kolem 8 % (124) domácností, což zhruba odpovídá celostátnímu zastoupení příjemců příspěvku na bydlení v populaci.⁸ Častějšími příjemci jsou přitom mladé rodiny s dětmi (14 %), které ve srovnání s bezdětnými domácnostmi (5 %) představují kolem 60 % všech jeho příjemců. V závislosti na typu soužití nebyla prokázána příliš silná signifikance, jen u manželských párů lze zjistit vyšší podíl příjemců příspěvku (přibližně 10 %). V souladu s pravidlem pro nárok na příspěvek pak nezáleželo na tom, jakým způsobem respondenti bydlí a kolik měsíčně vynakládají na bydlení. U příjemců příspěvku na bydlení jsme navíc zjišťovali, jaký má pro ně význam vzhledem k nákladům na bydlení. 40 % z nich uvedlo, že jeho výše je ve vztahu k celkovým nákladům na bydlení poměrně nízká, pro dalších 37 % dokonce zanedbatelná. Za důležitý zdroj pro krytí výdajů na bydlení jej považuje necelá

⁸ V roce 2003 čerpalo příspěvek na bydlení průměrně 321 tisíc domácností měsíčně, tj. 8,4 % z celkového počtu bytových domácností (podle SLDB 2001).

čtvrtina daných domácností.

Nakolik mladí lidé znají (a využívají) jednotlivé nástroje státu v oblasti podpory bydlení, lze závěrem shrnout na základě získaných dat. Kromě v této kapitole analyzovaných státních opatření (podpory stavebního spoření, úrokové dotace k hypotečnímu úvěru, zvýhodněného úvěru pro mladé lidi a příspěvku na bydlení) jsme navíc zjišťovali povědomí respondentů o možnosti odpočtu úroků z úvěru ze základu daně z příjmu.

Je na místě poznamenat, že **znalost** či neznalost **vybraných nástrojů státní podpory** bude zřejmě záviset na tom, jakým způsobem respondenti v současnosti bydlí a zda-li se snaží svoji bytovou situaci změnit. Lze totiž předpokládat, že ti, kdo stále žijí s rodiči, se prozatím o (některé) nabízené možnosti státní podpory spíše nezajímají a tudíž je ani neznají. Informovanost o možné státní podpoře se dá naopak očekávat spíše u těch, kdo již bydlí v samostatném bytě, k jehož získání ji pravděpodobně také využili. Výsledky našeho šetření tuto hypotézu potvrzují - respondenti žijící u rodičů, příp. na koleji častěji neznají dané možnosti státní podpory bydlení, naproti tomu mnohem větší znalost deklarují ti, kteří bydlí v samostatném bytě. Ve znalosti opatření státu ve sféře bydlení mezi respondenty žijícími v podnájmu nebyly prokázány výrazné rozdíly a jejich informovanost tak zřejmě ovlivňují další faktory.

Více informovaní pokud jde o přímou či nepřímou účast státu při financování bydlení jsou pak středoškoláci a zejména vysokoškoláci a dále spíše respondenti starší 25 let, především však ti přes 31 let. Znalosti mužů a žen jsou v tomto směru v podstatě srovnatelné, jen u příspěvku na bydlení patřily ženy-respondentky k poměrně více informovaným. Z hlediska typu soužití mají relativně větší přehled o možné podpoře bydlení ze strany státu manželé, menší naopak jednotlivci. V pozadí těchto diferencí stojí způsob současného bydlení (viz výše), kdy manželé žijí častěji v samostatném bytě, zatímco jednotlivci spíše ještě s rodiči nebo i ti sami hospodařící na koleji či v podnájmu.

T a b u l k a 4.2 Rozložení odpovědí respondentů na otázku „Jsou Vám známy možnosti státní podpory v oblasti bydlení?“ (sloupcové relativní četnosti, v %)

Jsou Vám známy možnosti státní podpory v oblasti bydlení?	zvýhodněný úvěr pro mladé lidi	úroková dotace k hypotéce	st. podpora stavebního spoření	daňové úlevy*	příspěvek na bydlení
ano, využívám je	6	4	56	10	8
ano, ale nevyžívám je	43	38	28	33	39
částečně ano, ale netýká se mě	22	25	8	20	27
ne, nejsou	29	33	8	37	25

*možnost odpočtu zaplacených úroků z úvěru ze základu daně z příjmu

Zdroj: BMG03

Bez ohledu na uvedené difference lze konstatovat, že naprostá většina dotázaných nabízené formy podpory alespoň částečně zná - nejvíce u stavebního spoření (92 %), nejméně v daňové oblasti (63 %) - jak ukazuje tabulka 4.2. Státní podpora stavebního spoření pak podle očekávání patří i k nejčastěji využívaným formám podpory. Jako jedinou (z 5 možností) ji znají a využívají dvě pětiny všech respondentů. Na druhou stranu však není nezanedbatelná míra nevyužívání vybraných podpůrných opatření. Z námi získaných dat ale nelze s jistotou určit, proč mladí lidé nevyužívají podpor státu - zda proto, že např. úvěr, na který se jednotlivé podpory váží, prostě nečerpají nebo proto, že nemají kompletní informace k nároku na danou podporu (např. u příspěvku na bydlení). Ke zjištění, nakolik jednak neznalost a jednak nevyužívání jmenovaných státních nástrojů vyplývá pouze z nezájmu o dané informace a do jaké míry se na nich podílí faktická nemožnost tyto informace získat (kvůli ekonomickým, sociálním aj. překážkám), by byla žádoucí podrobnější analýza.

Závěr a návrhy opatření

V české společnosti netvoří nesezdaná soužití mladých partnerů zatím trvalou alternativu legálního manželství, ačkoliv páry, které uzavřely manželství po zkušenosti se vzájemným soužitím, se vyskytují mezi manželskými páry již relativně častěji než ty, které jej uzavřely přímo. U mladých nesezdaných párů můžeme spíše hovořit o dočasné formě soužití, či o tzv. **předstupni manželství**, jelikož dlouhodobá nesezdaná soužití, v nichž partneři deklarují neochotu uzavřít v budoucnu manželství, tvoří pouze pětinu všech nesezdaných dvojic. Mezi partnery, kteří v období vzájemného chození mají v úmyslu vstoupit do manželství, jsou to spíše vysokoškoláci a snoubenci starší 25 let, kteří si předmanželské soužití chtějí nejdříve „vyzkoušet“ a naopak spíše partneři se základním vzděláním do 24 let, kteří mají tendenci vstoupit do manželství přímo (uvedené tvrzení je formulováno podle způsobu, jakým snoubenci uzavřeli současné manželství). Partneři s nižším dosaženým vzděláním se řadí buď spíše mezi tradičněji smýšlející páry nebo mezi páry, které se přiklánějí k variantě dlouhodobého nesezdaného soužití. Zkouška vzájemného soužití vysokoškoláků a partnerů ve vyšším věku povede s největší pravděpodobností k manželství, v důsledku delšího období realizace osobních a pracovních plánů však působí na odkládání rození dětí do vyššího věku a v některých případech dokonce i proti jeho realizaci.

Mladí snoubenci se nejčastěji rozhodli **pro uzavření sňatku** teprve v době, kdy byli **schopni zajistit rodinu vlastními příjmy, dosáhli finanční nezávislosti na rodičích a začali přemýšlet o pořízení si dítěte (dětí)**. Vyřešení samostatného bydlení postavili manželé v řebříčku důležitosti až na čtvrté místo (zohledňovali jej zejména snoubenci, kteří vstupovali do manželství po zkoušce soužití). Ukončení studia bylo důležitou okolností naopak zejména pro vysokoškoláky a středoškoláky, kteří plánovali uzavřít manželství přímo. Manželství pod tlakem těhotenství byla uzavřena více než polovinou snoubenců přímo (zejména těmi s nižším vzděláním), a tudíž dvakrát častěji než snoubenci, kteří je uzavřeli po zkoušce soužití.

Mladé nesezdané páry daly naopak **přednost společnému životu bez sňatku** před manželstvím zejména **z důvodu potřeby nejdříve si vyzkoušet společné bydlení, prozatímní nepřítomnosti dítěte, chuti užívat si života bez závazků či nevyřešení jejich bytové situace**. Partnerské chování nesezdaných párů nelze považovat automaticky za dlouhodobé, neboť většina z nich, za podmínky, že se změní vybrané okolnosti jejich života, vyjádřila touhu uzavřít manželství. Mezi okolnosti, jež by mladé partnery motivovaly k uzavření sňatku, patří **těhotenství partnerky, dostatečná zkušenost se vzájemným soužitím, plánované početí dítěte a vyřešení bytové situace**.

Z hlediska **demografického chování** je však zásadní, jakou roli sehrává založení rodiny v hodnotovém systému mladých lidí a jaký typ partnerského soužití či velikost rodiny preferují. Ačkoliv faktická polovina manželů a 40 % nesezdaných párů považuje za ideální rodinu se dvěma dětmi, mezi silnými populačními ročníky mladých lidí narozených v letech 1974 - 1978 se vyskytuje v současnosti již velký podíl těch, kteří mají tendenci realizaci vlastních rodičovských plánů dlouhodobě odsouvat do vyššího věku do té míry, že naplnění těchto plánů přestane být u mnoha žen reálné. Byť **děti principiálně odmítá** pouze 1 % manželských a 5 % nesezdaných párů, mnoho žen z kohorty žen ve věku 30 let a starších zůstane s největší pravděpodobností v průběhu následujících 10 let trvale neprovdaných a bezdětných. Nebude to ani tak na základě jejich odhodlání nemít děti, ale zejména v důsledku nepříznivých okolností pro jejich rodičovství, jako je např. realizace osobních aspirací, budování profesní kariéry, zajišťování preferované životní úrovně či pobyt v zahraničí apod.

Život v nesezdaném soužití (ačkoliv na zkoušku) s sebou přináší určitý posun narození dětí do vyššího věku. Dvě a více dětí měla v době výzkumu již faktická třetina mladých manželských párů, které uzavřely sňatek přímo (a 26 % manželských párů, které jej

uzavřely po zkoušce soužití), zatímco pouhá dvacetina nesezdaných párů. I když **průměrný počet dětí** na jedno mladé partnerství s dětmi čítá 1,5 dětí a podle typu jejich soužití se významně neliší, průměrný počet dětí na jeden mladý pár celkem (včetně bezdětných) je však pouhých 0,2 dětí u nesezdaných párů ve srovnání s 1,0 dětí u manželů. Průměrný počet dětí mladých manželských a nesezdaných párů se s úrovní dosaženého vzdělání respondenta významně snižuje.

Mezi **skutečnostmi**, které párům **brání v početí dítěte**, je **manžely** nejčastěji uváděn **citelný nedostatek peněz** (zejména muži, kteří uzavřeli sňatek přímo), **nevyhovující bytové podmínky**, **finančně či perspektivně zajímavé zaměstnání a nevyřešené otázky vlastnického bydlení**. **Nesezdané páry** považují za zábrany v pořízení si dítěte v průběhu cca 1 roku kromě **citelného nedostatku peněz a nevyhovujících bytových podmínek (jež jsou pro nesezdané páry výrazně důležitější)** zejména **neexistenci samostatného bydlení či neochotu mít děti mimo manželství**. Manželé po zkoušce soužití věnovali v minulosti při rozhodování o počtu dítěte **velikosti jejich bytu** (nehledě na pořadí narození jejich dětí) značnou **pozornost**. Manželé po přímém sňatku zohledňovali při plánování prvního dítěte kvalitu bydlení méně často než při dalších dětech v pořadí.

Časování utváření mladých českých rodin z hlediska rození dětí vypadá následovně: mezi dětmi, které „přišly na svět“ v rámci současného legálního manželství, se 1. **dítě se narodilo v průměru** 1,4 roku po sňatku, 2. dítě v pořadí 4,2 let po sňatku a dále 3. dítě v průměru 4,8 let po sňatku (bez ohledu na počet dětí v rodině). Téměř polovina dětí narozených v manželství pochází z **předmanželské koncepce** (mezi manžely, kteří uzavřeli sňatek po předchozím soužití se dítě takto narodilo pouze třetině). Uvedené zjištění se objevuje ve shodě se subjektivně pocíťovanými okolnostmi, jež mladé snoubence vedly k uzavření manželství. **Průměrný věk rodičů při narození dítěte** se za posledních 10 let zvýšil (1. dítě se narodilo ženatému muži průměrně ve věku 25,6 let a vdané ženě ve věku 23,8 let, 2. dítě se manželům narodilo ve věku 28,0 let u muže a 26,3 let u ženy). Partneři, kteří vstoupili do manželství po zkoušce soužití, přivedli na svět děti obecně ve vyšším věku než ti, kteří sňatek uzavřeli přímo. Daný jev souvisí s touhou nesezdaných partnerů dostatečně si vyzkoušet předmanželské soužití a s jejich menší ochotou vázat se na dítě v nízkém věku, ale také nejspíše s čtenějším používáním antikoncepce.

Zajištění výchovy a péče o dítě mladých rodin v počáteční fázi rodinného života je pokládáno třemi pětinami mladých párů spíše za soukromou záležitost rodiny (rodiče tří a více dětí ji „berou“ však již častěji za společnou odpovědnost rodiny a státu). Za společnou odpovědnost rodiny a státu je považují častěji také rodiče dětí, které navštěvují mateřskou školu. **Ve zkoumaném souboru mladých párů** navštěvovalo **mateřskou školu** celkem 84 % dětí příslušného věku, které byly jedináčci, 70 % dětí s jedním sourozencem a všechny děti příslušného věku, které pocházejí z rodiny se třemi dětmi. Děti příslušného věku 3 - 5 let včetně, které mají jednoho mladšího sourozence, navštěvují mateřskou školu méně často než jedináčci, neboť o ně pečuje matka na mateřské (rodičovské) dovolené s mladším dítětem. Rodiče, kteří umístili dítě v příslušném věku do mateřské školy, jsou **s poskytovanými službami zařízení spokojeni**. Nejvíce spokojeni jsou s péčí a programem; dostupnost zařízení a délka možného denního pobytu dítěte jsou rodiči považovány za přijatelné. Na horší dostupnost si rodiče stěžovali u dětských jeslí, jež jsou zřizovány pouze ve velkých městech (jesle navštěvovala pouze 4 % dětí z věkové kategorie 1 - 2letých).

Ze souboru rodin s dětmi byla faktická polovina mladých matek doma s dětmi. Otcové na rodičovské dovolené se ve zkoumaném souboru nevyskytují. **Matky, které byly aktuálně v čase výzkumu doma** s nejstarším dítětem, pečovaly v 28 % případů zároveň o mladší dítě (druhé v pořadí) a v 4 % případů zároveň o druhé a třetí dítě v pořadí. Uvedené zjištění potvrzuje již zmiňovaný snižující se podíl druhých dětí v pořadí, které navštěvují mateřskou školu. Matky zůstávají doma déle, než stanovuje nárok na zákonnou rodičovskou

dovolenou s garancí pracovního místa v zaměstnání (3 roky) zejména s druhým a třetím dítětem v pořadí. **Průměrná délka období domácí péče o první dítě** v pořadí je 3,0 let bez ohledu na přítomnost mladších dětí v rodině. Průměrná délka období domácí péče o druhé dítě v pořadí je 3,3 let a o třetí dítě 3,4 let. Toto prodloužení období domácí péče o dítě je ovlivněno ve velké míře rovněž zvyšující se nezaměstnaností a rapidním úbytkem počtu dětských jeslí na území celé České republiky v průběhu 90. let (a zároveň rozšířením období nároku na rodičovský příspěvek o 1 rok v důsledku změny zákona o státní sociální podpoře v roce 1995). Vysokoškolsky vzdělané ženy zůstaly doma s nejstarším dítětem v průměru o 0,4 let kratší dobu než ženy s nižším dosaženým vzděláním.

Ženy a partnerky respondentů, které **zůstaly** (nebo jsou aktuálně doma a plánují zůstat) **doma s dítětem i po dosažení jeho 3 let**, považovaly za **hlavní důvody jejich rozhodnutí** „déle“ pečovat o nejstarší dítě zejména tyto: **plánované (péče o) další dítě, vlastní touhu starat se o dítě nebo těžkosti při hledání pracovního místa**. U matek, které déle pečovaly o nejmladší dítě, se objevují často také zdravotní problémy dítěte, které by ztěžovaly jeho adaptaci v jeslích či mateřské škole či úmysl nárokovat si na rodičovský příspěvek. Mezi matkami, které byly aktuálně doma s dítětem příslušného věku, **pobíralo** průměrně 72 % **rodičovský příspěvek** bez ohledu na to, zda pečovali o dítě mladší 3 let či ve věku 3 až 4 let.

Ohledně konstrukce **rodičovského příspěvku** se mladí respondenti shodli, že výše příspěvku je vzhledem k výdajům spojeným s péčí o dítě nízká (za rozhodně nízkou jej považovaly zejména páry, které jej pobíraly). Většina mladých párů se vyjádřila, že by přivítala zvýšení měsíčního limitu pro povolený příjem z pracovní činnosti. Zvýšení limitu přivýdělku by logicky „rozhodně“ uvítaly spíše vysokoškolačky a ženy, které příspěvek samy pobírají. Rozhodnutí o zrušení limitu příjmu pečujícího rodiče pro vyplácení rodičovského příspěvku od 1.1.2004 tak pravděpodobně pozitivně přijaly zejména vysokoškolačky. Důležitost výše rodičovského příspěvku pro rodinný rozpočet se snižuje s úrovní dosaženého vzdělání ženy. Pozitivní zprávou nikoliv pouze pro ženy s nižším vzděláním bylo zvýšení částky rodičovského příspěvku od 1.5.2004. Pokud páry rodičovský příspěvek pobírají, jsou vůči jeho konstrukci kritičtější a jejich názory lépe reflektují finanční potřeby mladé rodiny. Vysokoškolačky mají v průběhu čerpání rodičovské dávky obecně vyšší zájem o flexibilitu v zaměstnání, zatímco ženy se základním vzděláním mají naopak větší tendenci upřednostňovat změnu formy omezení jejich přivýdělku (formou omezení počtu odpracovaných hodin).

Bydlení patří k základním životním potřebám, jejichž uspokojení dává obvykle prostor k realizaci „vyšších“ individuálních cílů, k nimž především patří seberealizace, a to jak v rodinné, tak v profesní sféře. Výsledky získané z provedeného šetření „Bydlení mladé generace 2003“ potvrzují, že **bytová otázka ovlivňuje rodinné chování mladých lidí**. Vyřešení bytové situace představuje jeden z důležitých předpokladů při rozhodování o uzavření manželství. Naproti tomu dosud nevyřešenou otázku samostatného bydlení zdůrazňují mladí lidé, kteří (alespoň prozatím) upřednostňují nesezdané soužití před sňatkem. Vyřešení této otázky by je vedle dalších okolností přimělo v budoucnu sňatek uzavřít.

Bytovou situaci (především velikost bytu) zohledňují mladí lidé do jisté míry i při **rozhodování „o pořízení si dětí“**. Navíc nevyhovující bytové podmínky z hlediska velikosti či kvality bytu, nevyjasněné otázky vlastnického bydlení či samotná neexistence samostatného bydlení patří k velmi častým zábránám při realizaci rodičovských plánů. Naprostá většina respondentů si rovněž myslí, že bez zajištění samostatného bydlení partnerů není správné mít děti a ani uzavřít manželství. V neposlední řadě hraje otázka samostatného bydlení (chápaná z pohledu trvalého odstěhování od rodičů) důležitou roli také v pocitu nezávislosti mladých lidí na rodičích.

Provedená analýza potvrdila hypotézu, vyslovenou v úvodu kapitoly o bydlení, že **manželské páry bydlí častěji v samostatném bytě a nesezdání partneri spíše v provizorních formách bydlení**. Zatímco tři ze čtyř manželství žijí v samostatném bytě, nesezdaných soužití bydlí takto pouze necelá polovina. Dosud nesezdání partneri totiž mnohem častěji bydlí v podnájmu, a to víc jak z jedné třetiny. Společně s rodiči žije v podstatě nejmenší, ale poměrně stejná část manželských i nesezdaných párů. Nesezdaná soužití a spíše kratší manželství (do 5 let po svatbě) mají u rodičů k dispozici převážně jen jeden nebo dva pokoje, což může dokumentovat provizorní charakter daného bydlení. Více pokojů a navíc i kuchyň a vlastní příslušenství využívají spíše již relativně déle trávající manželství.

Tato zásadní diference mezi bydlením manželů a nesezdaných párů ve velké míře ovlivňuje související bytové charakteristiky. Samostatné byty disponují oproti podnájům zpravidla větším počtem pokojů i větší rozlohou. Z toho vyplývá relativně horší velikostní struktura bydlení nesezdaných partnerů - tři pětiny z nich žijí v bytech s jedním nebo dvěma pokoji, kdežto více jak polovina manželských párů má k dispozici tří- a čtyřpokojové byty. Vyšší bezdětnost nesezdaných párů a tím i nižší průměrný počet členů domácnosti ve srovnání s manžely však způsobuje, že průměrná plocha bytu v m² na osobu je v obou typech soužití srovnatelná.

Délka známosti, „chození“, existence a délka partnerského (předmanželského) soužití i případné uzavření sňatku prokázaly **nemalé souvislosti s bytovou situací**. Způsob bydlení manželů v závislosti na existenci jejich předchozího soužití se ale významně liší pouze u bydlení s rodiči. S nimi v současnosti bydlí až dvakrát více dvojic, které uzavřely přímý sňatek, oproti těm, kteří mají zkušenost se vzájemným nesezdaným soužitím (18 %, resp. 10 %). Také načasování nastěhování do současného bytu vzhledem k datu svatby a existenci předmanželského soužití se ukázalo jako rozdílné. V souhrnu se mladí manželé do dnešního bytu stěhovali nejčastěji v roce sňatku (35 %) a jeden rok před nebo po uzavření manželství (23 %). Někdy před svatbou se však až 4krát častěji stěhovali partneri, kteří prošli vzájemným nesezdaným soužitím a pro něž je společné bydlení nutnou podmínkou. Naproti tomu s přímým sňatkem je častěji spojeno stěhování až v roce svatby, příp. po ní.

Tendence k odchodu manželů z provizorních forem bydlení je dále patrná ve spojitosti s délkou trvání manželství - čím déle trvá manželství, tím spíše opouštějí manželé společný byt s rodiči a zejména podnájem a stěhují se do samostatného bytu. Podobně podle očekávání souvisí změna bydlení s rostoucím věkem respondenta, kdy zatímco jedinci mladší 24 let spíše využívají společného bydlení s rodiči a podnájmu, ženatí respondenti či vdané respondentky po třicítce žijí oproti nim dvakrát častěji v samostatném bytě. Dřívější odchod od rodičů do současného bytu pak obecně platí spíše pro ženy než muže (ve 22,9 letech, resp. 24,7 letech), což souvisí s nižším věkem žen (ve srovnání s muži) při uzavírání sňatku.

Soužití nesezdaných partnerů sice prozatím trvá poměrně krátkou dobu (v průměru 2,5 roku), nicméně délka dosavadní známosti a doba strávená „chozením“ před začátkem vzájemného soužití se podle způsobu bydlení významně liší. Partneri, kteří v současnosti žijí v samostatném bytě, se na rozdíl od párů žijících u rodičů a v podnájmu znají nejdéle (průměrně 4,6 let) a delší dobu spolu také chodili (průměrně 1,9 let). Lze tak předpokládat, že čím déle se partneri znají, resp. čím déle spolu před začátkem společného soužití chodí, tím více promýšlejí své společné bydlení a spíše budou bydlet již samostatněji. Naopak po kratší době strávené chozením se spíše zabydlují u svých rodičů.

Začátek partnerského soužití, ať už manželského či nesezdaného, byl jedním z **hlavních důvodů vedoucích ke změně bydlení**. Neméně významný impulz ke stěhování představovala také **touha po samostatném bydlení** (odděleně od rodičů), kterou zdůrazňovali především partneri žijící - v současnosti i před sňatkem - v nesezdaném soužití. Ač tedy mohou podnájmy znamenat pro nesezdané partnery provizorní charakter bydlení (ve srovnání

se samostatným bydlením), mohou být v tomto smyslu považovány za dostatečně samostatnou formu bydlení nezávisle na rodičích. Očekávané narození dítěte patřilo k zásadním důvodům pro stěhování hlavně u přímých sňatků. Potřeba většího a kvalitnějšího bytu, zlepšení finanční situace či přiblížení se místu práce, příp. školy se řadilo k relativně méně důležitým příčinám stěhování do současného bytu.

K získání samostatného bytu nedochází vždy přímo, tj. odstěhováním se od rodičů, i když tato varianta u manželů i nesezdaných převažuje. Uzavření manželství je nejčastějším důvodem stěhování do samostatného bytu od rodičů v roce svatby nebo po ní. Je projevem spíše „tradičního“ chování, neboť platí zejména pro přímo a dříve uzavřená manželství. Déle trvající manželství (nad 5 let) však poměrně často také prošla další změnou bydlení, neboť pětina všech manželů se do dnešního samostatného bytu přestěhovala odjinud než od rodičů, přičemž oproti ostatním zohledňovala také jiné okolnosti - zejména potřebu většího bytu a očekávané narození dítěte. Nastěhování do dnešního samostatného bytu ještě před svatbou naopak ovlivňuje především začátek partnerského soužití, důležitou roli hraje přání bydlet samostatně. Tito partneři uzavírali manželství průměrně po 2,1 letech společného soužití. Předmanželské soužití přitom nabývá na významu v posledních letech a je tak typičtější pro prozatím velmi krátká manželství (do 5 let). Jejich dosti častou formou bydlení je ale rovněž bydlení v podnájmu.

Kromě souvislostí rodinného chování s bytovou situací nás zajímalo také subjektivní hodnocení stávajícího bydlení. V souhrnu největší **spokojenost se současným bydlením** vyjádřili podle očekávání respondenti žijící v samostatných bytech. Většina z nich se proto ani nesnaží ani nemá důvod svoji bytovou situaci měnit. Naopak nejméně spokojeni jsou manželské i nesezdané páry, které bydlí společně s rodiči. Ke spíše nespokojeným patří rovněž obyvatelé podnájmu. U dvou posledně zmiňovaných skupin tak byla snaha změnit způsob bydlení předpokládána a následně i potvrzena. Mnohem vyšší úsilí přitom deklarovali mladí respondenti žijící v podnájmu (třetina z nich). Nesezdané respondenty k tomu vede jak odchod z provizorního ubytování, změna právního důvodu užívání bytu či potřeba většího bytu, tak i plánované uzavření manželství a narození dítěte. Jedna polovina nesezdaných (a dvě pětiny manželů) však zároveň pociťuje nedostatek finančních prostředků umožňujících změnu bydlení. Špatná finanční situace pak trápí také mladé páry bydlící u rodičů, a to více jak polovinu z nich. Celkově jsou se svojí bytovou situací relativně méně spokojeni mladí lidé v nesezdaném soužití (oproti manželům).

Manželská i nesezdaná soužití usilují o nový (jiný) byt různými způsoby, zohledňujícími hlavně finanční náročnost jednotlivých možností. Žádost o byt na obecním úřadě sice není zrovna projevem velké aktivity, nicméně patří k nejčastěji uváděným způsobům, a to zejména těmi, kdo bydlí s rodiči nebo v podnájmu. Tyto domácnosti jsou totiž za pořízení bytu schopny zaplatit spíše nižší částku (při využití všech možných zdrojů, vč. úvěrů), v průměru kolem půl miliónu korun. Podobně spíše méně finančních prostředků mají k dispozici domácnosti, které představují či přistavují byt v domě rodičů. Naproti tomu velmi častá plánovaná koupě bytu či domu do osobního vlastnictví, příp. zejména u manželů koupě pozemku pro stavbu rodinného domu či již probíhající svépomocná výstavba vyžadují mnohem vyšší finanční obnos. Takto aktivní domácnosti jsou na pořízení bytu schopny celkově věnovat v průměru přes 1,5 mil. Kč. Relativně vyhledávanou možností je dále trochu překvapivě shánění nájmu či pronájmu bytu, deklarované spíše nesezdanými partnery a současnými obyvateli podnájmu. Důvodem je zřejmě nedostatek finančních prostředků nutných na pořízení jiného samostatného bydlení. Další příčinou pak může být právě snaha obou partnerů dostatečně si vyzkoušet nesezdané soužití, než se dlouhodobě zaváží například ke splácení hypotečního úvěru při pořízení vlastního samostatného bydlení.

Do nespokojenosti s bydlením v podnájmu a zároveň snahy tento způsob bydlení změnit se zajisté promítá finanční náročnost tohoto typu bydlení. Za podnájem totiž mladí lidé

platí 1,5 - 2krát více než jejich vrstevníci v samostatném bytě a u rodičů. Vysoká zátěž je způsobena především výší tržního nájemného (častokrát mnohonásobně přesahujícího regulované nájemné), protože náklady na služby spojené s provozem domácnosti se podle způsobu bydlení příliš neliší. Průměrná domácnost vydává měsíčně za bydlení necelou pětinu svých příjmů, tj. kolem 4 tisíc Kč. Zatímco společné bydlení s rodiči znamená mnohem nižší zatížení rozpočtu mladých párů, v podnájmu musí na bydlení měsíčně vyčlenit víc jak 25 % svých příjmů. Při společném bydlení s rodiči jsou častokrát náklady mladých partnerů na bydlení nulové nebo představují jen určitý příspěvek rodičům.

Náklady na bydlení se výrazně diferencují také podle velikosti obce. Čím menší je počet obyvatel v obci, tím nižší jsou absolutní výdaje na bydlení. Projevuje se zde (v menších obcích) jednak vliv obecně nižších nákladů na bydlení a jednak vliv vyššího podílu vlastnického bydlení. Ve větších městech se totiž častěji bydlí v nájemním bydlení, které je oproti vlastnickému relativně nákladnější.

Domácnosti, které hospodaří s pracovními příjmy obou partnerů, jsou náklady na bydlení zatíženy spíše podprůměrně, ve srovnání s jednopříjmovými domácnostmi, kterým výdaje na bydlení ukrajují více jak pětinu rodinného rozpočtu a které spíše již vychovávají děti. Domácnosti žijící z pracovního příjmu jednoho z partnerů jsou pak také častějšími příjemci sociálních dávek, které na celkových příjmech domácnosti zaujímají relativně větší (téměř dvojnásobný) podíl než ve dvoupríjmových domácnostech.

Pokud ještě domácnosti splácejí nějaký úvěr spojený s bydlením, musí si pro tento účel vyčlenit dalších 15 % ze svých příjmů. Nejčastěji se přitom jedná o splátky úvěru ze stavebního spoření, z finančního hlediska však podstatně vyšší částky jsou potřeba na splácení hypotečního úvěru.

Příspěvek na bydlení náležející nízkopříjmovým rodinám s příjmy do 1,6násobku životního minima, jehož účelem je přispívat na krytí nákladů na bydlení bez ohledu na typ vlastnictví bytu i skutečnou výši nákladů na bydlení, pobíralo kolem 8 % mladých domácností. Není velkým překvapením, že výši příspěvku vzhledem k celkovým nákladům na bydlení považují za nízkou nebo dokonce zanedbatelnou až tři čtvrtiny z nich. Zohlednění skutečných nákladů na bydlení při jeho poskytování by zřejmě většinu těchto domácností přimělo změnit názor.

Finance na pořízení bytu si mladí lidé nejčastěji obstarávají ze dvou až tří různých zdrojů. Nejvyužívanějším finančním nástrojem je **stavební spoření**, resp. úvěr ze stavebního spoření. Stavební spoření představuje relativně výnosnou, málo rizikovou a v podstatě neúčelovou formu spoření. Nepochybným kladem je dále (i přes určité snížení v souvislosti s novelou zákona) státní podpora poskytovaná ke každé smlouvě o stavebním spoření, byť v celkově omezené výši. Možnost získat řádný úvěr ze stavebního spoření až po určité době spoření se naopak řadí k nevýhodám stavebního spoření. Klienti sice mohou čerpat překlenovací úvěr, jeho splácení je ale mnohem nákladnější, neboť se z něj až do doby přidělení řádného úvěru splácejí pouze úroky.

Negativům stavebního spoření se lze do jisté míry vyhnout čerpáním **hypotečního úvěru**, jehož obliba (především díky nízkým úrokovým sazbám) v posledních letech velmi narostla. Pomocí hypotéky lze bydlení financovat v podstatě ihned, a to i s „nulovými“ vlastními zdroji (100% hypotéka), pokud je žadatel dostatečně bonitní a má úvěr čím zajistit. Navíc od vstupu naší země do EU je možno hypoteční úvěr využít prakticky na cokoli, tedy nejen na (koupi, výstavbu či modernizaci) bydlení, i když stále musí být zajištěn zástavou nemovitosti. Novela zákona o dluhopisech tak dále nově umožnila hypoteční financování družstevních bytů, v praxi často aplikované jako účelová „americká hypotéka“. K dalším kladům hypoték patří státní podpora spočívající v úrokových dotacích k úvěru, která navíc mírně zvýhodňuje mladé žadatele do 36 let při pořizování starších bytů.

Úloha státu v oblasti bydlení se realizuje především prostřednictvím státní podpory stavebního spoření a příspěvku k úrokové sazbě z úvěru. Samostatným nástrojem je **zvýhodněný úvěr na novou bytovou výstavbu** poskytovaný Státním fondem rozvoje bydlení v maximální výši 200 tisíc Kč, avšak pouze mladým lidem do 36 let. Přestože v roce svého zavedení na trh (2002) vyvolal poměrně velký zájem, počet uzavřených smluv o úvěr bychem očekávali spíše vyšší nebo alespoň převyšující počet zamítnutých žádostí. Důvodem pro zamítnutí žádosti bylo nejčastěji překročení výměry bytu či domu a využití úvěru za jiným účelem. Přehodnocení nastavených podmínek ve smyslu rozšíření možností čerpání úvěru - na koupi bytu, příp. na větší byt - by tak jistě stálo za zvážení. Další a spíše nepřímou formou státní podpory bydlení je podpora výstavby nájemních bytů pro příjmově vymezené skupiny obyvatel, kam mohou patřit právě mladé rodiny. Výstavba a následné nakládání s těmito byty spadají do kompetence obcí.

Také **komerční finanční instituce** se snaží mladým lidem nabídnout „něco navíc“. Zvýhodnění mladých klientů stavební spořitelnou je však minimální a případně se promítá pouze do nižší úhrady za uzavření smlouvy o stavebním spoření. Zato hypoteční banky přišly se speciální nabídkou - s úvěrem s progresivním splácením, který může být pro mladé lidi velmi lákavým. Spočívá totiž v menším finančním zatížení v současnosti a vyšším v budoucnosti, jelikož předpokládá rostoucí příjmy mladých lidí v souvislosti se získáváním lepšího pracovního postavení. V podobném duchu se nese také hypotéka s odkladem splátek jistiny (po určitou dobu) a splácením pouze úroků. Nakolik mladí lidé tyto hypotéky využívají, by jistě bylo velmi zajímavou informací.

Více zdrojové financování bydlení (za využití úvěrů ze stavebního spoření a hypoték) je v dnešní době již samozřejmostí, nicméně význam snažení samotných respondentů (vlastní úspory, příp. peněžní podpora jejich rodičů) se tím nijak nesnižuje. Přesto **mladí lidé v otázce posuzování podílu rodiny a státu při zajištění bydlení pro mladé rodiny** v počáteční fázi rodinného života **zdůrazňují spíše úlohu státu než rodiny** (36 %, resp. 22 %). Rovnováhu obou subjektů preferují přes dvě pětiny dotázaných.

Stát do hlavní role staví spíše respondenti s nižším (a především základním) vzděláním. Podle způsobu bydlení se mladí lidé také názorově liší. Ti, kteří již bydlí v samostatném bytě, se spíše kloní na stranu rodiny, kdežto ti, kteří žijí se svými rodiči, upřednostňují spíše zase stát. To souvisí i se způsobem získání bytu, neboť respondenti, kteří si byt koupili, postavili či pronajali, více zdůrazňují roli rodiny, a to oproti těm, kterým byt „zajistili“ rodiče (společným bydlením, přenecháním, koupí či zděděním) nebo obecní úřad. Mladí lidé, kteří aktivně usilují o změnu bydlení, se neliší od průměrného názorového rozložení - dvě pětiny volí „střední cestu“, zhruba jedna třetina volá na pomoc stát. Nejsilnější však účast státu požadují ti, kterým změnu bydlení neumožňuje jejich finanční situace.

Návrhy opatření v oblasti podpory rodiny a bydlení ze strany státu

Navrhovaná opatření by neměla působit protichůdně vůči pocitu osobní zodpovědnosti rodičů v zajišťování péče a výchovy o děti či v oblasti finančního zabezpečení rodin v počáteční fázi rodinného života, ale spíše vytvářet příležitosti pro usnadňování partnerských a rodičovských aspirací mladých párů na základě jejich svobodného rozhodnutí. Případná řešení v oblasti rodinné či bytové politiky ze strany státu by měla alespoň částečně přispívat k vytvoření takového prorodinného prostředí, v němž bude rodina s (třeba i více) dětmi jako základní jednotka společnosti chráněna a podporována státem, a to nikoliv pouze formou poskytování finanční pomoci nízkopříjmovým osobám s dětmi, ale také formou veřejné podpory „zdravým“ rodinám napříč celé společnosti.

Nesezdaní partneři uzavření manželství z dlouhodobého hlediska neodmítají, život v nesezdaném soužití volí často nikoliv pod tlakem okolností, ale kvůli subjektivní potřebě nejdříve si vyzkoušet společné bydlení či chuti užívat si života bez závazků. Objektivní

překážkou uzavření manželství mnoha nesezdaných párů je však rovněž jejich tíživá bytová situace. Zde se otvírá prostor pro **působení rodinné politiky**. Stát může formou poskytnutí pomoci při **zajišťování prvního bydlení** párům usnadnit podmínky pro realizaci jejich manželských a rodičovských plánů, neboť z výsledků výzkumu vyplývá, že většina párů považuje za správné pořídit si děti až v manželství.

Nejčastěji uváděnými důvody, proč mladé páry aktuálně o „pořízení si“ dětí neuvažují, byly citelný nedostatek peněz a nevyhovující bytové podmínky (tyto důvody byly již objektivnější než v případě jejich rozhodnutí pro život v prozatím faktickém manželství). Jednou z okolností, které párům bránily v pořízení si dětí, byla donedávna nízká přizpůsobivost rodičovského příspěvku potřebám mladých rodin s dětmi. Jak se zdá, ženy si často přejí zůstat doma s dítětem i déle, než stanovuje zákonná doba rodičovské dovolené, a to nikoliv pouze z důvodu těžkostí při hledání pracovního místa, ale zejména kvůli tomu, že samy chtějí poskytnout dítěti kvalitní péči a výchovu. Bylo by proto vhodnější buď **délku rodičovské dovolené** sjednotit s obdobím pobírání rodičovského příspěvku nebo **výši rodičovského příspěvku** přizpůsobit rodičem zvolené části čtyřletého období, v průběhu níž celodenně a řádně pečují doma o dítě, před plným návratem do zaměstnání. I když byla hranice pracovního příjmu při pobírání rodičovského příspěvku od ledna 2004 zrušena, neposkytuje ani nyní dostatek prostoru pro flexibilní uplatňování svobodné volby mladých pracujících rodičů (například omezuje počet dnů, na které je dítě možné umístit ve školce či neumožňuje posunout čerpání příspěvku na pozdější období např. do 8 let věku dítěte, pokud jej plně nečerpal v celém rozsahu do 4 let věku dítěte).

Zajímavým návrhem v oblasti poskytování dávek státní sociální podpory by bylo rovněž **vyplácení přídatku na dítě** nikoliv podle věku dětí, ale spíše podle počtu dětí v rodině.

Ze zjištěných výsledků je zřejmé, že **úloha státu při pořizování bydlení** spočívá především v podpoře stavebního spoření a hypoték. Zvýhodnění mladých lidí do 36 let se projevuje pouze v možnosti čerpat státní příspěvek k hypotečnímu úvěru na koupi starší nemovitosti. Při pořízení nového bytu žádné zvýhodnění oproti „starším“ žadatelům nemají. Ke zvážení se tak nabízí úroková podpora hypoték pro mladé lidi i při pořízení nového bytu, resp. sjednocení podpory na nové a starší bydlení. Podmínkou jejího poskytnutí by mělo být obstarávání prvního vlastnického bydlení.

V poslední době často diskutované **novomanželské půjčky** na pořízení bydlení a vybavení bytu mladým rodinám, navíc s určitým bonusem při narození dítěte, trochu připomínají opatření ze 70. let. Navrhovanými alternativami jsou buď státem (resp. SFRB) přímo poskytované půjčky či spíše úroková dotace bankovních úvěrů, příp. určitá státní garance za úvěry. Je ale zřejmé, že na úvěr nemusí dosáhnout všichni, neboť bonita žadatele bude rozhodujícím faktorem pro poskytnutí úvěru, a to zejména pro banky i přes záruky státu. Uvažovaná půjčka 300 tisíc Kč, svou výší relativně podobná v současnosti již poskytovanému zvýhodněnému úvěru, by však stále představovala spíše doplňkový zdroj pro pořízení bydlení. Určitá státní podpora bydlení pro mladé rodiny je bezesporu nutná, nicméně podporovat manželské soužití a s tím spojené rodičovství lze i jinými způsoby - např. usnadněním přístupu mladých lidí na trh práce, faktickým a v praxi uskutečnitelným sladěním pracovních a rodinných aspirací či různými daňovými úlevami. Schopnost zajistit rodinu pracovními příjmy, příp. finanční nezávislost na rodičích totiž patří k zásadním aspektům při rozhodování mladých lidí o vstupu do manželství.

V neposlední řadě se pro zvýšení dostupnosti bydlení pro mladé rodiny jako žádoucí jeví provedení **deregulace nájemného**. Otázka dostupnosti bydlení totiž souvisí spíše s finančními aspekty než s nedostatkem bytů. Podle výsledků posledního sčítání lidu má Česká republika 427 bytů na tisíc obyvatel, což je srovnatelný (a často i lepší) výsledek v komparaci se západními zeměmi (např. 430 byty na tisíc obyvatel disponovala v roce 2001

Velká Británie, resp. 417 Nizozemsko či 412 Rakousko v roce 2002). Ze všech bytů je přitom téměř 540 tisíc bytů (kolem 12 %) trvale či přechodně neobydlených.

Inspirací pro možná opatření mohou být některé zahraniční zkušenosti. Například v Itálii se stát snaží založení vlastní domácnosti mladým lidem alespoň částečně ulehčit, a to formou daňového zvýhodnění při koupi prvního bydlení, sociálním bydlením pro nízkopříjmové rodiny či finančním zvýhodněním pro poskytovatele pronájmu určeného pro mladé páry a rodiny s malými dětmi. Ve Španělsku existují dva typy státní podpory při získávání prvního bydlení, přičemž oba lze různě kombinovat - příspěvek při koupi bytu ve výši 5 - 11 % pořizovací ceny (jehož výše se odvíjí od příjmu žadatele) a příspěvek vyplácený po dobu 5 nebo 10 let (vztahující se k hodnotě měsíční splátky koupě bytu). Při koupi či rekonstrukci bytu mohou Španělé rovněž uplatnit snížení daňového základu o určité procento investované částky (cca 15 % - 25 % podle konkrétní formy financování po stanovenou dobu).

Na dobré cestě je plánová obnova výstavby **družstevního bydlení**, které je ve srovnání s vlastnickým bydlením relativně dostupnější i pro domácnosti se středními, příp. nižšími příjmy, které si nemohou vzít hypotéku. Návrh zákona o podpoře družstevní výstavby z prostředků SFRB již byl zpracován a čeká jej projednání ve vládě a následně v parlamentu. Uvažuje se o minimálním vkladu zájemce o družstevní byt ve výši 200 tisíc Kč, stát by následně poskytl 100 tisíc Kč nenávratné a 700 tisíc Kč návratné pomoci, a to formou úvěru se splatností až 20 let za zvýhodněnou úrokovou sazbu. Daný byt by neměl přesáhnout rozlohu 90 m².

Vedle státní podpory při pořizování bydlení přispívá stát rovněž na krytí běžných nákladů domácnosti na bydlení, a to formou **příspěvku na bydlení**. Jak již bylo zmíněno, jeho poskytování závisí na příjmech rodiny, nárok a jeho výše se pak určují podle životního minima domácnosti. Skutečné náklady na bydlení však nejsou při jeho poskytování zohledňovány. Navíc valorizace životního minima proběhla naposledy téměř před třemi lety, jeho konstrukce a struktura vycházející z velikostního typu domácnosti již dostatečně neodrážejí současnou spotřební úroveň domácnosti.

Tato i další analýzy potvrzují, že náklady na bydlení nezávisí pouze na velikostní struktuře domácnosti (tak jako životní minimum), ale jsou dále výrazně diferencovány podle velikosti místa bydliště a z hlediska typu vlastnictví bytu. Jako žádoucí se tak jeví stanovení nezbytných vydání na bydlení (v podstatě částek životního minima) pro kombinaci tří jmenovaných faktorů, a to při respektování konkrétních podmínek a regionálních nákladů na bydlení. Rovněž vyvážené rozdělení pravomocí mezi centrální (celorepublikové) orgány a samosprávu se zdá být potřebné.

Veškerá legislativní opatření v oblasti bytové politiky by měla být určitým způsobem koncepčně zakotvena. Vypracování ucelené **koncepce bytové politiky** (současná koncepce z roku 1999 byla aktualizována v roce 2001) s vidinou do roku 2010, příp. s výhledem na další období je stávajícím ministrem slibováno do konce tohoto roku. Neméně významným a podnětným rozhodnutím se zdá být také plánované zřízení tzv. Bytové tripartity neboli konzultačního a poradenského sboru pro bytovou politiku. Podobně jako na poli zaměstnanosti (vláda - zaměstnavatelé - odbory) by se i zde jednalo o spolupráci zástupců exekutivy (MMR, MF, MPSV, SFRB apod.), svazů a sdružení reprezentujících poskytovatele bydlení (obce, družstva, vlastníci domů) a těch, kteří bytové služby využívají (organizace nájemníků apod.).

Literatura

Baštýř, I., Chomátová, L., Kotýnková, M.: [Revize věcné náplně a konstrukce životního minima a stanovení minima existenčního; Svazek 1](#) - Závěrečná zpráva, Souhrn postupů a poznatků výzkumu; 2003, VÚPSV Praha

Baštýř, I., Chomátová, L., Kotýnková, M., Michalička, L.: [Revize věcné náplně a konstrukce životního minima a stanovení minima existenčního; Svazek 2](#) - Rozbor úrovně, konstrukce, struktury a uplatňování životního minima a odvození minima existenčního, Podrobná analýza; 2003, VÚPSV Praha

Ettlerová, S., Kuchařová, V., Matějková, B., Paloncyová, J.: Sociodemografická syntéza současných podmínek rodinného života v ČR; podkladový materiál pro MPSV (pro Národní zprávu o rodině); 2004, VÚPSV Praha

Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství; 2000, Sociologické nakladatelství, Praha

Hamplová, D., Pikálková, S.: Manželství, nesezdaná soužití a partnerský vztah. In: Mansfeldová, Z., Tuček, M. - Současná česká společnost: sociologická studie. 2002, SOÚ AV ČR Praha

Housing Statistics in the European Union 2003; National Agency for Enterprise and Housing, http://www.naeh.dk/housing_statistics

Lux, M.: Finanční dostupnost bydlení v ČR a zemích EU; Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 10/2002, Praha

Matějková, B., Paloncyová, J.: [Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I](#); 2003, VÚPSV Praha

Munková, G.: Návrhy na koncepci rodinné politiky v České republice. In: Haberlová, V., Tuček, M. a spol. Komplexní analýza sociálně ekonomické situace rodin v České republice a návrhy na prorodinná opatření. Expertní příspěvky k rodinné politice; 2002, SOÚ AV ČR a STEM, Praha

Paloncyová, J.: [Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj](#); 2002, VÚPSV Praha

Populační vývoj České republiky 1990 - 2002; Katedra demografie a geodemografie PřF UK, Praha 2003

Roční výkaz o činnosti zdravotnických zařízení 1990 - 2003; ÚZIS, 2004

Vývoj obyvatelstva v roce 2003. Část I. - Populační vývoj v České republice; 2004, Praha ČSÚ (<http://www.czso.cz>)

Vývojová ročenka školství v České republice 1989/90 - 2002/03; ÚIV, 2003

právní předpisy:

nařízení vlády č. 97/2002 Sb., o použití prostředků Státního fondu rozvoje bydlení formou úvěru na úhradu částí nákladů spojených s výstavbou bytu osobami mladšími 36 let

nařízení vlády č. 244/1995 Sb., kterým se stanoví podmínky státní finanční podpory hypotečního úvěrování bytové výstavby

nařízení vlády č. 249/2002 Sb., o podmínkách poskytování příspěvků k hypotečnímu úvěru osobám mladším 36 let

zákon č. 423/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření a státní

podpoře stavebního spoření

zákon č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření

zákon č. 190/2004 Sb., o dluhopisech

webové stránky:

<http://popin.natur.cuni.cz> - Population Information POPIN Czech Republic

<http://www.cmhb.cz> - Českomoravská hypoteční banka

<http://www.csas.cz> - Česká spořitelna

<http://www.czso.cz> - Český statistický úřad

<http://www.mmr.cz> - Ministerstvo pro místní rozvoj (bytová politika)

<http://www.modrapyramida.cz> - Všeobecná stavební spořitelna Komerční banky

<http://www.mpsv.cz> - Ministerstvo práce a sociálních věcí (tiskové zprávy, rodinné dávky)

<http://www.rb.cz> - Raiffeisenbank

<http://www.rsts.cz> - Raiffeisen stavební spořitelna

<http://www.sfrb.cz> - Státní fond rozvoje bydlení (Výroční zpráva 2002, návrh Výroční zprávy 2003)

<http://www.wuestenrot.cz/wss> - Wüstenrot stavební spořitelna